

Faculteit Rechtsgeleerdheid

Academiejaar 2010-2011

HET RECHTMATIG OPGEWEKT VERTROUWEN ALS BRON VAN VERBINTENIS

Tussen schijn en werkelijkheid. Wie is verbonden?

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door

Hannes Abraham

Promotor: Prof. Dr. Walter De Bondt
Commissaris: Dhr. Frédéric Coryn

Faculteit Rechtsgeleerdheid

Academiejaar 2010-2011

**HET RECHTMATIG OPGEWEKT VERTROUWEN
ALS BRON VAN VERBINTENIS**

Tussen schijn en werkelijkheid. Wie is verbonden?

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door

Hannes Abraham

Promotor: Prof. Dr. Walter De Bondt
Commissaris: Dhr. Frédéric Coryn

VOORWOORD

Deze masterproef is tot stand gekomen met de medewerking van heel wat personen. Ieder van hen wil ik hiervoor dan ook van harte bedanken. Vooreerst wil ik mijn promotor, Prof. Dr. Walter De Bondt bedanken voor de kans om mijn rechtenstudies te volmaken met deze masterproef binnen de grondige studie contractenrecht. Verder wil ik Dhr. Frédéric Coryn bedanken voor zijn begeleiding en bemoedigende feedback.

Daarnaast wil ik mijn ouders en mijn vriendin bedanken voor het vele geduld en de morele steun die ik van hen mocht genieten. Ten slotte gaat een bijzonder woord van dank naar mijn nonkel Willy voor zijn deskundig taaladvies.

INHOUD

Voorwoord	
Inhoud	I
Inleiding	1
Deel 1. Discrepantie tussen werkelijke en uitgedrukte wil	3
Hoofdstuk 1. Algemeen	3
Hoofdstuk 2. De verschillende theorieën	4
Afdeling 2.1 De wilsleer	5
Afdeling 2.2 De verklaringsleer	6
Afdeling 2.3 De vertrouwensleer	8
Deel 2. De vertrouwensleer in het Belgisch recht	11
Hoofdstuk 1. In de wetgeving	11
Afdeling 1.1 In het Burgerlijk Wetboek	11
1.1.1 Artikel 1240 Burgerlijk Wetboek	11
1.1.2 Artikel 1321 Burgerlijk Wetboek	12
1.1.3 De artikelen 2005 en 2008 Burgerlijk Wetboek	13
1.1.4 Artikel 2279 Burgerlijk Wetboek	14
1.1.5 De artikelen 201 en 202 Burgerlijk Wetboek.....	14
Afdeling 1.2 In andere wetgeving.....	15
1.2.1 Artikel 77 Wetboek Vennootschappen	15
1.2.2 Artikel 8 Wisselbriefwet.....	16
1.2.3 Artikel 13, lid 2 WLVO	16
Hoofdstuk 2. In de rechtspraak en rechtsleer	17
Afdeling 2.1 Algemeen.....	17
Afdeling 2.2 Evolutie in de rechtspraak en rechtsleer	18
2.2.1 Vóór het Cuivre et Zinc-arrest.....	18
§1. De theorie van 'l'apparence-faute'	18
§2 De theorie van Vincent	20
§3 Kritiek door de rechtsleer op het foutcriterium.....	21
a. Kritiek op de opvatting van VINCENT.....	21
b. Kritiek op de koppeling van de vertrouwensleer aan art. 1382-1383 BW in het algemeen	22
§4 Rechtspraak die haar tijd vooruit was.....	23
2.2.2 Het Cuivre et Zinc-arrest	24

2.2.3 Na het Cuivre et Zinc-arrest.....	27
Afdeling 2.3 Grondslag van de vertrouwensleer	27
2.3.1 De vertrouwensleer als autonome bron van verbintenissen?	27
§1 Geen autonome bron van verbintenissen	28
§2 'Relatieve autonomie'.....	29
a. Toepassing van de uitvoering te goeder trouw	29
b. Toepassing van het adagium 'Error communis facit ius'	30
c. Toepassing van het algemeen rechtsbeginsel van het gewettigd vertrouwen van de derde	32
§3 'Werkelijke' autonome bron van verbintenissen.....	34
2.3.2 Rechtvaardigingsgronden van de vertrouwensleer	35
§1 Het adagium 'Error communis facit ius'	35
§2 Het beginsel van het rechtmatig vertrouwen van de andere	35
§3 Het beginsel van de rechtszekerheid	36
§4 Het beginsel van de rechtszekerheid, gecombineerd met de billijkheid.....	36
§5 Het algemeen rechtsbeginsel van de uitvoering te goeder trouw.....	37
§6 Het risico dat resulteert uit het gebruik maken van gevolmachtigden.....	38
§7 De 'Natur der Sache'	38
2.3.3 Toch een erkenning van een nieuw algemeen rechtsbeginsel?.....	38
§1 Algemeen.....	38
§2 Algemeen rechtsbeginsel van rechtmatig opgewekt vertrouwen?.....	39
a. Het cassatiearrest van 26 maart 1980: geen algemeen rechtsbeginsel?.....	39
b. Het cassatiearrest van 27 maart 1992: nieuwe hoop?.....	40
Afdeling 2.4 De draagwijdte van de vertrouwensleer	41
2.4.1 Het twistpunt.....	41
2.4.2 Argumenten tegen een algemene draagwijdte	42
2.4.3 Argumenten vóór een algemene draagwijdte	43
Hoofdstuk 3. De toepassingsvoorwaarden	47
Afdeling 3.1 Een schijntoestand	47
Afdeling 3.2 De toerekenbaarheidsvereiste.....	48
3.2.1 Algemeen.....	48
3.2.2 Typegevallen.....	53
Afdeling 3.3 De goede trouw	55
3.3.1 Algemeen.....	55
3.3.2 Beoordelingscriteria.....	57
§1 De aard van de handeling.....	58
§2 De hoedanigheid van de schijnverwekker	58
§3 De omstandigheden waarin de handeling wordt gesteld.....	59
§4 De hoedanigheid van de fidens.....	59
Afdeling 3.4 Het nadeel.....	60
Afdeling 3.5 Subsidiariteit?	61
Hoofdstuk 4. De gevolgen	62
Afdeling 4.1 Algemeen.....	62
Afdeling 4.2 Verplichting om de schijn voor werkelijkheid te nemen?	63

Afdeling 4.3 Door wie kan de vertrouwensleer ingeroepen worden?	64
Afdeling 4.4 De tegenwerpelijkheid van de gevolgen.....	65
Afdeling 4.5 Toepassing tussen contractpartijen?	65
Afdeling 4.6 Wordt de schijnbare situatie zelf geldig?	65
Hoofdstuk 5. Enkele toepassingsgevallen	66
Afdeling 5.1 Het schijnmandaat	66
5.1.1 Algemeen.....	66
5.1.2 Bijzonder geval: de advocaat.....	67
Afdeling 5.2 Toepassingen in de precontractuele fase.....	69
5.2.1 Het aanbod.....	69
5.2.2 De aanvaarding.....	71
5.2.3 Culp in contrahendo.....	71
Afdeling 5.3 Andere toepassingsgevallen	73
5.3.1 Toepassing in het octrooirecht.....	73
5.3.2 Toepassing op de fusie door opsorping.....	74
Hoofdstuk 6. Vergelijking met andere rechtsfiguren.....	75
Afdeling 6.1 De rechtsverwerking.....	75
Afdeling 6.2 Dwaling	77
Afdeling 6.3 Veinzing of simulatie.....	78
Deel 3. De vertrouwensleer in het Nederlands recht.....	81
Hoofdstuk 1. De evolutie van de vertrouwensleer in Nederland	81
Afdeling 1.1 In de rechtsleer.....	81
1.1.1 De wilsleer	82
1.1.2 De verkларingsleer	82
1.1.3 De wilsvertrouwensleer	83
Afdeling 1.2 In de rechtspraak.....	84
Afdeling 1.3 In de wet.....	86
1.3.1 De vertrouwensleer tussen contractpartijen	86
1.3.2 De vertrouwensleer t.a.v. derden	87
§1 De algemene bepaling t.a.v. derden	87
§2 De schijnvertegenwoordiging	88
Hoofdstuk 2. De toepassingsvereisten van de vertrouwensleer	89
Afdeling 2.1 De vertrouwensleer tussen contractpartijen	89
2.1.1 Een schijnbare situatie.....	89
2.1.2 Het rechtmatig vertrouwen.....	89
2.1.3 Het toedoenbeginsel.....	90
Afdeling 2.2 De vertrouwensleer t.a.v. derden	90
2.2.1 De algemene bepaling t.a.v. derden	90
§1 Het rechtmatig vertrouwen.....	90
§2 De door een ander verwekte schijn (toedoen)	90
§3 Schijn m.b.t. het ontstaan, het bestaan of het tenietgaan van een bepaalde rechtsbetrekking	91

§4 Voortbouwend op het vertrouwen hebben gehandeld.....	91
2.2.2 De schijnvertegenwoordiging.....	91
§1 Het rechtmatig vertrouwen.....	92
§2 Het toedoenbeginsel.....	92
Hoofdstuk 3. De gevolgen van de vertrouwensleer	94
Afdeling 3.1 Algemeen.....	94
Afdeling 3.2 Een keuzerecht?	94
Hoofdstuk 4. Enkele bijzondere gevallen.....	95
Afdeling 4.1 Culpa in contrahendo.....	95
Afdeling 4.2 De vervalste handtekening.....	96
Deel 4. Conclusie.....	98
Bibliografie.....	101
1. Wetgeving.....	101
2. Rechtspraak.....	101
2.1 Belgische rechtspraak.....	101
2.2 Nederlandse rechtspraak	103
2.3 Franse rechtspraak.....	104
3. Rechtsleer.....	104
3.1 Boeken en verzamelwerken	104
3.1.1 Belgische boeken en verzamelwerken	104
3.1.2 Nederlandse boeken en verzamelwerken	108
3.2 Tijdschriften.....	109
3.2.1 Belgische tijdschriften	109
3.2.2 Nederlandse tijdschriften	113

INLEIDING

"Per slot van rekening is de menselijke ziel nu eenmaal zo ingesteld, dat eerder de schijn dan de werkelijkheid haar imponeert."

Desiderius Erasmus¹, Lof der Zotheid²

1. In 1511 kreeg de mensheid ervan langs door Erasmus. Mensen zijn niet in de wieg gelegd voor wijsheid. Ze zijn dol op fabeltjes. Hoewel bovenstaand citaat oorspronkelijk geïnspireerd was door een ongezouten kritiek op de wereld - en de rol van de kerk daarin, kan het ook vanuit een ander standpunt bekeken worden. Economisch gezien is het namelijk logisch dat men geneigd is om eerder te vertrouwen op het uiterlijke dan op de achterliggende werkelijkheid. Waarom zou men immers tijd en moeite steken in het achterhalen van de achterliggende werkelijkheid als deze in de meeste gevallen toch overeenstemt met het uiterlijke? Indien men deze onderzoekskosten zou vergelijken met de geringe baten die daaruit voortvloeien zou men tot de conclusie komen dat het vertrouwen op het uiterlijke in de meeste gevallen de meest efficiënte oplossing is. De mensheid is aldus toch niet gedoemd.

2. Of toch? Wanneer het uiterlijke niet overeenstemt met de werkelijkheid komt men namelijk voor een probleem te staan. Meer concreet kan het gebeuren dat een persoon, door bepaalde gedragingen, een schijn doet ontstaan, die niet overeenstemt met de werkelijke bedoeling van deze gedragingen. Afgezien van het geval waarin zonder veel moeite kan vastgesteld worden dat het niet om de werkelijkheid gaat, zou elke *homo economicus* er (rechtmatig) op vertrouwd hebben dat het uiterlijke met de werkelijkheid overeenstemt. Als gevolg komen twee belangen tegenover elkaar te staan, namelijk het belang van de schijnverwekker tegenover het belang van de 'vertrouwende' wederpartij (de *fidens*).

¹ Nederlands humanist en filosoof (1469-1536).

² D. ERASMUS, *Lof der Zotheid*, Parijs, 1511, 166p.

3. Traditioneel geeft het recht voorrang aan de autonomie van de schijnverwekker, want een rechtshandeling kan maar rechtsgevolgen met zich mee brengen indien deze door de titularis gewild zijn. Toch zijn er in ons rechtssysteem tendensen merkbaar die neigen naar een bescherming van het vertrouwen van de *fidens*. In deze masterproef zal onderzocht worden in welke mate en onder welke voorwaarden dit vertrouwen door het recht beschermd wordt. Daarbij staat de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen – of vertrouwensleer – centraal.

4. Het belang van het rechtmatig opgewekt vertrouwen is niet te onderschatten. In hun recent werk *Algemeen Deel. 40 jaar later* stellen VAN GERVEN en LIERMAN dat de vertrouwensleer, of het vertrouwensbeginsel, ten grondslag ligt aan het gehele (Belgische) rechtssysteem, met toepassingen in zowel het publiek- als het privaatrecht³. Nochtans zal verder blijken dat de plaats van de vertrouwensleer in het Belgisch recht verre van zeker is.

5. In deze masterproef zal gepoogd worden om na te gaan wat de stand van zaken is met betrekking tot het rechtmatig opgewekt vertrouwen in ons rechtssysteem. In het eerste deel zal de problematiek omtrent de discrepantie tussen de werkelijke en de uitgedrukte wil aan bod komen. Doorheen deze problematiek zal de nood aan de vertrouwensleer duidelijk worden. In het tweede deel wordt de plaats van de vertrouwensleer in het Belgisch recht besproken. Hierbij zullen eerst de toepassingen in de wet aan bod komen. Het grootste deel zal daarna echter worden ingenomen in het overzicht van rechtspraak en rechtsleer, waarbij de evolutie van het begrip en de discussie m.b.t. de grondslag en de draagwijdte aan bod zullen komen. Vervolgens zullen ook de toepassingsvoorwaarden, de gevolgen, enkele toepassingsgevallen en de vergelijking met enkele gelijkaardige rechtsfiguren worden besproken. In het derde deel zal het Nederlands recht m.b.t. de vertrouwensleer worden geanalyseerd. In het vierde deel zal dan een algemene conclusie geformuleerd worden.

6. Ten slotte moet er vooraf opgemerkt worden dat het onderzoek beperkt zal worden tot het privaatrecht. De vertrouwensleer speelt immers evenzeer in het publiekrecht, meer bepaald in het administratieve recht en in het fiscale en sociale recht. Daar wordt deze voornamelijk toegepast ten aanzien van de administratie als onderdeel van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, meer bepaald in verband met het recht op rechtszekerheid⁴. In het kader van deze masterproef zal hier echter niet verder op ingegaan worden.

* In de voetnoten zal telkens een verkorte citeerwijze gebruikt worden. De volledige referentie is te vinden in de bibliografie.

³ W. VAN GERVEN en S. LIERMAN, *Algemeen Deel - 40 jaar later*, 526, nr. 206.

⁴ W. VAN GERVEN en S. LIERMAN, *Algemeen Deel - 40 jaar later*, 528, nr. 207.

DEEL 1

DISCREPANTIE TUSSEN WERKELIJKE EN UITGEDRUKTE WIL

Hoofdstuk 1. Algemeen

7. Zoals de tussentitel het al verraadde handelt de problematiek van het rechtmatig opgewekt vertrouwen over het al dan niet gebonden zijn door de schijnverwekker. Deze vraag heeft op haar beurt betrekking op het ontstaan van verbintenissen.

8. In het Burgerlijk Wetboek worden de bronnen van verbintenissen geregeld in art. 1370 BW, waarin een onderscheid gemaakt wordt tussen verbintenissen uit meerzijdige wilsuïting (overeenkomsten) en buitencontractuele verbintenissen. Deze laatste categorie bestaat uit de buitencontractuele aansprakelijkheid en de quasi-contracten. Ten slotte wordt de wet zelf eveneens als bron van verbintenissen genoemd. Toch werden niet alle bronnen van verbintenissen in dit artikel opgenomen, want de eenzijdige wilsuïting en de vermogensverschuiving zonder oorzaak worden in de rechtspraak en rechtsleer eveneens als bron van verbintenissen erkend.

9. Voor het overgrote deel zijn rechtshandelingen vereist om verbintenissen te doen ontstaan⁵. De rechtshandelingen zelf worden, in tegenstelling tot in het Nederlandse NBW⁶, niet behandeld in het Burgerlijk Wetboek. Algemeen wordt aangenomen dat, waar de wet niets anders voorziet, de regelen inzake geldigheid van contracten toepassing vinden. Dit brengt met zich mee dat bekwaamheid, toestemming, voorwerp en oorzaak traditioneel vermeld worden als geldigheidsvereisten voor alle rechtshandelingen⁷.

10. Vooral de toestemmingsvereiste is in het kader van deze masterproef van belang. In de rechtsleer wordt deze vereiste ingevuld als een volwaardige, op het ontstaan van rechtsgevolgen gerichte wil, die tegenover de wederpartij werd uitgedrukt⁸. Nochtans kan het voorkomen dat deze wil, zoals ze werd uitgedrukt, omwille van uiteenlopende redenen verschilt van de wil,

⁵ Dit is niet zo voor quasi-delictuele aansprakelijkheid en vermogensverschuiving zonder oorzaak.

⁶ In Boek 3 van het NBW wordt Titel 2 gewijd aan rechtshandelingen.

⁷ Art. 1108 BW.

⁸ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 47-48; A. DE BOECK, "Wilsuïting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing", 4-5; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, 33; Cass. 13 mei 1943, *Pas.* 1943, 175.

zoals ze werd bedoeld door degene die de rechtshandeling stelt. Men spreekt in dit geval over een *'discrepantie tussen de werkelijke en de uitgedrukte wil'*.

11. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen de bewust gecreëerde discrepantie en de ongewilde discrepantie. De discrepantie kan bewust gecreëerd worden door één van de contractpartijen, bv. in het geval van een scherts of bij bedrog, of ze kan door beide partijen in het leven geroepen worden t.a.v. derden, bv. in het geval van veinzing⁹. Ze kan echter ook ongewild ontstaan als gevolg van uiteenlopende redenen, bv. een verspreking, een verschrijving, een fout door een boodschapper, etc.¹⁰ Traditioneel worden de theorieën die in Hoofdstuk 2 besproken worden toegepast op de ongewilde discrepantie. Een aantal specifieke gevallen van bewust gecreëerde discrepantie worden expliciet in de wet geregeld¹¹. Toch kunnen deze theorieën, indien ze niet uitdrukkelijk door de wet uitgesloten worden, evenzeer bij de bewust gecreëerde discrepantie toegepast worden¹².

12. Ten slotte moet nog opgemerkt worden dat de werkelijke wil in bepaalde gevallen ook geheel kan ontbreken. Een persoon kan zich in een toestand van ontoerekeningsvatbaarheid bevinden, bv. door geestesstoornis, dronkenschap, verdoving, etc., zodat er op dat moment geen sprake kan zijn van enige (vrije en volwaardige) wil¹³. Op dit moment kan er ook een discrepantie bestaan tussen de werkelijke wil en de uitgedrukte wil, aangezien er in deze situaties geen sprake is van een werkelijke wil, terwijl er t.o.v. de *fidens* wel een wil werd uitgedrukt. Bij deze problematiek dient m.i. dan evenzeer beroep gedaan te worden op een van de volgende theorieën.

Hoofdstuk 2. De verschillende theorieën

13. In de ontwikkeling van het rechtsdenken van de laatste honderdzeventig jaar over de grondslag van de gebondenheid aan gedragingen en over de maatstaven voor deze waardering kunnen grofweg drie stappen, en daarbij drie theorieën, worden onderscheiden¹⁴. Deze theorieën proberen een verklaring te geven waarom verbintenissen ontstaan. Zowel de wilsleer

⁹ Cf. *infra* randnummer 231 e.v.

¹⁰ Voor een overzicht van oorzaken van discrepantie tussen wil en verklaring, zie A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Algemeen overeenkomstenrecht*, 114 e.v., nr. 140 e.v.

¹¹ Zie bv. het bedrog in de artikelen 1109, 1116 en 1117 BW of veinzing (althans enkele rechtsgevolgen) in art. 1321 BW.

¹² Zie bv. de toepassing van de vertrouwensleer door derden in het kader van veinzing (cf. *infra* randnummer 237).

¹³ A. DE BOECK, "Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing", 7.

¹⁴ M.E. STORME, *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*, 57.

als de verklaringsleer zijn om deze redenen in het leven geroepen¹⁵. De vertrouwensleer daarentegen kwam eerder op de proppen als correctie van de eerste twee theorieën.

Afdeling 2.1 De wilsleer

14. Een eerste theorie is die van de wilsleer. De wilsleer legt de nadruk op het beginsel van de wilsautonomie en van de individuele vrijheid¹⁶, die op hun beurt zijn terug te voeren tot de Kantiaanse vrijheidsfilosofie¹⁷. De hoeksteen van de wilsleer is de werkelijke wil: iemand is gebonden omdat hij iets heeft gewild en in zoverre hij dat heeft gewild¹⁸. Gelet op de centrale plaats die ons rechtssysteem toemeet aan deze principes, geldt als basisregel dat de werkelijke wil voorrang heeft op de uitgedrukte wil¹⁹. Deze regel wordt vooral afgeleid uit art. 1156 BW²⁰:

“Men moet in de overeenkomsten nagaan welke de gemeenschappelijke bedoeling van de contracterende partijen is geweest, veeleer dan zich aan de letterlijke zin van de woorden te houden”.

15. Toch lijkt ons Burgerlijk Wetboek geen absolute voorrang te geven aan de wilsleer. Dit blijkt bv. uit de restrictief omschreven leer van de wilsgebreken. Zo komt de dwaling pas in aanmerking als een wilsgebrek dat de nietigverklaring kan meebrengen, indien ze slaat op de zelfstandigheid van de zaak²¹. Bovendien moet de dwaling verschoonbaar zijn. Indien de dwaling dus niet ernstig genoeg is, zal ze niet tot de nietigverklaring van de overeenkomst leiden, terwijl een consequente toepassing van de wilsleer bij elke vergissing tot dat resultaat zou moeten leiden²².

¹⁵ Voor het ontstaan van het dispuut tussen aanhangers van de wilsleer en van de verklaringsleer wordt verwezen naar de bespreking van het Nederlands recht, waar deze kwestie thuishoort. De discussie kwam daar namelijk veel vroeger tot dan in België en ook de omvang van de discussie was groter in Nederland. (cf. *infra* randnummer 241).

¹⁶ W. VAN GERVEN, *Verbintenisrecht*, 49; A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 10.

¹⁷ A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 10; R. PATRY, *Le principe de la confiance et la formation du contrat en droit suisse*, Genève, Imprimerie du Journal de Genève, 1953, 93-97; G. ROUHETIE, “La force obligatoire du contrat. Rapport français. Observations critiques”, in *Le contrat aujourd’hui. Comparaisons franco-anglaises*, Parijs, L.G.D.J., 1987, 39.

¹⁸ A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 10.

¹⁹ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 23; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, 20; A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 5.

²⁰ Toch wijst STORME erop dat in de Code Civil van 1804 niet de wil centraal stond maar wel de eigendom (M.E. STORME, *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*, 57, voetnoot 138). Art. 1156 BW zou dan ook enkel betrekking hebben op de situatie waarin er daadwerkelijk een wilsovereenstemming tot stand gekomen was en niet op de situatie waarin er geen wilsovereenstemming was omwille van een discrepantie tussen de uitgedrukte en werkelijke wil (M.E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenisrecht”, 1892-1893, nr. 35).

²¹ Art. 1110 BW.

²² J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 682; A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 134, nr. 289.

16. De aanhangers van deze leer zien ook wel in dat aan die innerlijke wil op zichzelf geen enkel rechtsgevolg kan worden verbonden, zolang die zich niet op een of andere wijze heeft geopenbaard²³. Een zuivere toepassing van deze leer stuit overigens op theoretische bezwaren. Hoe kan men immers ooit, vertrekkende van deze soevereine en veranderlijke wil van een individu, diens gebondenheid verklaren, ook als hij het beloofde niet langer wil? In beginsel zou de eerbiediging van de wilsautonomie moeten leiden tot de onbeperkte herroepelijkheid²⁴.

17. Bij een conflict tussen de werkelijke en de geopenbaarde wil kiezen de aanhangers van de wilsleer wel resoluut voor de eerste²⁵. Als dus zou blijken dat de wilsverklaring, zoals afgegeven door één van de contractpartijen, niet overeenstemt met diens werkelijke wil, dan komt de rechtshandeling in dit opzicht bijgevolg niet tot stand²⁶.

18. Deze theorie kan evenwel tot onbillijke toestanden leiden. Stel: ik bestel een dvd. Bij de levering ontdek ik dat ik de verkeerde titel heb opgegeven. Indien men de wilstheorie consequent zou toepassen, dan is er geen rechtshandeling tot stand gekomen. Bijgevolg zal de handelaar de gevolgen van mijn verstrooidheid moeten dragen²⁷. Het risico wordt op die manier niet gelegd bij de partij die een fout maakt door zich te vergissen, maar bij de ‘onschuldige’ partij die echter de gevolgen daarvan moet ondergaan.

19. Toch blijft de wilstheorie de natuurlijke, voor de hand liggende opvatting voor contractuele gebondenheid in de meerderheid van de gevallen waarin wil en wilsverklaring wel met elkaar overeenstemmen²⁸. Zo kan verwezen worden naar de dubbele grondslag gedachte in Nederland, waar de wil de primaire bron van contractuele gebondenheid vormt²⁹. De gevestigde Belgische rechtsleer belijdt dan ook de wilstheorie³⁰.

Afdeling 2.2 De verklaringsleer

20. Hoewel er veel te zeggen valt voor de wilsleer als uitgangspunt van ons verbintenissenrecht, vertoont deze leer toch enkele tekortkomingen en werd ze in de loop van

²³ A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 10.

²⁴ A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 134, nr. 289; M.E. STORME, *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*, 57-58, nr. 54.

²⁵ J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 680.

²⁶ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 49; J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 680.

²⁷ Gebaseerd op een voorbeeld uit W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 50.

²⁸ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 306; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, 50-51.

²⁹ Cf. *infra* randnummer 245.

³⁰ J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 680.

de negentiende eeuw herhaaldelijk in vraag gesteld. Onder invloed van het Duitse³¹, Nederlandse en Zwitserse recht werd de verklaringsleer naar voren geschoven³². Volgens de verklaringsleer heeft de innerlijke wil geen sociale of juridische waarde³³. Slechts wat partijen verklaard hebben is richtinggevend³⁴. De persoon ten aanzien van wie die wil wordt verklaard kan immers alleen voortgaan op wat van die wil tot uiting komt. Wat er in het binnenste van de andere omgaat is hem onbekend. De rechtshandeling komt dus tot stand op grond van de wilsverklaring, zonder dat rekening wordt gehouden met de daarvan wellicht afwijkende wil³⁵. Waar de wilsleer het principe van wilsautonomie behartigt, werd de verklaringsleer eerder ontwikkeld vanuit het rechtszekerheidsbeginsel.

21. Aanvankelijk had de wetgever een aantal interpretatieregels in het leven geroepen die de rechter moeten helpen in de zoektocht naar het werkelijk gewilde, met de bedoeling enkele zwaktes van de wilsleer op te vangen. Toch blijft het achterhalen van wat partijen werkelijk gewild hebben geen eenvoudige taak. Vanuit deze optiek wordt de rechtszekerheid alleszins beter gediend in een rechtssysteem waarin wordt geopteerd voor de primauteit van het verklaarde³⁶.

22. Ook de verklaringsleer wordt in haar zuivere vorm in België en Nederland door niemand voorgestaan³⁷. De aanhangers van de verklaringsleer miskennen immers de betekenis van de werkelijke wil niet volledig. Zo staan zij bv. ook een theorie der wilsgebreken voor of de nietigheid van overeenkomsten met geesteszieken. Maar bij discrepantie moet volgens hen de verklaring de voorrang krijgen boven de wil³⁸.

23. In de praktijk zal deze theorie echter leiden tot onredelijke gevolgen indien zij consequent toegepast zou worden. Stel: ik verkoop een nagenoeg splinternieuwe sportwagen. In plaats van €100.000 schrijf ik bij vergissing €10.000. Volgens de verklaringstheorie kan de tegenpartij voortgaan op wat ik verklaard heb en het aanbod tegen €10.000 aanvaarden. Hierdoor zal ik 90% van de verkoopwaarde ontlopen³⁹.

³¹ Het Duitse Burgerlijk Wetboek (BGB) wordt klassiek voorgesteld als een vertegenwoordiger van de verklaringsleer. Zie A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 136, nr. 294.

³² A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 129, nr. 281.

³³ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 50; A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 10.

³⁴ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 49-50.

³⁵ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 49-50.

³⁶ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 23bis; J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 683.

³⁷ A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, “Verbintenissenrecht. Algemeen overeenkomstenrecht”, 105, nr. 128.

³⁸ J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 680 en 684.

³⁹ Zie ook voorbeelden uit: W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 50; A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 10.

24. Bij het maken van een grap kan deze theorie eveneens voor onverwachte bittere ernst zorgen. Men zou immers kunnen stellen dat de grap de uitdrukking voorstelt van de innerlijke wil en, beroep doende op de verklaringstheorie, de grappenmaker gebonden achten door wat hij uitgedrukt heeft, met alle onbillijke gevolgen van dien.

25. Door de toepassing van de verklaringsleer wordt het risico volledig gelegd bij de partij die een vergissing maakt in plaats van bij het ‘slachtoffer’ van deze vergissing, zoals bij de wilsleer. Dit beantwoordt dan ook maximaal aan de eisen van de rechtszekerheid⁴⁰.

Afdeling 2.3 De vertrouwensleer ⁴¹

26. Omdat de toepassing van bovenvermelde theorieën kan leiden tot onbillijke gevolgen, wordt door meer en meer auteurs de vertrouwensleer vooropgesteld, als compromis tussen de wilstheorie en de verklaringstheorie. Nu eens primeert de werkelijke wil, dan weer de wilsverklaring, afhankelijk van de vraag of de andere partij in de concrete omstandigheden al dan niet rechtmatig op de wilsverklaring kon voortgaan.

27. De vertrouwensleer wordt door VAN GERVEN als volgt gedefinieerd:

“Het is de leer volgens dewelke een slechts schijnbaar aanwezig feit ten gunste van derden te goeder trouw, die in gerechtvaardigd vertrouwen op het bestaan van bedoeld feit hebben gehandeld, dezelfde rechtsgevolgen teweegbrengt als die welke zouden ingereden zijn als bedoeld feit werkelijkheid was geweest”⁴².

28. Het ‘slechts schijnbaar aanwezig feit’ uit bovenstaande definitie kan duiden op een juridische toestand – men spreekt dan van een rechtsschijn (*l'apparence d'un droit*) – of verwijzen naar een feit (*l'apparence d'une fait*)⁴³. Voorbeelden van de eerste groep zijn de schijnvennootschap, het schijnhuwelijk en de schijnvertegenwoordiging. In deze gevallen heeft men te maken met een schijnbare rechtstoestand, waaraan onder bepaalde voorwaarden sommige rechtsgevolgen worden vastgeknoopt. Een voorbeeld van een schijnbaar aanwezig feit is een op de totstandkoming van een rechtshandeling gerichte wilsverklaring, maar waarbij

⁴⁰ J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 683.

⁴¹ In deze afdeling wordt de vertrouwensleer kort belicht in het kader van de verschillende theorieën met betrekking tot de discrepantie tussen de werkelijke en de uitgedrukte wil. In het volgende deel zal er uitgebreid op de vertrouwensleer ingegaan worden (cf. *infra* Deel 2. De vertrouwensleer in het Belgisch recht).

⁴² Dit is de definitie die VAN GERVEN reeds sinds 1969 hanteert (W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 211, nr. 78). Naar deze definitie wordt in de doctrine door verschillende auteurs verwezen. Zie bv. S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 49, nr. 4; R. KRUIJTHOF, *RCJB* 1991, 54, nr. 3; A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming van overeenkomsten*, 137, nr. 297.

⁴³ A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming van overeenkomsten*, 137, nr. 297; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 211-212, nr. 78.

diegene die de verklaring doet of de handeling stelt dit in werkelijkheid niet wil⁴⁴. Hoewel VAN GERVEN het in zijn definitie heeft over derden, blijkt uit zijn voorbeeld m.b.t. het schijnbaar aanwezig feit dat hij ook de toepassing tussen contracterende partijen bedoelt.

29. In de rechtsleer worden verschillende termen door elkaar gebruikt om eigenlijk hetzelfde begrip aan te duiden. Sommige auteurs hebben het over ‘de schijnleer’ (*“la théorie de l’apparence”*), anderen hebben het over ‘de vertrouwensleer’ (*“la théorie de la confiance légitime”*). Beide termen vormen elk een zijde van dezelfde medaille. Ze zijn met andere woorden onderling afhankelijk: enerzijds de schijn en anderzijds het geloof of vertrouwen in deze schijn⁴⁵. KRUTHOF verwoordt het als volgt:

“[...] la notion d’apparence comprend ainsi deux éléments essentiels: un élément matériel ou objectif, à savoir l’existence d’une situation de faits juridiques ostensible, apparente, et un élément psychologique ou subjectif, à savoir la croyance dans le chef d’une ou de plusieurs personnes à la réalité juridique de cette situation de fait”⁴⁶.

Afhankelijk van waarop men de nadruk wil leggen, het materieel element of het psychologisch element, zou men respectievelijk de term ‘schijnleer’ of ‘vertrouwensleer’ kunnen gebruiken. De Franstalige doctrine lijkt een voorkeur te hebben voor de term ‘schijnleer’, terwijl de Nederlandstalige doctrine de term ‘vertrouwensleer’ lijkt te verkiezen⁴⁷. Vele auteurs gebruiken beide termen echter als synoniemen⁴⁸.

De voorkeur dient gegeven te worden aan de term ‘vertrouwensleer’ of ‘de theorie van het rechtmatig (opgewekt) vertrouwen’ omdat deze termen de nadruk leggen op het vertrouwen als bron van rechten en plichten⁴⁹ en ook omdat ze de overheersende rol benadrukken, niet van de persoon die de schijn gecreëerd heeft maar van de persoon die deze schijn waarneemt, er vertrouwen aan hecht en die, onder bepaalde voorwaarden zijn rechtmatig vertrouwen beschermd ziet⁵⁰.

30. Wat de meeste Belgische rechtsgeleerden onder ‘de vertrouwensleer’ verstaan kan volgens STORME, die zich baseert op Nederlandse rechtsleer⁵¹, opgedeeld worden in de

⁴⁴ W. VAN GERVEN, *Algemeen deel*, 211-212, nr. 78.

⁴⁵ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 50, nr. 6.

⁴⁶ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 54, nr. 3.

⁴⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 49, nr. 5; W. Van Gerven, *Algemeen Deel*, 211, nr. 78.

⁴⁸ L. CORNELIS, *Principes du droit belge de la responsabilité extra-contractuelle*, nr. 77; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 211, nr. 78; I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1163-1196.

⁴⁹ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 50, nr. 7; L. CORNELIS, *Principes du droit belge de la responsabilité extra-contractuelle*, nr. 77; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, 428, nr. 10.

⁵⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 50, nr. 7; J. GHESTIN, G. GOUBEUX en M. FABRE-MAGNAN, *Traité de droit civil. Introduction générale*, Parijs, LGDJ, 1994, 838, nr. 849.

⁵¹ Cf. *infra* randnummer 243 e.v.

wilsvertrouwensleer en de ‘echte’ vertrouwensleer⁵². Volgens de wilsvertrouwensleer kan er gebondenheid ontstaan door een dubbele grondslag, namelijk de wil en het vertrouwen⁵³. De primaire grondslag is en blijft de wil. In het merendeel van de gevallen stemmen de werkelijke wil en de uiterlijke wil immers met elkaar overeen. Wanneer dit in uitzonderlijke gevallen niet het geval is, kan, mits bepaalde voorwaarden voldaan zijn, beroep gedaan worden op het rechtmatig vertrouwen als subsidiaire grondslag. Men spreekt van een gecorrigeerde wilsleer. Het grootste deel van de Belgische rechtsleer heeft het over de wilsvertrouwensleer wanneer zij over de ‘vertrouwensleer’ spreken.

De aanhangers van de ‘echte’ vertrouwensleer bekritiseren de wilsvertrouwensleer en stellen dat deze maar een slechte karikatuur is van de echte vertrouwensleer⁵⁴. Volgens hen is de primaire grondslag van gebondenheid niet de wil maar het principe ‘belofte maakt schuld’. Hiertegen kan geargumenteed worden dat louter het vertrouwen als grondslag voor gebondenheid ook niet perfect is. Deze leer kan immers niet verklaren waarom bv. ook de notoire wanbetaler aan zijn betalingsbelofte gebonden is, want indien de wederpartij van de onbetrouwbaarheid van de wanbetaler op de hoogte is kan van een gerechtvaardigd vertrouwen dat de toegezegde prestatie zal worden verricht geen sprake zijn⁵⁵. Daarom is het beter de wilsvertrouwensleer voor te staan omdat deze leer het vertrouwen op de wil van de handelende persoon betreft om gebondenheid te doen ontstaan, in plaats van het vertrouwen op de toegezegde prestatie⁵⁶.

31. Volgens andere auteurs moet de vertrouwensleer gezien worden als een correctief op de verklaringsleer omdat beiden de wilsverklaring centraal stellen⁵⁷. Dat een aantal wilsverklaringen geen rechtsgevolgen kunnen sorteren omdat hun bestemming niet te goeder trouw is, is vanzelfsprekend van ondergeschikt belang⁵⁸. In dit opzicht doet niet elke verklaring een overeenkomst bestaan, doch alleen die welke bij de wederpartij in verband met de eisen van het maatschappelijk verkeer het vertrouwen moet wekken dat zij ook werkelijk is gewild⁵⁹.

⁵² M.E. STORME, *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*, 63-67.

⁵³ E. DIRIX, *Obligatoire verbouding tussen contractanten en derden*, 22; I. VEROUĞSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1178; A. DE BOECK, “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, 11; J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 685-686.

⁵⁴ M.E. STORME, *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*, 66 en de verwijzingen aldaar.

⁵⁵ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 35, nr. 32.

⁵⁶ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 35, nr. 32.

⁵⁷ I. VEROUĞSTRAETE, *TPR* 1990, 1164, nr. 2; J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 685. Zie M.-E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, 1884, nr. 31.

⁵⁸ J. LIMPENS, “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, 685-686.

⁵⁹ R. FELTKAMP, *De overdracht van schuldvorderingen*, 197.

DEEL 2

DE VERTROUWENSLEER IN HET BELGISCH RECHT

Hoofdstuk 1. In de wetgeving

Afdeling 1.1 In het Burgerlijk Wetboek

32. Het rechtmatig opgewekt vertrouwen wordt door het Burgerlijk Wetboek niet als algemene bron van verbintenissen vermeld⁶⁰. Wel kent het Burgerlijk Wetboek bepaalde toepassingen van de schijn- of vertrouwensleer, in die zin dat rechtsgevolgen worden toegekend aan schijnbare situaties⁶¹. Hieronder zal een kort overzicht gegeven worden van bepalingen in het Burgerlijk Wetboek die een specifieke toepassing uitmaken van de algemene vorm van de vertrouwensleer.

1.1.1 Artikel 1240 Burgerlijk Wetboek

33. Een groot deel van de rechtsleer beschouwt art. 1240 BW als een toepassing van de vertrouwensleer⁶². Deze bepaling luidt:

“De betaling, te goeder trouw gedaan aan iemand die in het bezit is van de schuldvordering, is geldig, al wordt ook de bezitter naderhand uit dat bezit ontzet”.

Artikel 1240 van het Burgerlijk Wetboek geeft een oplossing voor de geldigheid van betalingen die op het moment van uitvoering schijnbaar rechtsgeldig waren omdat zij gebeurden in handen van een ogenschijnlijke schuldeiser, maar waarvan achteraf blijkt dat zij niet gebeurden

⁶⁰ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 3, nr. 39; P.-A. FORRIERS; *JT* 1989, 542.

⁶¹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 3, nr. 40.

⁶² In deze zin: H. BOONEN, *RW* 1950-51, 298; N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtsbandelingen*, 116, nr. 100; P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 74, nr. 18; P. DE HARVEN, *Rev. dr. b.* 1938, 92, nr. 3; X. DIEUX, “Le contrat: instrument et objet de dirigisme?”, 315, nr. 19; P.-A. FORRIERS, *JT* 1989, 542; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 55, nr. 4; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 145; I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1188, nr. 29; TILLEMANS, B., CLAEYS, I. (et al.), *Dading*, 520, nr. 1086; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 47, nr. 2.

in handen van degene die op het ogenblik van de betaling in rechte als de werkelijke titularis van de schuldvordering moet worden beschouwd⁶³.

Dit probleem kan zich bijvoorbeeld voordoen bij een betaling met conventionele indeplaatsstelling. Voor deze conventionele rechtsfiguur, heeft de wetgever helemaal geen bijzondere regeling op het vlak van de tegenwerpbaarheid van de overgang van de schuldvordering uitgewerkt. De externe gevolgen van de overdracht tegen derden kunnen in principe worden ingeroepen vanaf het sluiten van de overeenkomst⁶⁴. Deze bepaling kan dan ook worden toegepast indien de schuldenaar, die geen kennis heeft van de indeplaatsstelling, toch nog aan de oorspronkelijke schuldeiser betaalt. In dat geval betaalt de schuldenaar immers in handen van de ogenschijnlijke schuldeiser, die echter in rechte niet meer de werkelijke schuldeiser is⁶⁵.

CORNELIS meent echter dat art. 1240 BW geen toepassing is van de vertrouwensleer, wat niet verwonderlijk is aangezien deze auteur gekant is tegen de aanvaarding van de vertrouwensleer als bron van verbintenissen⁶⁶. Daarnaast merkt hij inhoudelijk eveneens op dat er rekening mee te houden is dat nietig verklaarde en ontbonden rechtshandelingen in rechte bestaan en afdwingbaar zijn zolang aan hun bestaan geen gerechtelijke einde is gesteld. Wanneer het artikel wordt toegepast op de bezitter van een schuldvordering die hij n.a.v. een overdracht of een subrogatie bekwam, maar die naderhand wordt betwist en verdwijnt, moest en kon de overgedragen schuldenaar te goeder trouw derhalve rechtsgeldig in de handen van de overnemer betalen, zolang overdracht en subrogatie in rechte bestonden⁶⁷. Wanneer het gaat om bezitters van schuldvorderingen die te kwader trouw handelden, blijft, volgens deze auteur, dezelfde redenering toepasselijk en gaat het bovendien om een onbetwistbare wettekst die aan de basis van de oplossing ligt. Het is dan ook overbodig naar de gebeurlijke materiële bronnen van die wetsbepaling te zoeken⁶⁸.

1.1.2 Artikel 1321 Burgerlijk Wetboek

34. Hoewel de verhouding tussen simulatie en de vertrouwensleer elders aan bod komt⁶⁹ dient ook hier melding gemaakt te worden van art. 1321 BW:

⁶³ R. FELTKAMP, *De overdracht van schuldvorderingen*, 619, nr. 618.

⁶⁴ R. FELTKAMP, *De overdracht van schuldvorderingen*, 619, nr. 618.

⁶⁵ R. FELTKAMP, *De overdracht van schuldvorderingen*, 619, nr. 618.

⁶⁶ Cf. *infra* randnummer 73.

⁶⁷ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, 497, nr. 394.

⁶⁸ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, 497, nr. 394.

⁶⁹ Cf. *infra* randnummer 231 e.v.

“Tegenbrieven kunnen enkel tussen de contracterende partijen gevolg hebben; zij werken niet tegen derden”.

Er bestaat discussie over het antwoord op de vraag of dit al dan niet als een toepassing van de schijn- of vertrouwensleer moet worden beschouwd. Een eerste opvatting beantwoordt deze vraag bevestigend⁷⁰. Een tweede opvatting beantwoordt haar ontkennend⁷¹. Voor een meer uitgebreide bespreking wordt verwezen naar randnummer 231 e.v.

1.1.3 De artikelen 2005 en 2008 Burgerlijk Wetboek

35. In het kader van lastgeving berusten de artikelen 2005 en 2008 BW op de principes van de vertrouwensleer⁷²:

“De herroeping waarvan alleen aan de lasthebber is kennis gegeven, kan niet worden tegengeworpen aan derden die, daarvan onkundig zijnde, met hem behandeld hebben, onverminderd het verbaal van de lastgever op de lasthebber”⁷³.

“Indien de lasthebber geen kennis draagt van het overlijden van de lastgever of van het bestaan van enige andere oorzaak die de lastgeving doet eindigen, is hetgeen hij in die onwetendheid verricht heeft, geldig”⁷⁴.

Artikel 2005 BW doelt op de situatie waarin derden te goeder trouw⁷⁵ handelingen stellen t.a.v. een ogenschijnlijke lasthebber. Aangezien deze derden geen weet hebben van de herroeping kunnen zij er rechtmatig op vertrouwen dat zij handelen met de lasthebber. Handelingen die ze gesteld hebben t.a.v. de ogenschijnlijke lasthebber blijven dus geldig, ongeacht of deze persoon op dat moment geen werkelijke lasthebber meer was. De exceptie van herroeping kan immers niet tegengeworpen worden.

Artikel 2008 BW houdt onder meer een oplossing in voor de situatie waarin de lastgeving beëindigd wordt door het overlijden van de lastgever⁷⁶. In dat geval is het niet ondenkbaar dat de lasthebber nog handelingen stelt in het kader van de lastgeving alvorens in kennis gesteld te worden van het overlijden van de lastgever. Om zowel de lasthebber en derden, beiden te

⁷⁰ H. BOONEN, *RW* 1950-51, 302; N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, 140, nr. 116; X. DIEUX, “Le contrat: instrument et objet de dirigisme?”, 248, nr. 19; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 542; R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 55, nr. 4; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 145; I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1188, nr. 29; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 214, nr. 79; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 47, nr. 2.

⁷¹ L. VINCENT, “La théorie d’apparence”, 169, nr. 24 e.v.

⁷² In deze zin: N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, 116, nr. 100; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 542; P.-A. FORIERS, “Aspects de la représentation en matière contractuelle”, 247, nr. 22; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 215, nr. 80; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 47-48, nr. 2.

⁷³ Art. 2005 BW.

⁷⁴ Art. 2008 BW.

⁷⁵ Zij dienen immers onkundig te zijn van de herroeping van de lastgeving.

⁷⁶ Art. 2003 BW.

goeder trouw, te beschermen stipuleert art. 2008 BW dat de schijnbaar geldige handelingen ook ondanks het overlijden van de lastgever, en dus in principe de beëindiging van de lastgeving, geldig blijven.

1.1.4 Artikel 2279 Burgerlijk Wetboek

36. De vertrouwensleer komt ook voor in artikel 2279, lid 1 BW:

“Met betrekking tot roerende goederen geldt het bezit als titel”.

Het gaat hier weliswaar om een toepassing op het vlak van zakenrecht en niet op het verbintenisrechtelijk vlak⁷⁷. Art. 2279, lid 1 BW biedt een zekere bescherming van de gewekte schijn door aan de bezitter van een roerend goed toe te laten bepaalde eigendomsrechten uit te oefenen⁷⁸.

Het is nochtans niet gebruikelijk dat een schijnbare titularis van een recht de bevoegdheid bezit dit recht uit te oefenen en dat hij het bijvoorbeeld aan derden kan overdragen. In het kader van de overdracht of aanwijzing van zakelijke rechten op onroerende goederen moet gewezen worden op het systeem van publiciteit door middel van het overschrijven van de akte van overdracht op het hypotheekkantoor⁷⁹. Bij roerende goederen is dergelijk stelsel echter niet voorhanden. De wetgever bepaalde daarom dat, wanneer het gaat om een roerend goed, de koper die met een schijnbare eigenaar heeft onderhandeld, zijn verwerving mag blijven behouden. De koper die door de schijnbaarheid werd misleid, moet dus niet de nadelige gevolgen van zijn verkeerde voorstelling ondergaan⁸⁰.

1.1.5 De artikelen 201 en 202 Burgerlijk Wetboek

37. Ten slotte kan er een toepassing van de theorie der schijnbaarheid gevonden worden in de artikelen 201 BW en 202 BW⁸¹:

“Het huwelijk dat nietig verklaard is, heeft niettemin gevolgen ten aanzien van de echtgenoten, wanneer het te goeder trouw is aangegaan.”

⁷⁷ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 4, nr. 40.

⁷⁸ H. BOONEN, *RW* 1950-51, 298; N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtsbandelingen*, 37; P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 74, nr. 18; X. DIEUX, “Le contrat instrument et objet de dirigisme?”, 315, nr. 19; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 542; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 55, nr. 4; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 144-145; I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1188, nr. 29; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 213-214, nr. 79.

⁷⁹ Art. 1 Hypotheekwet.

⁸⁰ N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtsbandelingen*, 1, nr. 1.

⁸¹ N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtsbandelingen*, 25, nr. 18.

*Is de goede trouw slechts bij een van beide echtgenoten aanwezig, dan heeft het huwelijk alleen gevolgen ten voordele van die echtgenoot*⁸².

*“Het heeft eveneens gevolgen ten voordele van de kinderen, ook al is geen van beide echtgenoten te goeder trouw geweest”*⁸³.

Beide bepalingen hebben betrekking op de situatie van het ‘vermeend huwelijk’ of ‘putatief huwelijk’. Wat onmiddellijk in deze bepalingen opvalt, is dat ze als voorwaarde niet meer een ‘gemene dwaling’ vooropstellen. Ze nemen genoeg met de goede trouw van beide of van één van de echtgenoten⁸⁴. De kinderen, die derden zijn t.a.v. het huwelijk, mogen volgens art. 202 BW een schijnbare situatie als werkelijk aannemen.

Afdeling 1.2 In andere wetgeving

38. Niet enkel in het Burgerlijk Wetboek komen er specifieke toepassingen voor van de vertrouwensleer, maar ook in andere wetgeving. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven.

1.2.1 Artikel 77 Wetboek Vennootschappen

39. In het kader van het vennootschapsrecht vormt o.a. art. 77 W. Venn.⁸⁵ een toepassing van de vertrouwensleer⁸⁶:

“Na de vervulling van de formaliteiten van de openbaarmaking betreffende de personen die als orgaan van de vennootschap bevoegd zijn om deze te verbinden, kan een onregelmatigheid in hun benoeming niet meer aan derden worden tegengeworpen, tenzij de vennootschap aantoont dat die derden daarvan kennis hadden”.

Deze bepaling vormt een bescherming t.a.v. derden te goeder trouw die handelen met een NV, een BVBA of een CVBA. Derden, die met andere woorden geen kennis hadden van de onregelmatigheden in de benoeming van een orgaan van de vennootschap, mogen er immers rechtmatig op vertrouwen dat zij handelen t.a.v. een regelmatig benoemd orgaan wanneer deze benoeming openbaar gemaakt werd. Ongeacht of het orgaan waarmee ze handelden op dat moment onbevoegd was om de vennootschap te vertegenwoordigen zullen deze handelingen geldig zijn.

⁸² Art. 201 BW.

⁸³ Art. 202 BW.

⁸⁴ N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, 25, nr. 18.

⁸⁵ Vroeger art. 13, lid 2 Vennootschappenwet.

⁸⁶ I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1188, nr. 29.

1.2.2 Artikel 8 Wisselbriefwet

40. Verder is er evenzeer steun voor de vertrouwensleer te vinden in art. 8 Wisselbriefwet⁸⁷:

“Teder die zijn handtekening op een wisselbrief plaatst als vertegenwoordiger van een persoon voor wie hij niet de bevoegdheid had te handelen, is zelf krachtens de wisselbrief verbonden en heeft, indien hij betaalt, dezelfde rechten als de beweerdte vertegenwoordigde zou hebben gehad. Hetzelfde geldt ten aanzien van de vertegenwoordiger die zijn bevoegdheid heeft overschreden”.

In navolging van RONSE kan worden verdedigd dat de gebondenheid van de opsteller van de wisselbrief in het uitzonderlijke geval waarin het papier tegen de wil van de ondertekenaar in het verkeer kwam, te verklaren is via het mechanisme van de toerekenbare schijn⁸⁸.

Verschil van mening is mogelijk ten aanzien van het antwoord op de vraag of de vertrouwensleer een aanvulling vormt van een op de wilsleer gebaseerde overeenkomst dan wel van een op de wilsleer gebaseerde verbindende eenzijdige wilsuiting⁸⁹. Het Hof van Cassatie heeft herhaaldelijk geoordeeld dat de wisselverbintenis ontstaat uit een overeenkomst, namelijk de wisselovereenkomst⁹⁰. Deze opvatting is bijgevallen door RONSE, die haar evenwel aanvult met de leer van de toerekenbare schijn^{91 92}.

1.2.3 Artikel 13, lid 2 WLVO

41. Ook in art. 13, lid 2 WLVO komt de vertrouwensleer zeer duidelijk tot uiting:

“Wanneer de premie niet rechtstreeks aan de verzekeraar wordt betaald, is de premiebetaling aan een derde bevrijdend indien deze de betaling vordert en hij voor de inning van die premie klaarblijkelijk als lasthebber van de verzekeraar optreedt”.

Deze bepaling beschermt de verzekeringsnemer voor het geval hij aan de verkeerde persoon zou betalen. Wel is vereist dat de inner klaarblijkelijk als lasthebber van de verzekeraar optreedt, waardoor enerzijds kwade trouw van de verzekeringsnemer uitgesloten wordt en anderzijds vereist is dat er een zekere schijn bestaat. Indien aan deze vereiste voldaan is mag de verzekeringsnemer er dus rechtmatig op vertrouwen dat hij aan de lasthebber van de verzekeraar betaalt.

⁸⁷ Gecoördineerde wetten van 31 december 1955 op de wisselbrieven en orderbriefjes, BS 19 januari 1956.

⁸⁸ J. RONSE, *Wisselbrief en orderbriefje*, 28-30, nrs. 69-71.

⁸⁹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 5, nr. 42.

⁹⁰ Cass. 7 juni 1963, *Pas.* 1963, I, 1065; Cass. 28 mei 1964, *RW* 1964-65, 918, *RCJB* 1965, 373, noot J. HEENEN, *Pas.* 1964, I, 1015, *Rev. Banque* 1964, 450, *JT* 1964, 613.

⁹¹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 5, nr. 42.

⁹² Contra: J. RONSE, *Wisselbrief en orderbriefje*, 28-30, nrs. 69-71: deze auteur is van oordeel dat de verbintenis van de acceptant niet ontstaat uit een eenzijdige wilsuiting, maar uit een reële eenzijdige overeenkomst die tot stand komt door de overgave en overname van de titel.

Hoofdstuk 2. In de rechtspraak en rechtsleer

Afdeling 2.1 Algemeen

42. Hierboven werd uiteengezet dat het rechtmatig opgewekt vertrouwen door het Burgerlijk Wetboek niet als algemene bron van verbintenissen erkend wordt. Niet enkel negeert het Burgerlijk Wetboek deze rechtsfiguur, maar de algemene bescherming van het rechtmatig opgewekt vertrouwen is in geen enkele Belgische wet gecodificeerd. Daarom is het aan de rechtspraak en aan de rechtsleer om het rechtmatig opgewekt vertrouwen als bron van verbintenissen vorm te geven.

43. Sinds 1983 stelt VAN OMMESLAGHE dat de schijnleer of vertrouwensleer deel uitmaakt van “*notre arsenal juridique*”⁹³. Hiermee was hij zijn tijd voor, aangezien het Belgisch recht nog niet werkelijk een algemeen aanvaarde theorie omtrent het rechtmatig opgewekt vertrouwen kende – er bestaat trouwens nog steeds geen unanimité in de rechtsleer en rechtspraak⁹⁴.

44. Er zijn nog een aantal punten waarover in de rechtspraak en rechtsleer discussie bestaat, zoals over de grondslag van de theorie, de toepassingsvoorwaarden, de draagwijdte, etc.⁹⁵ Waar men er het meest over eens is, qua globale aanpak, is de schijnvertegenwoordiging. Een verklaring is wellicht het feit dat het Hof van Cassatie zich meermaals over deze materie heeft moeten buigen en het schijnmandaat telkens in vrij duidelijke bewoordingen erkende⁹⁶.

45. In de volgende afdeling zal de evolutie van de vertrouwensleer in de rechtspraak en rechtsleer weergegeven worden. De structuur wordt opgebouwd rond het principiësarrest bij uitstek m.b.t. de vertrouwensleer, namelijk het *Cuivre et Zinc*-arrest. Eerst zal de situatie vóór dit arrest geschetst worden. Vervolgens zal het principiësarrest uitgebreid geanalyseerd worden en tot slot zal de situatie na het arrest weergegeven worden.

⁹³ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 159.

⁹⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 47, nr. 1.

⁹⁵ Cf. *infra*.

⁹⁶ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 48, nr. 3.

Afdeling 2.2 Evolutie in de rechtspraak en rechtsleer

2.2.1 Vóór het Cuivre et Zinc-arrest

§1. DE THEORIE VAN ‘L’APPARENCE-FAUTE’

46. De vertrouwensleer, en meer bepaald de theorie van de schijnvertegenwoordiging, kent een lange geschiedenis⁹⁷. De rechtspraak⁹⁸ en rechtsleer⁹⁹ waren reeds geruime tijd bereid het gewekte vertrouwen te beschermen via de buitencontractuele - in de zin van aquiliaanse of (quasi-)delictuele - aansprakelijkheid¹⁰⁰. Vandaar de term *l'apparence-faute*. Reeds toen vormde de schijnvertegenwoordiging één van de uitgelezen toepassingen van de vertrouwensleer.

47. In de meest traditionele visie is de schijnbare lastgever, of ruimer: degene die men op grond van de schijn- of vertrouwensleer gebonden wenst te achten, slechts gebonden indien hij op foutieve wijze, door nalatigheid of onvoorzichtigheid een schijn in het leven heeft geroepen of heeft laten roepen en indien een derde in rechtmatig vertrouwen op die schijn is voortgegaan¹⁰¹. Men vereist dus een ‘gekaracteriseerde’ fout in de zin van de artikelen 1382 en 1383 BW.

48. DE PAGE verantwoordde de leer van de schijnvertegenwoordiging eveneens door een beroep te doen op de artikelen 1382 en 1383 BW. Dit komt reeds tot uiting in zijn beschrijving van de schijnvertegenwoordiging:

*“Le mandant peut enfin être tenu par les actes de son mandataire accomplis en dehors des limites de ses pouvoirs lorsque c’est lui, mandant, qui, par une faute commise dans ou à l’occasion de la collation des pouvoirs, a contribué à induire les tiers en erreur sur l’étendue de mandat, ou sur son maintien”*¹⁰².

⁹⁷ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 528.

⁹⁸ Zie bv. Brussel 10 juni 1920, *Rev. prat. not.* 1920, 510; Kh. Brussel 19 juni 1936, *Rev. prat. soc.* 1938, 281; Kh. Kortrijk 6 februari 1960, *RW* 1960-61, 2207; Cass. 13 januari 1972, *Arr. Cass.* 1972, 473, noot, *Pas.* 1972, 472; Brussel 17 februari 1982, *JT* 1982, 513; Antwerpen 13 juni 1984, *RW* 1985-86, 116. Zie B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 225-227 voor meer voorbeelden.

⁹⁹ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 443-445, nr. 448; P. DE HARVEN, *Rev. dr. belge* 1938, 111-112; L. VINCENT, “La théorie d’apparence”, 162 e.v.; L. CORNELIS, *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, 132-133, nr. 77.

¹⁰⁰ Zie hierover o.a. A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 139, nr. 304; Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 528-829; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 225-227, nrs. 435-436; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 2, nr. 1202; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 5-6, nrs. 43-44; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 55-56, nrs. 5-6; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 148-150; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543.

¹⁰¹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 5-6, nr. 43.

¹⁰² H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 433-434.

49. De verwijzing naar de fout van de schijnvertegenwoordigde verklaart DE PAGE door een beroep te doen op art. 1998, lid 2 BW¹⁰³. De schijnvertegenwoordiging is immers een afwijking van het principe dat neergelegd is in artikel 1998, lid 2 BW en waardoor de lastgever enkel gehouden is tot de verbintenissen die de lasthebber in overeenstemming met de hem toevertrouwde macht heeft aangegaan. Het is, volgens DE PAGE, dan ook de taak van de derde om na te gaan of er lastgeving bestaat, en zo ja of deze omvangrijk genoeg is¹⁰⁴. Deze principes zijn enkel mogelijk wanneer de lasthebber een volmacht kan voorleggen waarin de omvang van het mandaat blijkt.

Het gebeurt echter veel dat de derde niet precies kan nagaan wat de omvang is van de bevoegdheden van de lasthebber. Indien de (schijn-)lastgever door een feit, dat hem toerekenbaar is, heeft laten uitschijnen aan derden dat de (schijn-)lasthebber werkelijk zijn lasthebber was voor de specifieke handeling of indien hij hen bevoegdheden heeft toevertrouwd in omstandigheden waarin de omvang in de ogen van derden te goeder trouw ongespecificeerd zijn, dan heeft hij een fout begaan, dus hij is aansprakelijk¹⁰⁵.

50. De schade die door deze fout veroorzaakt wordt moet natuurlijk vergoed worden. De schadevergoeding wordt, volgens deze opvatting, echter niet beperkt tot het negatief belang, maar toegestaan ten belope van het positief belang. Bij wijze van herstel *in natura* wordt de schijn met de werkelijkheid dan gelijkgesteld¹⁰⁶.

51. Deze theorie bleef evenwel niet vrij van kritiek. Zo wijst VAN GERVEN er al in 1969 – in zijn *Algemeen Deel* – op dat er volgens de theorie van *'l'apparence-faute'* ongeoorloofde lacunes in de bescherming van de derde blijven bestaan. Hij benadrukt dat de bescherming op grond van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen en de rechtszekerheid die ze beoogt ten voordele van derden, met zich meebrengt dat deze theorie moet kunnen toegepast worden zelfs in het geval waarin er geen gekarakteriseerde fout door de schijnverwekker kan worden vastgesteld¹⁰⁷. Hij baseert zich op de Nederlandse rechtsgeleerde HOUWING en stelt een theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen voor dat niet gebaseerd is op de artikelen 1382 en 1383 BW, maar op de beginselen van rechtszekerheid en billijkheid¹⁰⁸.

52. Toch lijkt de rechtspraak zich vast te houden aan het foutcriterium. In zijn arrest van 13 januari 1972 maakt het Hof van Cassatie zelfs *expressis verbis* gebruik van het concept van

¹⁰³ Art. 1998, lid 2 BW: “Hij [de lastgever] is niet gehouden tot hetgeen daarbuiten mocht zijn gedaan, dan voor zover hij zulks uitdrukkelijk of stilzwijgend bekrachtigd heeft”.

¹⁰⁴ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 433-434. Zie Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 528-529.

¹⁰⁵ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 444.

¹⁰⁶ L. CORNELIS, *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, 133-134, nr. 77.

¹⁰⁷ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, Antwerpen, Standaard, 1969, 219, nr. 81.

¹⁰⁸ Cf. *infra* randnummer 101.

*'l'apparence-faute'*¹⁰⁹. Zodoende legt het Hof het vernieuwende concept van VAN GERVEN in zijn *Algemeen Deel* van 1969 resoluut naast zich neer.

§2. DE THEORIE VAN VINCENT

53. Ook de auteur VINCENT had bezwaren tegen deze invulling van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen¹¹⁰. VINCENT richtte zijn kritiek niet op de artikelen 1382 en 1383 BW *in se*, maar eerder op de manier waarop deze gehanteerd werd. Hij benadrukte dat de voorwaarde van een gekarakteriseerde fout - in de zin van de artikelen 1382 en 1383 BW - in hoofde van de persoon die de schijn opwekte, de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen elke specifieke draagwijdte ontnemt¹¹¹.

Op deze manier voegt de vertrouwensleer niets toe aan onze rechtsorde. De vertrouwensleer verwordt zo tot een pure toepassing van de aquiliaanse aansprakelijkheidsregels. Indien er sprake is van een fout, en de andere vereisten – schade en causaal verband – zijn ook aanwezig, is een beroep doen op de artikelen 1382 en 1383 BW immers voldoende om het gewenste resultaat te bereiken. CALAIS-AULOY spreekt in dit verband dan ook van een “*absorptie van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen door de theorie van de buitencontractuele aansprakelijkheid*”¹¹².

VINCENT wijst er verder ook op dat de voorheen beschreven werkwijze als resultaat heeft dat de bescherming ten aanzien van derden sterk begrensd wordt, aangezien enkel de foutieve schijnverwekking aanleiding geeft tot toepassing van de vertrouwensleer. Indien het doel van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen erin bestaat om te zorgen voor bescherming van derden, dan moet deze bescherming gewaarborgd worden door de fout, die losgekoppeld is van de schijn, te verlaten en ook door de ‘omstandige schijn’ (*'l'apparence circonstanciée'*) te verlaten. “*Il faut donc aller au-delà de cette conception restrictive*”¹¹³. Deze opvatting sluit nauw aan bij de voorheen beschreven stelling van VAN GERVEN.

Hoewel zijn hierna voorgestelde oplossing (cf. *infra* randnummer 54) verre van ideaal is, ligt zijn verdienste in het benadrukken van het restrictieve karakter van *'l'apparence-faute'*¹¹⁴. Tegenwoordig wordt immers een veel ruimere toepassing van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen aanvaard¹¹⁵.

¹⁰⁹ Cass. 13 januari 1972, *Arr. Cass.* 1972, 473, noot, *Pas.* 1972, 472. Zie Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 532.

¹¹⁰ Zie voor kritiek op de koppeling van de vertrouwensleer aan de artikelen 1382 en 1383 BW in het algemeen: *infra* randnummer 0 e.v.

¹¹¹ L. VINCENT, “La théorie d'apparence”, nr. 13.

¹¹² J. CALAIS-AULOY, noot onder Cass. fr. 13 december 1962, *D.* 1973, 277.

¹¹³ L. VINCENT, “La théorie d'apparence”, nr. 14.

¹¹⁴ P. VAN OMMESLAGE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 151.

¹¹⁵ Cf. *infra*.

54. De oplossing die VINCENT voorstelde was een ruimere invulling geven aan het foutbegrip door het laten ontstaan van een bedrieglijke schijn - die derden in dwaling kan brengen - op zichzelf als een fout aan te merken¹¹⁶. Er dient volgens deze strekking niet meer te worden nagegaan of het doen ontstaan of het laten bestaan van een schijnsituatie in de specifieke omstandigheden een ‘gekaracteriseerde’ fout uitmaakte in de zin van art. 1382 BW, maar het enkele feit dat er een schijnsituatie mogelijk was, is al voldoende om als foutieve gedraging aanzien te worden. Op deze manier genieten derden van een zeer ruime bescherming.

55. Ook het Hof van Cassatie lijkt niet ongevoelig voor de kritiek van VINCENT, want het heeft zich in zijn arrest van 30 mei 1979 achter deze opvatting geschaard door te besluiten dat het creëren van een schijntoestand op zich reeds een fout uitmaakt in hoofde van diegene die de juridische gevolgen van de toestand dient te ondergaan¹¹⁷.

§3. KRITIEK DOOR DE RECHTSLEER OP HET FOUTCRITERIUM

a. Kritiek op de opvatting van VINCENT

56. De opvatting van VINCENT is evenwel voor kritiek vatbaar. VAN OMMESLAGHE wijst erop dat deze invulling van het foutbegrip een grote tekortkoming kent, door te steunen op een foutbegrip dat onverzoenbaar is met de definitie die het Hof van Cassatie hanteert¹¹⁸. De aquiliaanse fout veronderstelt immers dat er een schending is van een wettelijke of reglementaire norm of dat de zorgvuldigheidsnorm geschonden wordt. Men overtreedt een zorgvuldigheidsnorm wanneer men onzorgvuldig handelt. Om ‘onzorgvuldig handelen’ te beoordelen wordt gebruik gemaakt van het criterium van de goede huisvader. Men maakt dan een fout wanneer men zich anders gedraagt dan een normaal vooruitziend en voorzichtig persoon die in dezelfde omstandigheden verkeert. De eerste hypothese is *in casu* niet van toepassing, aangezien de vertrouwensleer niet wettelijk geregeld wordt. Wat de tweede hypothese betreft, is er, volgens VAN OMMESLAGHE, noodzakelijkerwijze een appreciatie door de rechter vereist van het gedrag van de schadeverwekker, in het licht van de concrete omstandigheden van de zaak. Door het louter laten ontstaan van een schijnsituatie als fout te kwalificeren is een dergelijke appreciatie niet mogelijk. De stelling van VINCENT gaat in werkelijkheid terug op het afleiden van een fout uit het feit dat er zich schade voordoet¹¹⁹.

¹¹⁶ L. VINCENT, “La théorie d’apparence”, 163, nr. 14.

¹¹⁷ Cass. 30 mei 1979, *Arr. Cass.* 1978-79, 1145, noot, *Pas.* 1979, 1123. Zie Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 532.

¹¹⁸ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 150.

¹¹⁹ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 150.

Deze opvatting wordt dan ook door enkele auteurs de ‘uitholling van het foutbegrip’ genoemd, doordat het foutbegrip op een verregaande wijze uitgebreid wordt tot handelingen en gedragingen die er bezwaarlijk mee te verenigen zijn¹²⁰. FORIERS noemt het “*artificiellement étirer la notion de faute*”¹²¹. Bijgevolg wordt ze door de doctrine onwenselijk geacht¹²².

b. Kritiek op de koppeling van de vertrouwensleer aan art. 1382-1383 BW in het algemeen

57. Niet alleen de opvatting van VINCENT werd bekritiseerd, maar ook de koppeling van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen aan de artikelen 1382 en 1383 BW in het algemeen. Naast de hierboven besproken kritiek van VAN GERVEN¹²³ brengt deze opvatting immers ook uit theoretisch oogpunt problemen met zich mee.

58. Een eerste moeilijkheid vloeit voort uit de schadeloosstelling. Schadeloosstellen duidt op het slachtoffer van de fout in de toestand brengen waarin het zich zou hebben bevonden indien de fout niet was gepleegd. Dit noemt men het ‘negatief belang’. Buitencontractuele aansprakelijkheid kan enkel leiden tot de vergoeding van het negatief belang¹²⁴.

Indien de fout bestaat in het scheppen van een schijn, dan brengt de schadeloosstelling mee dat de derde – die op de foutief gewekte schijn heeft vertrouwd – in de toestand moet worden geplaatst alsof er geen schijn was verwekt, zodat er bijgevolg geen vertegenwoordiging is¹²⁵. Het is dus theoretisch bijzonder moeilijk te verklaren waarom men met toepassing van de vertrouwensleer, bij wijze van schadeloosstelling *in natura*, dan toch tot de gebondenheid van de schijnverwekker kan besluiten, aangezien dit juist betekent dat men de foutief gecreëerde toestand honoreert¹²⁶.

59. KRUTHOF heeft evenwel bedenkingen bij dit eerste bezwaar. Het is immers mogelijk dat het slachtoffer van de schijn, indien de schijnverwekker geen fout begaan had, een geldig contract was aangegaan. De schade, in de zin van de artikelen 1382 en 1383 BW, kan de voordelen omvatten die zouden ontstaan door de rechtshandeling (*lucrum cessans*), wanneer het vaststaat dat in het licht van de omstandigheden deze contractuele voordelen zouden

¹²⁰ A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1428, nr. 4.

¹²¹ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 542.

¹²² P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt!”, 543, nr. 4; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, 693, nr. 10; P. VAN OMMESLAGE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 150; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 220-221, nr. 81; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 57, nr. 6.

¹²³ Cf. *Supra* randnummer 51.

¹²⁴ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 24, voetnoot 1.

¹²⁵ A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming en de uitvoering van overeenkomsten*, 140, nr. 306.

¹²⁶ A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming en de uitvoering van overeenkomsten*, 140, nr. 306; H. BOONEN, *RW* 1950-51, 295; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 222, nr. 81; I. VEROUĞSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1190, nr. 30; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 24, voetnoot 1.

verwezenlijkt worden¹²⁷. De rechter moet met andere woorden in elke concreet geval nagaan of de integrale schadeloosstelling al dan niet het positief belang vergt. Het enige verwijt dat men in dit opzicht kan maken aan de voorstanders van de koppeling van de vertrouwensleer aan het foutcriterium is dus het automatisme waarmee ze besluiten tot de integrale schadeloosstelling van het positief belang¹²⁸.

Hoewel KRUITHOF vanuit een theoretisch standpunt kan gevolgd worden, stelt zijn bedenking m.i. weinig voor, want in het overgrote deel van de gevallen zal het “slachtoffer” van de schijn geen (geldig) contract aangegaan zijn – of althans niet onder dezelfde voorwaarden – met de schijnverwekker. Indien de schijnverwekker namelijk van plan was om initieel onder dezelfde voorwaarden te contracteren, dan is een beroep op de vertrouwensleer niet nodig, aangezien er dan een wilsovereenstemming was. In het geval van vertegenwoordiging kan de rechtshandeling ook bekrachtigd worden. Het slachtoffer van de schijn zal aldus enkel een beroep moeten doen op de vertrouwensleer wanneer de schijnverwekker de gevolgen van zijn handelingen niet aanvaardt.

60. Een tweede bezwaar tegen de koppeling van de vertrouwensleer aan de buitencontractuele aansprakelijkheidsregels volgt uit het oorzakelijkheidsvereiste. Indien blijkt dat de derde te kwader trouw is, wordt zijn vertrouwen niet gehonoreerd. Om met toepassing van art. 1382 BW tot dat resultaat te komen, moet men die kwade trouw kwalificeren als een factor die het causaal verband tussen de schuld van de schijnverwekker en de aangerichte schade verbreekt¹²⁹. VAN GERVEN wijst erop dat dit echter niet kan verklaren waarom dit automatisch leidt tot het vrijuit gaan van de schijnverwekker die per hypothese ook een fout heeft begaan en waarom dit niet, volgens de klassieke equivalentieleer, tot een gedeelde aansprakelijkheid zou leiden¹³⁰.

§4. RECHTSPRAAK DIE HAAR TIJD VOORUIT WAS

61. Hoewel er in de doctrine gesproken wordt van een ommekeer in de rechtspraak van het Hof van Cassatie sinds zijn *Cuivre et Zinc*-arrest¹³¹, waren er toch al feitenrechters die zich ruimdenkender opstelden en de theorie van het schijnmandaat toepasten los van de vereiste van een fout¹³².

¹²⁷ R. KRUITHOF, *RCJB* 1991, 74, nr. 23.

¹²⁸ R. KRUITHOF, *RCJB* 1991, 74, nr. 23; G.J. SCHOLTEN, *RMT* 1984, 505 en de verwijzingen aldaar.

¹²⁹ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 221, nr. 81; A. DE BOECK, *Informatierechten- en plichten bij de totstandkoming en de uitvoering van overeenkomsten*, 140, nr. 307.

¹³⁰ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 221, nr. 81.

¹³¹ Zie *infra* randnummer 63 e.v.

¹³² Zie bv. Antwerpen 21 maart 1984, *RW* 1984-85, 1653; Arbh. Antwerpen 20 januari 1986, *RW* 1986-87, 1277, Kh. Brussel 24 juni 1985, *JT* 1986, 237; Kh. Brussel 19 maart 1986, *TBH* 1987, 385. Kh. Kortrijk 19 januari 1988, *TRV*

62. Opmerkelijk is het door DE PAGE aangehaald arrest van de rechtbank van Gent van 3 mei 1934 waarin beslist werd dat *“le mandat supporte toujours les conséquences de l’abus du mandat commis par le mandataire à égard des tiers de bonne foi”*¹³³. Volgens DE PAGE was deze beslissing een grove vergissing. In het licht van de huidige opvattingen kan ze echter gesteld worden dat ze haar tijd vooruit was¹³⁴.

2.2.2 Het Cuivre et Zinc-arrest¹³⁵

63. Gezien het belang van dit arrest in het kader van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen zal hieronder wat dieper ingegaan worden op de feiten¹³⁶.

In het Luikse bedrijf ‘Usines à Cuivre et à Zinc de Liège’ werken een achthonderdtal personen. Als gevolg van een op 20 september 1986 afgekondigde staking van de arbeiders, waarvan de meerderheid aangesloten was bij het ABVV, verkeert het bedrijf in een ernstige crisis, die er bij een langdurige staking zelfs zou voor kunnen zorgen dat het bedrijf failliet zou kunnen gaan.

Als reactie daarop dagvaardt het bedrijf in kort geding Jacques De Greef, secretaris-generaal van de ‘Fédération Syndicale des métallurgistes de la province de Liège’, een onderafdeling van het ABVV. Daarnaast worden ook twee syndicaal afgevaardigden, Armando Zambon en Michel Trine, gedagvaard, maar deze personen zijn minder belangrijk voor de betekenis van dit arrest. De vordering beoogt de stopzetting van de bedrijfsbezetting¹³⁷.

De Greef, Zambon en Trine gaan in beroep tegen deze beslissing, maar bij arresten van 12 november 1986¹³⁸, 19 november 1986¹³⁹ en 28 november 1986 legt het Hof van Beroep van Luik aan hen een verbod op om rechtstreeks of onrechtstreeks de toegang tot het verzendingsmagazijn van het bedrijf nog te bemoeilijken. Het Hof legt verder het ABVV, in de persoon van zijn lasthebber De Greef, op om in het bedrijf een bijeenkomst te beleggen van de bij het ABVV aangesloten arbeiders, en een stemming te organiseren over het al dan niet voortzetten van de staking.

1989, 68. Zie R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 223-224 voor meer voorbeelden.

¹³³ *Onuitg.* Zie H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 445.

¹³⁴ Zie Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 529.

¹³⁵ Cass. 20 juni 1988, *Pas.* 1988, I, 1258, *JT* 1989, 547, *RCJB* 1991, 45, noot R. KRUTHOF, *RW* 1989-90, 1425, noot A. VAN OEVELEN, *TRV* 1989, 540, noot P. CALLENS en S. STIJNS.

¹³⁶ Zie P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, 542 e.v.; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1426 e.v.; P.-A. FORRIERS, *JT* 1989, 541.

¹³⁷ Kort Ged. Rb. Luik, 29 oktober 1986, *JLMB* 1986, 610.

¹³⁸ Luik 12 november 1986, *JLMB* 1986, 705.

¹³⁹ Luik 19 november 1986, *JLMB* 1986, 710.

64. Ten slotte vechten De Greef, Zambon en Trine het arrest van 12 november 1986 aan bij het Hof van Cassatie. Er worden zes cassatiemiddelen gebruikt, maar enkel het vierde middel – meer bepaald het vierde onderdeel – heeft belang voor de materie die hier behandeld wordt.

Dit vierde middel houdt verband met de omstandigheid dat het syndicaat ABVV werd aangesproken, via de persoon van De Greef, terwijl deze organisatie geen rechtspersoonlijkheid heeft. Zij kan dus niet in rechte gedagvaard worden, anders dan door dagvaarding van al haar leden, zoals bij een feitelijke vereniging. Één of meer lasthebbers kunnen evenwel worden aangeduid om in naam van de leden van de feitelijke vereniging op te treden. Het Hof van Cassatie stelt echter vast dat het onmogelijk is na te gaan of, en zo ja in welke omstandigheden, een dergelijke lastgeving werd verleend. De Greef verklaarde immers dat het ABVV geen schriftelijk reglement heeft, waaruit dit zou kunnen blijken. Daarom dient men de vraag te stellen of de feitelijke vereniging ABVV via de persoon van De Greef in rechte kon worden aangesproken door de NV ‘Usines à Cuivre et à Zinc de Liège’, aangezien er geen bewijs voorhanden was van het bestaan van een lastgevingsovereenkomst tussen De Greef en de leden van het ABVV.

65. Het Hof van Beroep te Luik maakt gebruik van de theorie van de schijnvertegenwoordiging, om dit aanspreekrecht te funderen. Het Hof oordeelt dat de NV ‘Usines à Cuivre et à Zinc de Liège’ zich tegenover het ABVV kon beroepen op schijnvertegenwoordiging in hoofde van De Greef, op grond van volgende omstandigheden¹⁴⁰ (in het arrest aangeduid als “les antécédents”¹⁴¹):

- al de briefwisseling die gericht was tot de NV ‘Usines à Cuivre et à Zinc de Liège’, onder de hoofding ‘Fédération syndicale des métallurgistes de la province de Liège’¹⁴², en die voorkomt als instrument van onderhandeling en oplossing van de geschilpunten, werd ondertekend door de ‘secretaris-generaal’, i.e. De Greef;
- in verband met de staking die het voorwerp uitmaakt van het geschil tussen partijen, richtte De Greef op 17 oktober 1986 onder de hoofding van de bovenvermelde Federatie, een brief tot de gedelegeerde bestuurder van de NV ‘Usines à Cuivre et à Zinc de Liège’ waarin De Greef zich aandient als de kennelijk door het ABVV gemandateerde gesprekspartner om het sociale conflict te volgen tot aan zijn ontkenning;

¹⁴⁰ Zie P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, 542 e.v.

¹⁴¹ Cass. 20 juni 1988, *Pas.* 1988, I, 1258, *JT* 1989, 547, *RCJB* 1991, 45, noot R. KRUTHOF, *RW* 1989-90, 1425, noot A. VAN OEVELEN, *TRV* 1989, 540, noot P. CALLENS en S. STIJNS.

¹⁴² De Fédération syndicale des métallurgistes de la province de Liège wordt in het Cassatie arrest als ‘filiale’ (=dochteronderneming) van het A.B.V.V. omschreven.

- bij aangetekende brief van 20 oktober 1986 diende de gedelegeerde bestuurder van de NV ‘Usines à Cuivre et à Zinc de Liège’ De Greef van antwoord in zijn hoedanigheid van gemandateerde gesprekspartner, en noch De Greef zelf, noch het ABVV hebben hiertegen geprotesteerd.

66. In het vierde onderdeel van het vierde middel voeren de eisers in cassatie aan dat het Hof van Beroep van Luik het wettelijk foutbegrip miskend had. Het Hof had namelijk vastgesteld dat De Greef voorkwam als kennelijk door het ABVV gemandateerde om het conflict te volgen tot aan zijn ontkenning. Volgens de eisers in cassatie zou het Hof van Beroep uit deze vaststelling ten onrechte hebben afgeleid dat de leden van het ABVV op foutieve wijze de schijn hebben doen ontstaan van een vertegenwoordigingsbevoegdheid in rechte, in hoofde van De Greef, naar aanleiding van dit conflict.

67. Het Hof van Cassatie wijst er echter op dat het Hof van Beroep te Luik, in tegenstelling tot wat de eisers in cassatie beweren, niet van oordeel is dat de leden van de ABVV *op een foutieve wijze* het schijnmandaat gecreëerd hebben of laten bestaan hebben. Het bestreden arrest deed immers geen beroep op het foutbegrip om tot een schijnmandaat te besluiten.

68. Uiteindelijk beslist het Hof van Cassatie dat de lastgever kan gebonden zijn op grond van het schijnmandaat, niet enkel wanneer hij de schijn op een foutieve wijze heeft gecreëerd, maar ook bij gebrek aan een fout, indien het vertrouwen van de derde in de omvang van de bevoegdheid van de schijnlasthebber rechtmatig is.

69. Met deze, vaak geciteerde, woorden heeft het Hof van Cassatie gezorgd voor een ommekeer in zijn rechtspraak¹⁴³. Wel is het enigszins opmerkelijk dat de bewoordingen van dit (oorspronkelijk Franstalige) arrest nagenoeg letterlijk overeenstemmen met het ruim vijfentwintig jaar oudere arrest van het Franse Hof van Cassatie van 13 december 1962¹⁴⁴. Het Franse arrest ging over een bankdirecteur die door zijn (en alleen zijn) handtekening de bank verbonden had tot een borgstelling. Wanneer de bank echter als borgsteller aangesproken werd, gaf ze aan dat deze borgstelling haar niet tegenwerpelijk was omdat haar statuten voorschreven dat in dergelijke gevallen minstens twee bevoegde organen hun handtekening moesten zetten. Uiteindelijk besliste het Franse Hof van Cassatie:

“[...] que le mandant peut être engagé sur le fondement d’un mandat apparent, même en l’absence d’une faute susceptible de lui être reprochée, si la croyance du tiers à l’étendue des pouvoirs du mandataire est légitime, [...]”

¹⁴³ P. CALLENS en S. STIJNS, *TRV* 1989, 543, nr. 4; P.A. FORIERS, *JT* 1989, 541.

¹⁴⁴ Cass. fr. 13 december 1962, *D.* 1963, 227, noot J. CALAIS-AULOY, *JCP* 1963, nr. 13105, noot P. ESMEIN.

Dat het Franse recht model heeft gestaan voor de duidelijke ommekeer in de rechtspraak van het Hof van Cassatie kan bijgevolg moeilijk worden ontkend¹⁴⁵.

2.2.3 Na het *Cuivre et Zinc*-arrest

70. Na het *Cuivre et Zinc*-arrest mag men er zeker van zijn dat de vertrouwensleer ook los van de leer van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht in de zin van art. 1382 BW kan toegepast worden. Hoewel het ging om een principiësarrest, moet men het evenwel stellen zonder uitgebreide motivering. Bijgevolg blijven er nog enkele twistpunten bestaan, die in de derde en vierde afdeling worden behandeld. Het gaat respectievelijk om de grondslag en de draagwijdte van de vertrouwensleer.

Afdeling 2.3 Grondslag van de vertrouwensleer¹⁴⁶

71. Het Hof van Cassatie besliste in zijn principiësarrest dat de vertrouwensleer kan toegepast worden zonder dat een fout moet aangetoond worden. Nu het vóór het *Cuivre et Zinc*-arrest voor de hand lag dat men de grondslag van de vertrouwensleer steunde op de artikelen 1382 en 1383 BW is daarentegen de vraag wat de grondslag vormt van de verruimde vertrouwensleer. Mag de vertrouwensleer *de lege lata* worden beschouwd als een nieuwe, autonome bron van verbintenissen in het Belgische recht of gaat de besproken rechtspraak van het Hof van Cassatie niet zo ver? Brengt de erkenning van de autonome vertrouwensleer de bestaande grondslagen en structuur van het verbintenissenrecht niet hopeloos in de war?¹⁴⁷

2.3.1 De vertrouwensleer als autonome bron van verbintenissen?

72. Over de vraag of de vertrouwensleer in het Belgisch recht een autonome bron van verbintenissen uitmaakt lijkt de rechtsleer *grosso modo* in 3 strekkingen verdeeld te zijn¹⁴⁸. Een

¹⁴⁵ A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1428, nr. 5; P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, 543, nr. 6.

¹⁴⁶ CAUFFMAN wijst erop dat de doctrine op dit vlak een onzuiver onderscheid lijkt te maken tussen de termen ‘grondslag’ en ‘bron’. In verband met de erkenning van de verbindende kracht van het aanbod hanteerde ook het Hof van Cassatie de term ‘grondslag’, terwijl het echter de voorkeur verdient om te spreken van een ‘bron van verbintenissen’, eventueel van een ‘rechtsgrond’ als element van het objectieve recht en de term ‘grondslag’ voor te behouden aan de rechtsfilosofische rechtvaardiging voor het bestaan van een dergelijke ‘bron’ of ‘rechtsgrond’ (C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 9, voetnoot 1).

¹⁴⁷ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 144, nr. 319.

¹⁴⁸ Zie ook S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 66 e.v., nr. 34. e.v.; Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 542; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 9-11, nrs. 48-51.

minderheid beschouwt de vertrouwensleer niet als autonome bron van verbintenissen. De strekking die de vertrouwensleer wel als autonome bron beschouwt is in twee kampen verdeeld. Enerzijds zijn er de auteurs die de vertrouwensleer ‘relatieve autonomie’ toekennen en anderzijds zijn er de auteurs die het verste gaan en de vertrouwensleer als ‘werkelijke’ autonome bron beschouwen.

§1. GEEN AUTONOME BRON VAN VERBINTENISSEN

73. Volgens de eerste strekking, die nagenoeg enkel door CORNELIS lijkt ingenomen te worden, komt aan de vertrouwensleer helemaal geen autonomie toe. De vertrouwensleer hangt “in het luchtledige”, aangezien ze zich niet op de objectieve goede trouw kan beroepen – die immers geen rechtsregel is -, het adagium *error communis facit ius* past niet en de artikelen 1382 en 1383 BW heeft het Hof van Cassatie zelf afgewezen in het *Cuivre et Zinc*-arrest¹⁴⁹. Hij komt tot de conclusie dat er van een nieuwe, autonome rechtsbron geen sprake kan zijn. Enkel een nieuwe tussenkomst van de wetgever kan een objectieve aansprakelijkheid, die de vertrouwensleer volgens hem toch creëert, in het leven roepen¹⁵⁰. In zijn commentaren lijkt CORNELIS de vertrouwensleer - zelfs tot op heden - te blijven kaderen in de buitencontractuele aansprakelijkheidsregels¹⁵¹, waarbij hij argumenten aanhaalt die aantonen dat de vertrouwensleer een ‘misbaksel’ is wanneer men de aquiliaanse aansprakelijkheidsregels erop toepast, om zo tot de conclusie te komen dat er voor de vertrouwensleer geen plaats is in ons rechtssysteem¹⁵².

74. Volgens DE BOECK miskent CORNELIS met deze opvatting een belangrijke ontwikkeling in de rechtspraak van het verbintenissen- en contractenrecht waarbij de bescherming van het rechtmatig opgewekte vertrouwen een plaats wordt toegekend¹⁵³. Ook VAN OEVELEN stelt terecht dat dit standpunt nog moeilijk houdbaar is na het cassatiearrest van 1988¹⁵⁴, waarbij in de eerste plaats het kaderen van de vertrouwensleer in de buitencontractuele aansprakelijkheidsregels achterhaald is.

¹⁴⁹ L. CORNELIS, “Aansprakelijkheid in de ban van de goede trouw”, 41, nr. 30.

¹⁵⁰ L. CORNELIS, *TBBR* 1990, 416-417, nr. 24.

¹⁵¹ L. CORNELIS, “Aansprakelijkheid in de ban van de goede trouw”, 27-41, nrs. 21-30; L. CORNELIS, *TBBR* 1990, 416-418, nr. 26; L. CORNELIS, “Alles behalve kinderspel”, 187, nr. 16.

¹⁵² Zie bv. recent L. CORNELIS, “Alles behalve kinderspel”, 187, nr. 16.

¹⁵³ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 147, nr. 325.

¹⁵⁴ A. VAN OEVELEN, *RIW* 1989-90, 1429.

§2. 'RELATIEVE AUTONOMIE'

75. Een tweede strekking in de doctrine kent de vertrouwensleer slechts een 'relatieve autonomie' toe: men erkent weliswaar de bevrijding uit de foutaansprakelijkheid, maar meent de grondslag in de plaats daarvan te moeten situeren in een algemeen rechtsbeginsel. Binnen deze strekking bestaan er drie verschillende visies, die elke een ander beginsel als grondslag vooropstellen.

a. Toepassing van de uitvoering te goeder trouw

76. Volgens de eerste visie, die vooral door FORIERS en VAN OEVELEN voorgestaan wordt, moet de 'relatieve autonomie' gesteund worden op de uitvoering te goeder trouw¹⁵⁵. Dit principe werd door VAN OMMESLAGHE verheven tot algemeen rechtsbeginsel¹⁵⁶.

77. Volgens deze visie is het in de regel niet ongeoorloofd om schijnbare toestanden in het leven te roepen of te laten creëren die niet aan de werkelijkheid beantwoorden, maar als dergelijke toestanden eenmaal zijn geschapen, is het niet meer geoorloofd om derden, die te goeder trouw hun gedrag hebben gebaseerd op deze schijnbare toestand(en), in hun rechtmatig vertrouwen te beschamen door te weigeren de juridische gevolgen daarvan te accepteren¹⁵⁷. Wie deze consequenties – en dus de gebondenheid aan een schijn die hem toerekenbaar is – niet aanvaardt, handelt in strijd met het algemeen rechtsbeginsel van de uitvoering te goeder trouw dat alle verbintenisrechtelijke verhoudingen dient te beheersen¹⁵⁸.

78. Hoewel deze opvatting blijk geeft van positieve elementen, werd ze toch door bepaalde auteurs bekritiseerd. KRUTHOF stelt dat de verruiming van de goede trouw tot het domein van de extracontractuele relaties voor problemen kan zorgen¹⁵⁹. De erkenning van de uitvoering te goeder trouw als algemeen rechtsbeginsel houdt immers het risico in dat de notie van de aquiliaanse fout door de goede trouw geabsorbeerd wordt. Dit zou enkel zorgen voor verwarring en misverstanden. Deze invulling van de 'relatieve autonomie' komt erop neer dat de titularis van een recht die een schijn heeft verwekt of laten bestaan - en daarbij geen fout begaat in de zin van art. 1382 BW - het principe van de goede trouw schendt. Het schenden van een algemeen rechtsbeginsel kan echter op zichzelf ook een fout uitmaken in de zin van

¹⁵⁵ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1429. Zie ook I. CORBISIER, *Rev. prat. soc.* 1994, 154-155.

¹⁵⁶ P. VAN OMMESLAGHE, *TBBR* 1987, 101-110. Merkwaardig genoeg ziet deze auteur de vertrouwensleer niet als toepassing van het algemeen rechtsbeginsel van de uitvoering te goeder trouw, maar als een werkelijk autonome bron van verbintenissen.

¹⁵⁷ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1429.

¹⁵⁸ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1429.

¹⁵⁹ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 63, nr. 12.

art. 1382 BW. Bijgevolg introduceert men via deze omweg opnieuw de aquiliaanse fout in de vertrouwensleer¹⁶⁰.

79. CORNELIS waarschuwt ervoor dat, door het aanvaarden van de uitvoering te goeder trouw als algemeen rechtsbeginsel, er een volledig nieuwe gedragsnorm tot stand gebracht wordt, buiten elke tussenkomst van de wetgever¹⁶¹. Op deze manier ontstaat er een “*gouvernement des juges*” die, buiten de wetgever om, het privaatrecht volledig kunnen omvormen.

80. VEROUGSTRAETE wijst er verder ook op dat het een zuivere fictie is ervan uit te gaan dat iedereen a priori de verbintenis aangaat om geen schijn te verwekken zonder gelijktijdig de gevolgen daarvan te willen dragen¹⁶².

81. Ten slotte formuleert DE BOECK het aanvullend inhoudelijk bezwaar dat de goede trouw norm van art. 1134, lid 3 BW – en zoals ze door VAN OMMESLAGHE bedoeld werd – de uitvoeringsfase van verbintenissen betreft. De problematiek van de grondslag van de vertrouwensleer gaat daarentegen over de ontstaansfase van verbintenissen. Het gaat immers precies om de vraag of de schijn wel verbintenis-scheppend kan zijn en zo een binding tussen partijen tot stand kan brengen¹⁶³. Wanneer FORIERS en VAN OEVELEN dus stellen dat de schijnverwekker zijn ‘verbintenis’ te goeder trouw moet uitvoeren, wordt daarmee nog geen antwoord gegeven op grond waarvan deze verbintenis ontstaan is.

b. Toepassing van het adagium ‘Error communis facit ius’

82. Een tweede visie op de ‘relatieve autonomie’ steunt de vertrouwensleer op het adagium ‘*Error communis facit ius*’. In tegenstelling tot Frankrijk, waar er een groot aantal auteurs deze stelling aanhangen, wordt de vertrouwensleer in België enkel door een kleine minderheid, die voornamelijk bestaat uit KRUTHOF en DAVID-CONSTANT¹⁶⁴.

83. Op grond van dit adagium is bij gemeenschappelijke dwaling, de dwaling van die aard dat zij als onoverwinnelijk moet worden beschouwd, in die zin dat er geen rekening mee moet worden gehouden. Partijen mogen hier dus voortgaan op de schijnbare toestand¹⁶⁵. Dit adagium werd door de *glossatoren* afgeleid uit de *lex Barbarius Philippus* – gebaseerd op een slaaf

¹⁶⁰ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 63, nr. 12.

¹⁶¹ L. CORNELIS, *TBBR* 1990, 417, nr. 24.

¹⁶² I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1191, nr. 30.

¹⁶³ A. DE BOECK, *Informatierechten en –plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 145, nr. 321.

¹⁶⁴ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 67, nr. 14. Volgens deze auteur is dit adagium geen ideale grondslag voor de vertrouwensleer, maar is ze toch te verkiezen boven alle andere voorgestelde grondslagen. Zie ook S. DAVID-CONSTANT, “Error communis facit ius: adage subversif?”, 107 e.v.

¹⁶⁵ T. VANSWEEVELT, *De civielrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer en het ziekenhuis*, 603, nr. 930.

die zich voordeed als een Romeinse burger en die tot *praetor* benoemd werd – en vormde een principe van het oude recht¹⁶⁶. Deze regel werd vroeger in essentie toegepast in de gevallen waarin openbare ambtenaren in de ogen van het publiek op een geldige wijze benoemd waren, maar in werkelijkheid de bevoegdheid niet of niet meer hadden om hun openbare taken uit te voeren. Het adagium, zoals de *lex Barbarius Philippus*, had dus tot doel de personen te beschermen die zouden getroffen worden door de nietigheid van de handelingen, gesteld door deze onregelmatig benoemde openbare ambtenaren.

84. Ter ondersteuning van zijn stelling wijst KRUTHOF er in eerste instantie op dat de (Franse) Raad van State op 2 juli 1807 beroep deed op het adagium ‘*Error communis facit ius*’ in een interpretatief advies. Dit advies – althans het dispositief – heeft in België kracht van wet aangezien België op dat moment onder Frans gezag stond¹⁶⁷. Hij wijst verschillende Franse auteurs aan die hieruit afleiden dat dit adagium tegenwoordig nog steeds van kracht is en dat het toelaat om een juridische rechtvaardiging te geven voor de oplossingen die uitgewerkt zijn op basis van de vertrouwensleer¹⁶⁸. Ook de Franse rechtspraak aanvaardt dit adagium. Zo kan bijvoorbeeld een arrest van het Franse Hof van Cassatie van 3 april 1963 aangehaald worden¹⁶⁹:

“[...] *attendu que les tiers de bonne foi qui agissent sous l’empire de l’erreur commune ne tiennent leur droit ni du propriétaire apparent ni du propriétaire véritable; qu’ils sont investis par l’effet de la loi.*”

85. In België staat de overgrote meerderheid van de rechtsleer echter minder open voor deze opvatting¹⁷⁰. Het adagium, en zo ook het advies van de Raad van State op 2 juli 1807, zou volgens hen enkel van toepassing zijn op de handeling van een openbare ambtenaar¹⁷¹, van een administratief orgaan dat een bevoegdheidsoverschrijding pleegt¹⁷² of van de overheid¹⁷³. In dit kader stelt DE PAGE¹⁷⁴:

“*Si, conformément à la théorie française, on étendait la maxime en dehors des cas où il y a erreur de l’autorité, on arriverait, en réalité, à bouleverser le droit et à briser toute sécurité.*”

¹⁶⁶ Zie P.A. FORIERS, *JT* 1989, 542 en de verwijzingen aldaar.

¹⁶⁷ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 65, nr. 14. Zie ook P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, 724; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 45.

¹⁶⁸ Zie R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 65, nr. 14 en de verwijzingen aldaar.

¹⁶⁹ Cass. fr. 3 avril 1963, *D.* 1964, 277.

¹⁷⁰ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, 724; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 45; I. VEROGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1188-1189; N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, 184; L. VINCENT, “La théorie d’apparence”, 158; H. BOONEN, *RW* 1950-51, 294; P.A. FORIERS, *JT* 1989, 542; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 68, nr. 40; Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 539-540; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 4, nr. 1205; R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 224-225, nr. 37.

¹⁷¹ Zie bv. P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 545.

¹⁷² Zie bv. P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 147; Cass. 22 mei 1911, *Pas.* 1911, 275.

¹⁷³ Zie bv. H. Boonen, *RW* 1950-51, 294-295, H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 45; L. VINCENT, “La théorie de l’apparence”, 159.

¹⁷⁴ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 45.

86. Verder wijzen de tegenstanders op een arrest van het Hof van Cassatie op 7 november 1940 waarin het Hof zich afkerig hield van de toepassing van het adagium *'Error communis facit ius'* in het privaatsrecht¹⁷⁵. Het Hof benadrukt dat dit adagium door geen enkele tekst bekrachtigd is. Bovendien is dit adagium in strijd met de fundamentele principes van het burgerlijk recht en moet ze dus noodzakelijkerwijze, voor zover ze op een specifiek geval van toepassing is, met de grootste omzichtigheid worden toegepast in uitzonderlijke gevallen¹⁷⁶. KRUITHOF merkt hierbij op dat het Hof niet expliciet elke toepassing van het adagium in het burgerlijk recht uitsluit¹⁷⁷. Toch kan het adagium, gezien de terughoudendheid van het Hof, bezwaarlijk beschouwd worden als een algemeen rechtsbeginsel in het burgerlijk recht waarvan de vertrouwensleer een toepassing zou zijn¹⁷⁸.

87. Los van de draagwijdte van bovenvermeld cassatiearrest, kan het adagium *'Error communis facit ius'* evenzeer om inhoudelijke redenen niet aanvaard worden als algemeen rechtsbeginsel waarvan de vertrouwensleer een toepassing is. Vooreerst zou de derde enkel beschermd worden indien de dwaling die hij begaat door iedereen begaan zou worden¹⁷⁹. En dat terwijl de vertrouwensleer niet vereist dat de dwaling onoverkomelijk is¹⁸⁰. FORIERS wijst er in dit kader dan ook op dat de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen een veel breder toepassingsgebied heeft, omdat de vertrouwensleer *"n'exige pas une erreur commune, mais une simple erreur légitime"*¹⁸¹. Ten tweede kan het adagium het verlies van het recht van de schijnvertegenwoordigde niet verklaren¹⁸². Daarom moet m.i. het voorstel van KRUITHOF om de vertrouwensleer te steunen op het adagium *'error communis facit ius'* verworpen worden.

c. Toepassing van het algemeen rechtsbeginsel van het gewettigd vertrouwen van de derde

88. Een derde opvatting over de 'relatieve autonomie' wordt voorgestaan door DIEUX, die in zijn proefschrift pleit voor de erkenning van een algemeen rechtsbeginsel van de eerbiediging van rechtmatige vooruitzichten van derden (*'un principe général de droit du respect dû aux anticipations légitimes d'autrui'*)¹⁸³. Dit principe mag daarentegen niet verward worden met de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen, want ze heeft een veel ruimere draagwijdte dan de

¹⁷⁵ Cass. 7 november 1940, *Pas.* 1940, 283.

¹⁷⁶ Cass. 7 november 1940, *Pas.* 1940, 283.

¹⁷⁷ R. KRUITHOF, *RCJB* 1991, 66.

¹⁷⁸ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, 724; Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 539.

¹⁷⁹ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 539; L. CORNELIS, "Aansprakelijkheid in de ban van de goede trouw?", 37-38, nr. 28.

¹⁸⁰ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 147; Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 5539-540.

¹⁸¹ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 542.

¹⁸² Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 540; H. BOONEN, *RW* 1950-51, 295; L. VINCENT, "La théorie d'apparence", 159-160.

¹⁸³ X. DIEUX, *Le respect dû aux anticipations légitimes d'autrui*, nr. 10.

vertrouwensleer. De vertrouwensleer zou, volgens DIEUX, enkel een toepassing zijn van dit ruimere principe¹⁸⁴.

89. Nochtans wordt deze opvatting in de rechtsleer bekritiseerd¹⁸⁵. In het algemeen wijst KRUIHOF erop dat het Hof van Cassatie het principe eerst moet erkennen vooraleer het als algemeen rechtsbeginsel kan erkend worden. Dit principe kan dus geen positiefrechtelijke regel verklaren¹⁸⁶.

90. Inhoudelijk wijzen STIJNS en SAMOY erop dat dit principe en de vertrouwensleer voortvloeien uit een verschillende benaderingswijze. De vertrouwensleer vereist immers altijd het bestaan van een discrepantie tussen schijn en werkelijkheid. In het principe dat DIEUX voorstelt komen ook situaties voor waarin het bestaan van een schijn, dat toch een essentieel kenmerk is van de vertrouwensleer, ontbreekt¹⁸⁷.

91. Ten slotte wordt door STIJNS en SAMOY verwezen naar een arrest van het Hof van Cassatie van 26 mei 2003¹⁸⁸. Dit arrest zou het door DIEUX voorgestelde principe hebben verworpen¹⁸⁹.

De feiten die aan dit arrest ten gronde liggen zijn de volgende. De Sociale Kas voor Kinderbijslagen had beslist om de verhoging van de kinderbijslag voor een gezin stop te zetten wegens de genezing van het kind, maar had echter nagelaten om de beslissing te betekenen. Twee jaar later wordt de definitieve genezing van het kind vastgesteld en beseft de Sociale Kas haar fout. Ze vordert daarom de te veel betaalde verhogingen, die betaald werden sinds haar beslissing om deze te verminderen, terug. *In casu* is de onverschuldigde betaling dus te wijten aan een fout van de *solvens*, maar dit vormt op zichzelf geen beletsel voor de terugvordering, aangezien de vordering wegens onverschuldigde betaling slechts twee voorwaarden onderstelt – namelijk het bestaan van een betaling en het onverschuldigde karakter ervan¹⁹⁰. Het Arbeidshof te Brussel wees de terugvordering niettemin af op grond van de overweging dat de gewettigde verwachting aan de zijde van de *accipiens* voor de Kas de verplichting meebrengt om die verwachting in te lossen en afstand te doen van haar eis tot terugbetaling van het onverschuldigd betaalde bedrag¹⁹¹.

¹⁸⁴ X. DIEUX, *Le respect dû aux anticipations légitimes d'autrui*, nr. 12. Zie ook Rb. Brugge 10 december 1992, *TBR* 1992, 28.

¹⁸⁵ L. CORBISIER, *Rev. prat. soc.* 1994, 155 en R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 60-61, nr. 10-11 (omtrent de aanvaarding als algemeen rechtsbeginsel in het algemeen); Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 540; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 62, nr. 25 e.v. en 70, nr. 44 e.v.

¹⁸⁶ R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 61, nr. 11. Zie ook *infra* randnummer 109 e.v.

¹⁸⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 63, nr. 27.

¹⁸⁸ Cass. 26 mei 2003, *RW* 2004-05, 19, noot V. SAGAERT, *www.cass.be*.

¹⁸⁹ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 70, nr. 44.

¹⁹⁰ V. SAGAERT, *RW* 2004-05, 20, nr. 2.

¹⁹¹ Arbh. Brussel 21 maart 2001, *Soc. Kron.* 2003, 488, noot.

Het Hof van Cassatie verbreekt deze beslissing echter en volgt de eisers in cassatie (de Sociale Kas), die stellen dat “de eerbiediging van de gewettigde verwachtingen van de ander geen algemeen rechtsbeginsel is waarvan de toepassing de verwijzing naar een welbepaalde wetsbepaling overbodig zou maken”¹⁹².

92. Toch schrijven STIJNS en SAMOY het principe, voorgesteld door DIEUX, niet volledig af naar aanleiding van het besproken cassatiearrest. De draagwijdte van dit arrest staat immers nog niet vast. Vooreerst werd geen beslissing geveld over de toepassing van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen in het privaatrecht, maar over een materie in het kader van het sociale zekerheidsrecht¹⁹³. Daarnaast ging het om een materie waarop algemene beginselen van goed bestuur van toepassing zijn, waar het legaliteitsbeginsel, zoals opgenomen in art. 159 GW, veel zwaarder doorweegt dan in het privaatrecht¹⁹⁴.

§3. ‘WERKELIJKE’ AUTONOME BRON VAN VERBINTENISSEN

93. Ten slotte bestaat er een derde strekking, die de vertrouwensleer beschouwt als ‘werkelijke’ autonome bron van verbintenissen. Hierbij lijkt de meerderheid van de Belgische doctrine zich aan te sluiten¹⁹⁵. Volgens deze strekking vormt het rechtmatig opgewekt vertrouwen een “*source nouvelle et autonome de droits et d’obligations*”¹⁹⁶. Art. 1370 BW – het scharnierartikel van het Burgerlijk Wetboek waarin de bronnen van verbintenissen één voor één worden voorgesteld – mag dan ook niet gezien worden als een gesloten systeem, maar eerder als een open systeem van verbintenissen.

94. De aanhangers stellen dat het niet nodig is om op zoek te gaan naar de rechtsgrond van de vertrouwensleer, omdat deze nieuwe bron gecreëerd werd door de rechtspraak¹⁹⁷. Zo kan immers verwezen worden naar de erkenning van de eenzijdige wilsuiting als bron van verbintenissen door het Hof van Cassatie¹⁹⁸. Deze rechtsbron werd namelijk ook in het leven

¹⁹² Cass. 26 mei 2003, *RW* 2004-05, 19, noot V. SAGAERT, *www.cass.be*.

¹⁹³ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 71, nr. 44.

¹⁹⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 71, nr. 44.

¹⁹⁵ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 218 e.v., nr. 81 e.v.; J. RONSE en K. VAN HULLE, *TPR* 1978, 743-745; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 154-155; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 147, nr. 326; A. VAN OEVELEN, “Kroniek”, 1641, nr. 45; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, 694, nr. 11; C. CAUFFEMAN, “De vertrouwensleer”, 10-11, nr. 51; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 232-233, nr. 439.

¹⁹⁶ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 68, nr. 39.

¹⁹⁷ Zie P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 542: “*S’il est vain de rechercher le fondement juridique de cette théorie, [...]*”.

¹⁹⁸ Cass. 9 mei 1980 (twee principiësarresten), *Arr. Cass.* 1979-80, 1132 en 1139, *Pas.* 1980, 1120 en 1127, *RW* 1982-83, 319.

geroepen zonder daarbij een beroep te doen op een of andere juridische grondslag¹⁹⁹. Volgens DE BOECK is het opnieuw vastknopen van de vertrouwensleer aan bestaande juridische rechtsgronden niet alleen problematisch, maar ontnemt het haar bovendien haar eigen karakteristieken²⁰⁰.

95. Net als bij de ‘relatieve autonomie’ kan ook hier de kritiek van CORNELIS aangeduid worden die waarschuwt voor een *‘gouvernement des juges’*²⁰¹, maar gezien vanuit de huidige rechtsontwikkeling enigszins flauw over komt.

2.3.2 Rechtvaardigingsgronden van de vertrouwensleer

96. Hoewel deze laatste strekking de vertrouwensleer beschouwt als een werkelijke autonome bron van verbintenissen, belet dit haar aanhangers niet om - zoals ook de auteurs van de tweede strekking - op zoek te gaan naar rechtvaardigende metajuridische beginselen voor het toekennen van verbindende kracht aan een situatie die voldoet aan de vereisten vooropgesteld door de vertrouwensleer²⁰². Opvallend is het feit dat elke auteur zijn eigen rechtsgrond lijkt te verdedigen²⁰³. Niettemin kunnen in de Belgische doctrine *grosso modo* zeven groepen beginselen onderscheiden worden waarop men beroep gedaan heeft²⁰⁴.

§1. HET ADAGIUM ‘ERROR COMMUNIS FACIT IUS’

97. Op dit adagium werd o.a. door KRUTHOF beroep gedaan als grondslag van de vertrouwensleer. Deze grondslag werd al uitgebreid besproken (cf. *supra* randnummer 82 e.v.).

§2. HET BEGINSSEL VAN HET RECHTMATIG VERTROUWEN VAN DE ANDERE

98. Hier kan verwezen worden naar de theorie van DIEUX die hierboven besproken werd (cf. *supra* randnummer 88 e.v.). Verder kan eveneens verwezen worden naar de stelling van LIEFSOENS, die van mening is dat het Hof van Cassatie in het *Cuivre et Zinc*-arrest *expressis verbis* verwezen heeft naar deze rechtsgrond door de woorden “*croyance légitime*”²⁰⁵. Zoals gezegd

¹⁹⁹ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 68, nr. 39; A. DE BOECK, *Informatierechten en –plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 147, voetnoot 218.

²⁰⁰ A. DE BOECK, *Informatierechten en –plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 147, nr. 326.

²⁰¹ Cf. *supra*.

²⁰² C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 10-11, nr. 51; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 544.

²⁰³ F. PARREIN, *TRV* 2007, 392, nr. 4.

²⁰⁴ B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 230-232; Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 539

²⁰⁵ L. LIEFSOENS, *TBH* 1989, 883-904. Zie Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 540 hierover.

aanvaardt de meerderheid van de rechtsleer deze opvatting niet²⁰⁶. Deze woorden zouden eerder naar een toepassingsvoorwaarde verwijzen dan naar een grondslag²⁰⁷.

§3. HET BEGINSEL VAN DE RECHTSZEKERHEID

99. Rechtszekerheid is één van de belangrijkste doelen die door het recht worden beoogd. Zonder rechtszekerheid zouden recht en gerechtigheid ondenkbaar zijn²⁰⁸. In de moderne rechtsbetrekkingen neemt wegens de snelle ontwikkeling van het maatschappelijk verkeer de onzekerheid en instabiliteit echter toe. Volgens BOONEN vindt de vertrouwensleer dan ook haar verklaring en bestaansreden in de behoefte aan rechtszekerheid²⁰⁹.

100. VINCENT beschouwt de rechtszekerheid niet als de grondslag van de vertrouwensleer, maar veeleer als een belangrijke inspiratiebron²¹⁰. KRUTHOF sluit zich hierbij aan en stelt dat dit principe niet volstaat om een positiefrechtelijke regel te verklaren²¹¹. VAN GERVEN acht het niet wenselijk de rechtszekerheid als enige grondslag van de vertrouwensleer te nemen omdat dit zou leiden tot een onverantwoorde opoffering van de belangen van de persoon tegen wie de schijn wordt ingeroepen²¹².

§4. HET BEGINSEL VAN DE RECHTSZEKERHEID, GECOMBINEERD MET DE BILLIJKHEID

101. Volgens VAN GERVEN, die zich op zijn beurt steunt op de Nederlandse auteur HOUWING, zijn er twee gronden waarom een persoon, die op een schijn heeft vertrouwd, beschermd wordt²¹³. Enerzijds is er het beginsel van de bescherming van de rechtszekerheid²¹⁴. Doordat het rechtsverkeer altijd sneller verloopt moet steeds meer genoegen genomen worden met de aannemelijkheid in plaats van de zekerheid. Zoniet zou dit veel tijd en geld kosten, waardoor de kans bestaat dat de voorgenomen handeling gewoonweg achterwege zou vallen. Om die reden wordt dan, in het kader van rechtszekerheid, het risico dat schijn en werkelijkheid niet overeenstemmen niet op de schouders van de derde – te goeder trouw – gelegd.

²⁰⁶ Cf. *supra* randnummer 89.

²⁰⁷ Y. STOX, *Jura. Falc.* 2002-03, 540.

²⁰⁸ H. BOONEN, *RW* 1950-51, 289; Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 540.

²⁰⁹ H. BOONEN, *RW* 1950-51, 289.

²¹⁰ L. VINCENT, “La théorie d’apparence”, 161.

²¹¹ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 60-61.

²¹² Cf. *infra* randnummer 101.

²¹³ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 221-223, nr. 82.

²¹⁴ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 221-222, nr. 82.

Anderzijds is er de bescherming van de derde te goeder trouw²¹⁵. Wanneer iemand schijn voor werkelijkheid neemt staan twee belangen tegenover elkaar. Aan de ene kant staat het belang van de schijnverwekker, die het ongedaan maken van de bewuste handeling verlangt, en aan de andere kant staat het belang van de *fidens* dat om de instandhouding van de bewuste handeling verlangt. Wanneer de schijnverwekker schuld treft, ligt de oplossing van dit belangenconflict voor de hand: het is billijk dat het risico op de schouders van de schuldige wordt gelegd. Treft de schijnverwekker geen schuld, dan nóg lijkt het redelijk om hem met het nadeel te belasten indien hij de schijn heeft veroorzaakt. Het is immers het billijkste, dat men van twee onschuldige personen diegene door wiens gedraging het gevaar (dat schade zou intreden) is toegenomen, met het nadeel belast²¹⁶.

Hoewel *de facto* door beide rechtsgronden de *fidens* wordt beschermd, verschillen de voorwaarden²¹⁷ en het resultaat²¹⁸ van bescherming echter naargelang men de ene of de andere grond verkiest. Daarom beschouwt VAN GERVEN de billijkheid, aangevuld door het beginsel van rechtszekerheid, als algemene grondslag van de vertrouwensleer²¹⁹.

102. Ook deze grondslag wordt door KRUTHOF bekritiseerd omdat zij niet zou volstaan om het bestaan van een positiefrechtelijke rechtsregel te verantwoorden²²⁰.

§5. HET ALGEMEEN RECHTSBEGINSEL VAN DE UITVOERING TE GOEDER TROUW

103. Het is niet geoorloofd om een schijnbare toestand die niet overeenstemt met de werkelijkheid te creëren of te laten creëren. Indien een schijnbare toestand toch tot stand komt is het niet geoorloofd om het vertrouwen van de derde die te goeder trouw zijn gedrag op deze schijnbare toestand heeft afgestemd te beschamen. De gebondenheid aan de toerekenbare schijn moet dus geaccepteerd worden²²¹.

104. Voor een uitgebreide bespreking van deze grondslag, die door DIEUX voorgesteld werd, wordt verwezen naar randnummer 76 e.v.

²¹⁵ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 222, nr. 82.

²¹⁶ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 222, nr. 82.

²¹⁷ Steunt men bijvoorbeeld op de rechtszekerheid dan verdient de *fidens* bescherming ongeacht of de schijn waarop hij vertrouwd heeft door de wederpartij is veroorzaakt. In geval van billijkheid moet de schijn echter aan de wederpartij toerekenbaar zijn. Zie W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 222, nr. 82.

²¹⁸ Indien men op de rechtszekerheid steunt moet de verrichte handeling ook met alle gevolgen van dien behouden blijven. Bij de billijkheid daarentegen volstaat het dat de schijnverwekker de door de derde geleden schade vergoedt. Zie W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 223, nr. 82.

²¹⁹ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 225, nr. 83.

²²⁰ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 60-61, nr. 10-11. Zie *supra* randnummer 89.

²²¹ P.A. FORIERS, *JT* 1989, 543; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1429.

§6. HET RISICO DAT RESULTEERT UIT HET GEBRUIK MAKEN VAN GEVOLMACHTIGDEN

105. Dit principe werd voorgesteld door RONSE en VAN HULLE²²². Het is zo dat het gebruik maken van vertegenwoordigers bepaalde risico's inhoudt. Het lijkt op het eerste zicht billijk om het risico te leggen bij de persoon die gebruik maakt van dergelijke risicovolle rechtshandelingen. Ook in de rechtspraak zijn hier voorbeelden van²²³.

106. Toch wordt deze opvatting bekritiseerd omdat deze neer komt op het invoeren van een objectieve aansprakelijkheid in hoofde van de lastgever. Een objectieve aansprakelijkheid kan immers niet ingevoerd worden dan door de wetgever²²⁴. KRUIHOF merkt opnieuw op dat dit geen algemeen rechtsbeginsel is en dus geen positiefrechtelijke regel kan vormen²²⁵.

§7. DE 'NATUR DER SACHE'

107. Volgens deze opvatting is de vertrouwensleer gegrond op de onmiskenbare vaststelling dat de waarneming en kwalificatie van rechtsfeiten enkel oppervlakkig kan zijn en nooit objectief en volledig²²⁶. Het bij derden te goeder trouw gewekt vertrouwen is dus op zichzelf een door de rechtspraak gecreëerde bron van verbintenissen zodat de vraag naar de rechtsgrond zich niet stelt²²⁷.

108. Ook hier is er volgens KRUIHOF geen sprake van een algemeen rechtsbeginsel waardoor het niet kan aangenomen worden als grondslag.

2.3.3 Toch een erkenning van een nieuw algemeen rechtsbeginsel?

§1. ALGEMEEN

109. Dat de doctrine bepaalde algemene rechtsbeginselen aanhaalt en naar voren schuift is één ding. Een ander is positieve rechtsregels maken. Zoals GIJSELS het correct verwoordde: "*algemene rechtsbeginselen zijn nog geen recht*"²²⁸. Deze algemene rechtsbeginselen worden pas recht indien zij hetzij de wetgever inspireren – en zo in een wet omgezet worden – hetzij door de

²²² J. RONSE, K. VAN HULLE, *TPR* 1978, 745.

²²³ Brussel 25 april 1991, *JLMB* 1992, 177; Kh. Kortrijk 6 februari 1960, *RW* 1960-61, 1207.

²²⁴ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 542; L. CORBISIER, *Rev. prat. soc.* 1994, 154; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, 232, nr. 439 en de verwijzingen aldaar.

²²⁵ R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 60-61, nr. 10-11. Zie *supra* randnummer 89.

²²⁶ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 542; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, 232, nr. 439; P.-A. Foriers, *JT* 1989, 544; N. GEELHAND, *TPR* 1994, 993, nr. 77.

²²⁷ B. TILLEMANN, *Lastgeving*, 232, nr. 439 en de verwijzingen aldaar.

²²⁸ J. GIJSELS, *RW* 1988-1989, 1108.

rechtspraak (Hof van Cassatie) “gevonden” worden. Ze zijn van toepassing, zelfs indien er ter zake geen tekst bestaat. De algemene rechtsbeginselen zijn geen creatie van de rechtspraak en ze mogen ook niet verward worden met de eenvoudige toepassingen van de billijkheid. Het zijn juridische regels waarvan de wet specifieke toepassingen kent en waarvan de rechter vaststelt in het licht van deze toepassingen²²⁹. Hij “vindt” ze als het ware en erkent ze zo als regels van materieel recht zoals het geschreven recht²³⁰.

110. De hierboven opgesomde beginselen zijn (nog) niet door het Hof van Cassatie erkend als vormende een bron van materieel recht waarvan de schending voor haar kan worden ingeroepen en zijn dus (nog) niet erkend als voldoende juridische basis voor de theorie van de vertrouwensleer in het positieve Belgische privaatrecht²³¹.

§2. ALGEMEEN RECHTSBEGINSEL VAN RECHTMATIG OPGEWEKT VERTROUWEN?

111. FORIERS speelt met het idee van een algemeen rechtsbeginsel ter bescherming van het rechtmatig vertrouwen²³². Het Hof van Cassatie erkende immers het bestaan van een algemeen beginsel van goed bestuur dat het rechtmatig vertrouwen van de burger in openbare diensten garandeert²³³. Redelijk gezien is er, volgens deze auteur, niets dat uitsluit dat dit beginsel veralgemeend zou worden tot de bescherming van het rechtmatig vertrouwen in het privaatrecht²³⁴.

a. Het cassatiearrest van 26 maart 1980: geen algemeen rechtsbeginsel?

112. Dat niets deze verruiming uitsluit, kan op het eerste zicht al vlug weerlegd worden door de verwijzing naar een arrest van het Hof van Cassatie op 26 maart 1980²³⁵. In dit arrest zou het Hof, volgens een bepaalde opvatting, het statuut van algemeen rechtsbeginsel van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen in het verbintenissenrecht geweigerd hebben²³⁶. De draagwijdte van dit arrest wordt evenwel ernstig in vraag gesteld door de doctrine²³⁷.

²²⁹ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 61, nr. 11.

²³⁰ W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, *JT* 1970, 557.

²³¹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 11, nr. 51; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 61, nr. 11.

²³² P.-A. FORIERS, “Aspects de la représentation en matière contractuelle”, 255, nr. 28.

²³³ Cf. *infra* randnummer 116 e.v.

²³⁴ P.-A. FORIERS, “Aspects de la représentation en matière contractuelle”, 255, nr. 28.

²³⁵ Cass. 26 maart 1980, *Pas.* 1980, 915, *Arr. Cass* 1979-80, 928.

²³⁶ Zie o.m. R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 62, nr. 11; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1428, nr. 5.

²³⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 69, nr. 43; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 13, nr. 53; N. GEELHAND, *RCJB* 1995, nr. 37; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 143, nrs. 316-317; I. V. EROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1178, nr. 20; G. VERBRUGGEN, “La théorie de l'apparence: quelques acquis et beaucoup d'incertitudes”, nr. 7.

113. Vanuit een cassatietechnisch standpunt, doet het Hof van Cassatie in deze zaak geen uitspraak over de vraag of de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen een algemeen rechtsbeginsel uitmaakt²³⁸. In het cassatiemiddel was de schending van de artikelen 1134 en 1382 BW opgeworpen. Het Hof zou dan ook enkel hebben gesteld dat, indien een algemeen rechtsbeginsel wordt bekrachtigd in een wetsbepaling, het de schending van deze wetsbepaling, en niet die van het algemeen rechtsbeginsel is, die moet worden aangevoerd voor het Hof²³⁹. Dit kan inderdaad uit het cassatiearrest afgeleid worden:

*“Overwegende, ten slotte, dat, zo eventueel de ‘theorie van de vertrouwensleer in het verbintenissenrecht’ opgenomen is in de bepalingen van dat recht, de schending van de wetsbepalingen waarin deze ‘theorie’ haar neerslag heeft, dient aangevoerd te worden, en niet de loutere schending van een zogezegd principe of zogezegde ‘beginselen’ ontleend aan ‘de theorie van de vertrouwensleer in het verbintenissenrecht’”*²⁴⁰.

114. Volgens GEELHAND kadert het arrest in de restrictieve politiek die ons hoogste rechtscollege voert m.b.t. de algemene rechtsbeginselen en noopt het niet tot fundamentele conclusies m.b.t. de vertrouwensleer als zodanig²⁴¹.

115. Zelfs indien dit cassatietechnisch argument niet aanvaard zou worden, pleit het volgende voor deze stelling: rekening houdend met het *Cuivre et Zinc*-arrest in 1988 en het arrest van 27 maart 1992²⁴², kan men niet uitsluiten dat het Hof van Cassatie heeft willen terugkomen op zijn standpunt in 1980 en op die manier het rechtmatig opgewekt vertrouwen erkennen als autonome en onafhankelijke bron²⁴³.

b. Het cassatiearrest van 27 maart 1992: nieuwe hoop?

116. Het arrest waarop FORIERS zich steunt handelt in wezen over fiscale aangelegenheden en gaat het dus om algemene beginselen van behoorlijk bestuur²⁴⁴. Een verkoper van tweedehandswagens paste gedurende jaren de aftrek van de BTW toe die hijzelf diende te betalen op die welke hij ontving bij cliënten n.a.v. de verkoop van wagens. Er ontbraken

²³⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 69, nr. 43; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 13, nr. 53; N. GEELHAND, *RCJB* 1995, nr. 37; A. DE BOECK, *Informatierechten en –plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 143, nr. 316.

²³⁹ A. DE BOECK, *Informatierechten en –plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 143, nr. 316; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 69, nr. 43.

²⁴⁰ Cass. 26 maart 1980, *Arr. Cass.* 1979-80, 928.

²⁴¹ N. GEELHAND, *RCJB* 1995, nr. 37.

²⁴² Cf. *Infra* randnummer 116 e.v.

²⁴³ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 69, nr. 43; C. VERBRUGGEN, “La théorie de l'apparence”, 307, nr. 7.

²⁴⁴ Cass. 27 maart 1992, *Arr. Cass.* 1991-92, 727, noot, *Pas.* 1992, I, 680, noot, *RCJB* 1995, 53, noot N. GEELHAND, *Not. Fisc. M.* 1993, 70, noot K. LEUS.

nochtans wettelijk voorgeschreven vermeldingen op zijn facturen. Desondanks stond de administratie toch gedurende een tiental jaren de aftrek toe. Plots eist de administratie echter een grote som, zijnde de bedragen die door de verkoper werden afgetrokken, op grond van de overweging dat de wettelijke voorschriften niet waren nageleefd.

117. Het Hof van Cassatie beslist in de eerste plaats dat ook de administratie de algemene beginselen van behoorlijk bestuur moet naleven. Verder preciseert het deze beginselen ook inhoudelijk: ze sluiten het beginsel van het recht op rechtszekerheid in dat op zijn beurt onder meer inhoudt dat de burger moet kunnen vertrouwen op wat door hem niet anders kan worden opgevat dan als een vaste gedrags- of beleidsregel van de overheid. Daaruit volgt dan dat de door de overheid opgewekte gerechtvaardigde verwachtingen van de burger in de regel moeten worden gehonoreerd.

118. Het belang van dit arrest ligt volgens sommige auteurs in het feit dat het Hof uitdrukkelijk het principe van het gerechtvaardigd vertrouwen in het fiscaal recht erkent, dat naast de toepassing in het publiek recht ook betekenis heeft voor het burgerlijk recht²⁴⁵. Hiermee zou volgens hen een signaal gegeven worden dat het Hof de in 1988 ingeslagen weg wil verder zetten²⁴⁶. Maar tot op vandaag blijft dit debat open.

Afdeling 2.4 De draagwijdte van de vertrouwensleer

2.4.1 Het twistpunt

119. Een tweede twistpunt is de draagwijdte van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen. Ook hierover werd door het Hof van Cassatie in zijn principiësarrest – en ook nadien – geen standpunt ingenomen. Het probleem dat zich hier stelt, is de vraag naar de interne en externe gevolgen van de vertrouwensleer. Meer precies gaat het over het onderscheid tussen de vertrouwensleer als grondslag van de overeenkomst enkel in de verhouding tot derden – hier spreekt men van de ‘restrictieve invulling’ van de vertrouwensleer – en de vertrouwensleer als grondslag van verbintenissen in de verhouding tot derden én tussen contracterende partijen – hier spreekt men van de ‘verruimde vertrouwensleer’.

²⁴⁵ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 142-143, nr. 314-317; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 65, nr. 32; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 14, nr. 55; N. GEELHAND, *RCJB* 1995, 104, nr. 78.

²⁴⁶ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 142-143, nr. 314-317; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 65, nr. 32; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 14, nr. 55; N. GEELHAND, *RCJB* 1995, 104, nr. 78.

120. In de rechtsleer en rechtspraak is men het er bijna unaniem over eens dat de vertrouwensleer kan toegepast worden in een *'driepartijensituatie'*. Gezien de duidelijke bewoordingen van het *Cuivre et Zinc*-arrest (en latere arresten), kan hierover nog weinig discussie bestaan. De zaken liggen evenwel anders wanneer de vraag wordt gesteld of de vertrouwensleer ook geldt tussen partijen (*inter partes*). Kan de vertrouwensleer bijvoorbeeld bijdragen tot de interpretatie of aanvulling van de overeenkomst?

121. Een duidelijke meerderheid van de doctrine laat een voorkeur blijken voor de toepassing van de vertrouwensleer *inter partes*, met name bij het ontstaan van overeenkomsten²⁴⁷. In de Belgische doctrine zijn het nagenoeg enkel VEROUGSTRAETE en CORNELIS die de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen expliciet afwijzen als bron van verbintenissen tussen contractpartijen. Hieronder worden enkele argumenten *pro* en *contra* een algemene draagwijdte gegeven die in de doctrine worden geformuleerd.

2.4.2 Argumenten tegen een algemene draagwijdte

122. VEROUGSTRAETE wijst de toepassing van de vertrouwensleer tussen de contracterende partijen resoluut van de hand. Hij vertrekt namelijk van het standpunt dat het Burgerlijk Wetboek heeft aangenomen dat de wil van de partijen verbintenisscheppend is en dat het Burgerlijk Wetboek voldoende mechanismen bevat om misbruiken tegen te gaan (zoals de toestemmingsvereisten, de *causa*-leer, etc.). Vanuit dit standpunt bouwt hij verder door te stellen dat het objectiveren van de rechtsbetrekking – door de wederzijdse verbintenissen te toetsen aan maatstaven van objectieve redelijkheid – niet verzoenbaar is met de wet, die in beginsel de contractanten vrij laat te handelen zoals zij het goed vinden. Op die manier zou er een stelselmatig element van onzekerheid in de overeenkomsten ingeplant worden. Aan de rechter wordt niet gevraagd een moraliserende taak te vervullen, noch zelf subjectief te beslissen wat billijk is²⁴⁸. Door te bepalen dat een persoon te goeder trouw erop kon vertrouwen dat de werkelijke wil overeen kwam met de verklaarde wil, wordt immers door een aantal auteurs aangenomen dat dit ingegeven werd door billijkheidsredenen.

²⁴⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 72, nr. 46 en 74, nr. 49; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 149, nr. 331 e.v.; E. DIRIX en A. VAN OEVELEN, “Kroniek”, nr. 1; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 545; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 76, nr. 25 e.v.; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, nr. 11; M.E. STORME, *TBBR* 1993, 336 e.v.; A. VAN OEVELEN, *RW* 2004-05, 1662-1663; W. Van Gerven, *Verbintenissenrecht*, 51; S. VERVERKEN, *DAOR* 2010, 387, nr. 30; N. GEELHAND, *TPR* 1994, 994, nr. 78.

²⁴⁸ I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1194-1195, nr. 34.

123. STORME meent echter dat VEROUGSTRAETE's conclusie, dat de wilstheorie nog steeds prevaleert, helemaal niet is onderbouwd door de tekst van zijn bijdrage, waarin alleen maar voor elk probleem gesteld wordt wat de oplossing is van de verschillende theorieën en blijkbaar gewoon als axioma wordt aanvaard dat in de Code Civil de wilsleer onverkort geldt²⁴⁹.

124. Zoals hierboven uiteengezet beschouwt CORNELIS de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen niet als een autonome bron van verbintenissen, omdat deze geen steun in een rechtsregel vinden (cf. *supra* randnummer 73). *A fortiori* kan de vertrouwensleer volgens deze redenering ook geen gevolgen teweegbrengen tussen contractpartijen²⁵⁰.

125. Een argument dat men nog naar voren kan schuiven is de vergelijking met het lot van de figuur van de rechtsverwerking, een figuur die eveneens beroep doet op het rechtmatig vertrouwen²⁵¹. Dit argument werd o.a. door STIJNS en SAMOY geanalyseerd²⁵². Het Hof van Cassatie heeft de figuur van rechtsverwerking als algemeen rechtsbeginsel verworpen en heeft deze figuur alle autonomie geweigerd in verschillende arresten²⁵³. Ze kon echter overleven door zich vast te hechten aan de theorie van het rechtsmisbruik. Gezien de gelijkenissen tussen de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen en de theorie van de rechtsverwerking kan geargumenteed worden dat de weigering om de rechtsverwerking als autonome bron te erkennen een voorspelling kan zijn van het lot van de vertrouwensleer *inter partes*. STIJNS en SAMOY stellen zich in dezelfde alinea evenwel vragen bij dit argument en wijzen erop dat de manier waarop de rechtsverwerking overleefde kan aantonen dat ook de vertrouwensleer *inter partes* niet ten dode is opgeschreven²⁵⁴. Voor een verdere bespreking van de figuur van rechtsverwerking wordt verwezen naar randnummer 220 e.v.

2.4.3 Argumenten vóór een algemene draagwijdte

126. Zoals hierboven gezegd verkiest de meerderheid van de Belgische doctrine om een algemene draagwijdte te geven aan de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen²⁵⁵. Er is

²⁴⁹ M.E. STORME, *TBBR* 1993, 338. (Verder wijst STORME er ook op dat de theorie van de wilsautonomie in dit kader niet van toepassing is. De wilsautonomie zou immers te maken hebben met de vraag of de overheid mag ingrijpen wanneer partijen het wel over een bepaalde zaak eens zijn (M.E. STORME, *TBBR* 1993, 339)).

²⁵⁰ L. CORNELIS, "Aansprakelijkheid in de ban van de goede trouw", 41, nr. 30.

²⁵¹ Cf. *infra* randnummer 220 e.v.

²⁵² S. STIJNS en I. SAMOY, "La confiance légitime en droit des obligations", 72, nr. 47.

²⁵³ Cf. *infra* randnummer 220 e.v.

²⁵⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, "La confiance légitime en droit des obligations", 72, nr. 48.

²⁵⁵ Cf. *supra* randnummer 121.

ook recente rechtspraak die deze stelling ondersteunt²⁵⁶. De vertrouwensleer moet m.a.w. dus niet enkel gelden t.a.v. derden, maar ook tussen contractpartijen.

127. In de eerste plaats wordt daarvoor verwezen naar het arrest van het Hof van Cassatie van 19 februari 1987²⁵⁷, waarin beslist werd dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat volgens hetwelk de werkelijke wil voorrang heeft op de verklaarde wil²⁵⁸. Op die manier laat het Hof van Cassatie een belangrijke correctie toe op de theorie van de werkelijke wil, namelijk de verklaarde wil²⁵⁹. Welnu, de verklaringsleer wordt op haar beurt gecorrigeerd door de vertrouwensleer wanneer zich een discrepantie tussen de werkelijke en de verklaarde wil voordoet. Er kan, in tegenstelling tot de primauteit van de werkelijke wil, dus sprake zijn van een genuanceerder standpunt waarbij elke partij de verantwoordelijkheid draagt voor haar verklaringen²⁶⁰.

128. Volgens sommige auteurs is er inhoudelijk ook geen onderscheid te verantwoorden tussen de vertrouwensleer *inter partes* en t.a.v. derden²⁶¹. Deze stelling lijkt immers te worden tegengesproken door de arresten met betrekking tot schijnvertegenwoordiging zelf, waar de betreffende leer werkt tussen de contracterende partijen²⁶². Immers, aan de schijnlastgever wordt de verbondenheid eveneens toegerekend, m.a.w. tussen hem en de derde wordt een contract of minstens een verbintenis gecreëerd, ook al heeft hij dat wellicht niet gewild²⁶³. De schijn vervangt dus als het ware de toestemming tussen de schijnlastgever en de derde²⁶⁴.

129. Er wordt zelfs geargumenteed dat de vertrouwensleer, in vergelijking met haar – door het *Cuivre et Zinc*-arrest bekrachtigde - toepassing in de schijnvertegenwoordiging, *a fortiori* moet gelden tussen contractpartijen²⁶⁵. Bij schijnvertegenwoordiging wordt namelijk het vertrouwen deels opgewekt door de schijnvertegenwoordiger en niet noodzakelijk volledig door de uiteindelijke wederpartij. Tussen contractpartijen daarentegen gaat het omzeggens steeds om een door de wederpartij gewekt vertrouwen. Zo is het criterium voor de toepassing van de

²⁵⁶ Zie bv. Kh. Brussel 1 februari 2008, *RW* 2009-10, 461.

²⁵⁷ Cass. 19 februari 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 817, nr. 367, *Pas.* 1987, 738.

²⁵⁸ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 149, nr. 331 e.v.; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime et droit des obligations”, 73, nr. 49.

²⁵⁹ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime et droit des obligations”, 73, nr. 49.

²⁶⁰ M.E. STORME, *TBBR* 1993, 339.

²⁶¹ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 149, nr. 331; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 26, nr. 67; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime et droit des obligations”, 73, nr. 48.

²⁶² R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 78, nr. 26; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 26, nr. 67.

²⁶³ M.E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, 1885, nr. 31.

²⁶⁴ R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 78, nr. 26.

²⁶⁵ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime et droit des obligations”, 73, nr. 48; M.E. STORME, *TBBR* 1993, 339; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, nr. 11.

vertrouwensleer in het Nederlandse NBW bv. minder streng tussen partijen (art. 3:35 NBW) dan bij schijnvertegenwoordiging (art. 3:61. 2 NBW)²⁶⁶ (zie hiervoor *infra* Deel 3).

130. DE BOECK merkt, ter ondersteuning van de stelling dat de vertrouwensleer ook *inter partes* werkt, verder op dat men de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen vaak niet openlijk gaat toepassen maar onder het mom van een herstel *in natura* als gevolg van een *culpa in contrabendo*²⁶⁷.

Ze verwijst hiervoor in de eerste plaats naar een arrest van het Hof van Beroep van Antwerpen op 22 maart 1994 om haar stelling te ondersteunen²⁶⁸. Een NV had aan een reisagent de opdracht gegeven om een groepsreis naar Indonesië te organiseren. Gedurende zeven maanden werden allerlei voorbereidingen getroffen zoals het voeren van onderhandelingen, het maken van een verkenningsreis, brochures opstellen, etc. Uiteindelijk stelt de opdrachtgever de reisagent echter in kennis dat hij met een andere partij zal contracteren, omdat deze – die bovendien een concurrent was – gunstigere voorwaarden kon aanbieden. Na de verregaande voorbereidingen die de reisagent al uitgevoerd had was hij van oordeel dat er geen onzekerheid meer bestond over de totstandkoming van de overeenkomst. De NV had, door met een andere partij in zee te gaan, een fout begaan en hij eiste een schadevergoeding ten belope van zijn bemiddelingspercentage op de reissom. Het Hof volgde het argument van de reisagent door te stellen dat de houding van de opdrachtgever onmiskienbaar bij de reisagent het gerechtvaardigde vertrouwen had gewekt dat minstens een beginselakkoord over de reis was gesloten. Door dan plotseling met een concurrent in zee te gaan heeft de NV een precontractuele onzorgvuldigheid begaan. Van belang in deze zaak is dat niet alleen het negatieve maar ook het positieve contractsbelang, namelijk de gederfde winst, werd vergoed²⁶⁹. Hoewel de rechter steeds de term ‘onzorgvuldig’ in de mond nam, was het duidelijk dat de rechter die partij had gesanctioneerd omwille van het gerechtvaardigd vertrouwen dat bij de reisagent gewekt werd²⁷⁰.

In het bijzonder past een arrest van het Hof van Beroep te Brussel op 26 mei 1992 in de tendens om het criterium van het rechtmatig opgewekt vertrouwen tussen de contractpartijen toe te passen en is de moeite om iets uitvoeriger te bespreken²⁷¹. Een coöperatieve vennootschap sluit ten gunste van haar leden-architecten bij een verzekeringsmaatschappij een

²⁶⁶ M.E. STORME, *TBBR* 1993, 339.

²⁶⁷ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 150-152, nr. 333-336.

²⁶⁸ Antwerpen 22 maart 1994, *RW* 1994-95, 296. Zie ook recent Antwerpen 19 maart 2001, *TBH* 2002, 120; Kh. Kortrijk 12 december 2007, *TBH* 2009, 909.

²⁶⁹ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 151, nr. 334.

²⁷⁰ A. DE BOECK, “Precontractuele aansprakelijkheid”, 10.

²⁷¹ Brussel 26 mei 1992, *TBBR* 1993, 333. Zie A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 151, nr. 335; M.E. STORME, *TBBR* 1993, 340.

groepsverzekering voor ongevallen en ziekten af. Een van de leden werd ziek en liep een blijvende arbeidsongeschiktheid op. Hij sprak de CVBA aan, die wel zelf optreedt als verzekeraar beroepsaansprakelijkheid, tot betaling van de vergoedingen, maar dan bleek dat deze *in casu* niet optrad als verzekeraar maar enkel als verzekeringsnemer van de groepsverzekering. Daarbij verleende de polis geen dekking voor invaliditeit wegens ziekte maar enkel ten gevolge van een ongeval. De vennootschap werd veroordeeld om de vergoedingen te betalen omdat ze het vertrouwen had opgewekt dat zij de verzekeraar was en dat beide vormen van invaliditeit voor vergoeding in aanmerking kwamen. Dit arrest toont zeer duidelijk aan hoe de vertrouwensleer contractuele gebondenheid creëert: ondanks het feit dat de CVBA in principe als verzekeringsnemer optreedt ten behoeve van haar leden, wordt haar de hoedanigheid van contractant-verzekeraar toegerekend.

Het arrest illustreert ook dat de vertrouwensleer niet enkel een rol speelt voor de beantwoording van de vraag of er een overeenkomst is tot stand gekomen, maar eventueel ook de uitlegging van die overeenkomst kan beheersen²⁷². Het is onmogelijk deze vragen te scheiden of er een andere maatstaf voor aan te leggen. Men kan immers niet vaststellen dat er een overeenkomst tot stand is gekomen zonder eveneens vast te stellen wat voor een overeenkomst tot stand is gekomen, m.a.w. welke inhoud deze heeft. Daarom werd in deze zaak zowel de 'hoedanigheid van de CVBA' als de 'inhoud en draagwijdte van de polis' volgens dezelfde maatstaf beoordeeld, namelijk volgens wat de wederpartij bij de contractvorming rechtmatig begreep of behoorde te begrijpen²⁷³.

Het toepassen van de vertrouwensleer op de uitlegging van de overeenkomst heeft overigens een aantal voordelen. Aangezien een redelijke persoon in dezelfde omstandigheden het criterium is, leidt de vertrouwensleer, in tegenstelling tot de wilsleer, tot eenzelfde interpretatie van eenzelfde of een gelijkaardige clause. Op die manier wordt de rechtszekerheid voor de wederpartij verhoogd²⁷⁴. Bovendien kunnen partijen hun bedoelingen duidelijker uiten wanneer ze weten welke clause op welke manier geïnterpreteerd wordt, zodat beter uitvoering kan worden gegeven aan de intentie van de partijen bij de overeenkomst²⁷⁵.

²⁷² A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 151, nr. 335; M.E. STORME, *TBBR* 1993, 340.

²⁷³ M.E. STORME, *TBBR* 1993, 340.

²⁷⁴ S. VERVERKEN, *DAOR* 2010, 388, nr. 31.

²⁷⁵ S. VERVERKEN, *DAOR* 2010, 388, nr. 31.

131. Ten slotte vermeldt DE BOECK dat de verbintenisscheppende kracht van het vertrouwen *inter partes* eveneens wordt erkend in art. 2:102 van de Principles of European Contract Law²⁷⁶, overeenkomstig welk²⁷⁷:

“The intention of a party to be legally bound by contract is to be determined from the party’s statements or conduct as they were reasonably understood by the other party”.

Hoofdstuk 3. De toepassingsvoorwaarden

132. In het Belgische recht worden doorgaans vier voorwaarden vermeld, en dit zowel wanneer men de vertrouwensleer eerder restrictief invult als wanneer men de verruimde vertrouwensleer voorstaat²⁷⁸: het bestaan van een schijntoestand, een nadeel, het toerekenbaarheidsvereiste en de rechtmatigheid van het vertrouwen.

133. Volgens sommige auteurs bestaat er echter slechts over twee toepassingsvoorwaarden van de vertrouwensleer eensgezindheid in de Belgische rechtsleer. Unaniem wordt vereist dat een schijntoestand bestaat en dat de derde die zich op de vertrouwensleer beroept te goeder trouw is²⁷⁹. Daarnaast worden nog enkele toepassingsvoorwaarden naar voor geschoven, waar een meerderheid het al dan niet over eens is.

Afdeling 3.1 Een schijntoestand

134. De eerste toepassingsvoorwaarde is het bestaan van een schijntoestand. Het gaat om het objectieve of materiële element²⁸⁰. Zoals gezegd is de doctrine het hier unaniem over eens²⁸¹. Onder schijn verstaat men in dit verband de uiterlijke, voor derden zichtbare, toestand die niet

²⁷⁶ Zoals opgesteld door de Commission on European Contract Law in 1999, te raadplegen op http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/pecl_full_text.htm

²⁷⁷ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 152, nr. 337.

²⁷⁸ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 156, nr. 346.

²⁷⁹ C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 5; R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 225, nr. 38; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 84, nr. 63.

²⁸⁰ R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 68, nr. 16; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 84, nr. 63.

²⁸¹ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 227, nr. 85; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1429, nr. 8; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543; R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 68, nr. 16; I. VEROUGSTRATE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1191, nr. 31; B. TILLEMAN, *Lastgeving*, 233, nr. 440; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 5; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 15, nr. 57; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 84, nr. 63; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, 726; R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 225, nr. 38; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 156, nr. 347.

aan de werkelijke toestand beantwoordt²⁸². Er dient met andere woorden een discrepantie te zijn tussen de ogenschijnlijke rechtstoestand en de werkelijke rechtstoestand²⁸³.

135. Het klassieke voorbeeld is dat van een schijnmandaat: de schijnbare vertegenwoordigingsbevoegdheid van de persoon (de schijnlasthebber), die in werkelijkheid geen of een beperktere vertegenwoordigingsbevoegdheid bezit²⁸⁴. In autoverzekeringszaken wordt bv. vrij algemeen aangenomen dat er een schijnmandaat is van de verzekeringsmaatschappij aan de bemiddelaar indien de naam van de bemiddelaar op de polissen staat of indien hij over groene kaarten beschikt om een voorlopige dekking te verstrekken, of nog indien hij de betaling van de premies eist²⁸⁵. De verzekerde kan dan ook op geldige wijze de ongevalaangifte aan de bemiddelaar bezorgen of de premies aan hem betalen²⁸⁶.

136. Weliswaar kan niet elke situatie als schijntoestand worden gekwalificeerd²⁸⁷. Geïnspireerd door het Franse recht wordt zij soms gepreciseerd in die zin dat de schijntoestand de volgende eigenschappen moet bezitten: ze moet algemeen bekend zijn (*notoriété*) en ze moet een zekere bestendigheid vertonen (*persistance*)²⁸⁸. In de Belgische doctrine wordt over deze eigenschappen echter weinig geschreven.

137. Logischerwijze neemt men ook in de rechtspraak steeds aan dat een schijnsituatie noodzakelijk is om een beroep te doen op de vertrouwensleer²⁸⁹.

Afdeling 3.2 De toerekenbaarheidsvereiste

3.2.1 Algemeen

138. Met deze voorwaarde wordt bedoeld dat de schijn moet teruggaan op een handelen of niet-handelen van de persoon tegen wie de schijn wordt ingeroepen²⁹⁰. Die persoon moet de schijntoestand in het leven hebben geroepen of laten roepen door een doen of een nalaten en

²⁸² W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 227, nr. 85

²⁸³ I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1191, nr. 31.

²⁸⁴ C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 5, nr. 1208.

²⁸⁵ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 157, nr. 351.

²⁸⁶ S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, 694-695, nr. 12 en de daaar geciteerde rechtspraak.

²⁸⁷ Zie bv. de voorbeelden in B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 233-234, nr. 441.

²⁸⁸ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 15, nr. 57; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 157-158, nr. 352 en de verwijzingen aldaar.

²⁸⁹ Zie bv. Rb. Hasselt 25 juni 1990, *TBBR* 1991, 83; Gent 27 maart 1992, *T.Not.* 1993, 198; Brugge 10 december 1992, *TBR* 1993, 28; Arbh. Luik 3 november 1994, *RRD* 1995, 584; Brussel 29 november 1994, *Pas.* 1994, 5; Gent 11 maart 2010, www.cass.be.

²⁹⁰ C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 5, nr. 1210.

er dus de gevolgen van ondergaan²⁹¹. Dit veronderstelt niet noodzakelijk een fout, zoals ook duidelijk werd na het *Cuivre et Zinc*-arrest (cf. *supra* randnummer 67 e.v.).

139. Over de noodzaak van de toerekenbaarheid als toepassingsvoorwaarde is er lang discussie en onzekerheid geweest in het Belgisch recht. Volstaat het om te onderzoeken of er een schijn bestond en of de derden een rechtmatig vertrouwen hadden of moet men ook nog aantonen dat de schijn op een of andere manier toerekenbaar is aan degene die de gevolgen van de vertrouwensleer moet ondergaan?

140. In zijn principiësarrest met betrekking tot het schijnmandaat maakte het Hof van Cassatie geen melding van de toepassingsvoorwaarde van de toerekenbaarheid. Dit wakkerde de discussie in de rechtsleer verder aan.

141. Een minderheid van de rechtsleer verdedigt de opvatting dat de betreffende voorwaarde ook geen autonoom bestaan heeft, noch behoeft²⁹². Vooral STIJNS en CALLENS bekritisieren deze toepassingsvoorwaarde²⁹³. Volgens hen is de toerekenbaarheidsvereiste als zelfstandige voorwaarde overbodig. Ze verwijzen daarvoor naar andere artikelen waarin het recht gevolgen vastknoopt aan een schijnsituatie zonder dat er sprake moet zijn van toerekenbaarheid, zoals art. 2279 BW, art. 1240 BW en de leer van de dwaling²⁹⁴. De toerekenbaarheidsvereiste zou automatisch en noodzakelijkerwijze vervat zijn in de andere voorwaarden van de schijntoestand en de goede trouw. Bovendien vermelden ook verschillende rechterlijke uitspraken de voorwaarde van de toerekenbaarheid niet²⁹⁵. Verder stellen zij dat deze voorwaarde niet in het Franse principiësarrest van 13 december 1962 en evenmin in het *Cuivre et Zinc*-arrest wordt vermeld²⁹⁶. Ondanks het verwerpen van de toerekenbaarheidsvereiste menen zij wel dat “*objectieve, feitelijke omstandigheden voorhanden moeten zijn, die verwijzen naar de schijnvertegenwoordigde*”. Deze opvatting sluit aan bij de strekking in de Nederlandse doctrine die het toedoensbeginsel bekritiseert²⁹⁷.

²⁹¹ A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1429-1430.

²⁹² P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 74-76, nrs. 17-22; P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, 544; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 158; I. VEROUGSTRATE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1192, nr. 31.

²⁹³ P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 74-76, nrs. 17-22; P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, 544.

²⁹⁴ P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 74, nr. 18.

²⁹⁵ Bergen 28 maart 1990, *Pas.* 1990, 191; Kh. Brussel 24 juni 1985, *JT* 1986, 236; Kh. Hasselt 9 december 1992, *TRV* 1993, 28; Rb. Brussel 23 september 1993, *TBBR* 1994, 259. Zie ook de verwijzingen in C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 17, nr. 58 en F. PARREIN, *TRV* 2007, 395, nr. 10.

²⁹⁶ P. CALLENS en S. STIJNS, “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, 544.

²⁹⁷ Cf. *infra* randnummer 282 e.v.

142. VEROUGSTRAETE stelt dat indien een bepaalde schijn niet toerekenbaar is, het vertrouwen van de derde meestal ook niet rechtmatig zal zijn²⁹⁸. Deze stelling zou kunnen geïnterpreteerd worden als de weigering van de toerekenbaarheid als autonome vereiste²⁹⁹. Verder stelt ook VAN OMMESLAGHE dat het gedrag van degene die de gevolgen van de schijn moet ondergaan enkel een element is waarmee rekening gehouden wordt bij het vaststellen van het rechtmatig karakter van het vertrouwen³⁰⁰. Indien degene die de gevolgen moet ondergaan van de vertrouwensleer heeft bijgedragen tot het ontstaan of het laten bestaan van de schijn, dan kan het slachtoffer van de schijn zich hierop beroepen om aan te tonen dat hij te goeder trouw is, m.a.w. om aan te tonen dat hij niet wist en niet behoorde te weten dat de schijnsituatie niet overeenstemde met de werkelijkheid³⁰¹.

143. Hierbij kunnen echter bemerkingen gemaakt worden. Vooreerst mag uit een nadere analyse van het *Cuivre et Zinc*-arrest worden besloten dat de eisers in cassatie niet betwistten dat de schijnbare vertegenwoordigingsbevoegdheid toe te rekenen was aan de vakorganisatie, zodat het Hof daarover ook geen stelling hoefde in te nemen³⁰². Daarom mag op dit vlak aan het *Cuivre et Zinc*-arrest geen principiële betekenis worden gehecht³⁰³.

144. Ten tweede kan ook geargumenteed worden dat de, door STIJNS en CALLENS vereiste, “*objectieve, feitelijke omstandigheden die verwijzen naar de schijnvertegenwoordigde*”³⁰⁴ een weinig duidelijk criterium vormen³⁰⁵.

145. Het grootste deel van de Belgische rechtsleer erkent de toerekenbaarheid van de schijntoestand als een toepassingsvoorwaarde³⁰⁶. In de rechtspraak wordt eveneens beroep

²⁹⁸ I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het totstandkomen van overeenkomsten”, 1192, nr. 31.

²⁹⁹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 17, nr. 58.

³⁰⁰ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 158.

³⁰¹ P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 75.

³⁰² A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 158, nr. 355; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 16, nr. 58.

³⁰³ R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 38; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 545; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 69, nr. 18; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 16, nr. 58.

³⁰⁴ P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 75.

³⁰⁵ R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 38; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 6, nr. 1212.

³⁰⁶ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 545; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 227, nr. 85; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 69, nr. 17; R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 38; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 15, nr. 58; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 6, nr. 1210 e.v.; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 85-86, nr. 65-66; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 245-246, nr. 456; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 158, nrs. 354-357; F. PARREIN, *TRV* 2007, 395, nr. 10; J. VANANROYE, *TRV* 1998, 115, nr. 3 (enkel bij vervalsing).

gedaan op deze vereiste³⁰⁷. De meerderheidsstrekking in de rechtsleer steunt de vereiste van toerekenbaarheid op de billijkheid³⁰⁸. Het zou immers onbillijk zijn indien een persoon die noch door een doen, noch door een nalaten een schijntoestand gecreëerd heeft, hiervan de gevolgen zou moeten dragen. Het beschermen van de rechtszekerheid van de *fidens* die in een schijntoestand vertrouwd, verantwoordt niet de opoffering van de belangen van de persoon tegen wie de schijn wordt ingeroepen indien deze persoon geen deel had aan het ontstaan of verder bestaan van de schijntoestand³⁰⁹. Dit zou immers tot onaanvaardbare situaties kunnen leiden. Denk bv. maar aan de situatie waarin de schijn enkel en alleen (met opzet) gecreëerd werd door een oplichter³¹⁰. Het zou zeer onrechtvaardig zijn om het nadeel altijd ten laste van de schijnlastgever te leggen. De schijnlastgever zal evenwel niet automatisch bevrijd zijn door de kwade trouw van de schijnlasthebber (cf. *infra* randnummer 147), maar om de schijnlastgever verbonden te achten moet er toch enigszins een aanknopingspunt bestaan die de schijnlastgever linkt aan het doen ontstaan of het laten bestaan van de schijn.

146. Het argument dat de toerekenbaarheidsvereiste overbodig zou zijn omdat deze “geabsorbeerd” wordt door de vereisten van schijn en goede trouw³¹¹, is niet nauwkeurig³¹². In het bijzonder in de hypothese van oplichting gebeurt het immers vaak dat deze twee vereisten voldaan zijn – er is een schijnsituatie en de derden zijn te goeder trouw – terwijl er geen toerekenbaarheid van de schijn door degene die de gevolgen van de vertrouwensleer moet ondergaan.

147. In een arrest van 20 januari 2000 heeft het Hof van Cassatie, volgens de meerderheid in de rechtsleer, een einde gemaakt aan de discussie door duidelijk te beslissen dat, in het kader van een schijnmandaat, de schijn toerekenbaar moet zijn aan de schijnlastgever³¹³.

Ten gronde ligt een “banaal” geschil³¹⁴: een koppel spreekt een onafhankelijke agent van een bank aan om een spaarrekening te openen. In de plaats van het geld dan door te storten naar de bank, steekt hij het in eigen zak. Deze oplichting werd o.a. tot stand gebracht door middel van formulieren van de bank. Zo werd dus de schijn gewekt dat de bank als lastgever optrad.

³⁰⁷ Brussel 8 september 1982, *RW* 1984-85, 2281; Gent 17 april 1986, *RW* 1986-87, 2100-2101; Brussel 30 mei 1988, *De Verz.* 1989, 183; Brussel 5 oktober 1988, *TBH* 1988, 887. Zie ook het overzicht van rechtspraak in R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 3.

³⁰⁸ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 545; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 225, nr. 83; R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 69, nr. 17; R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 38; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 16, nr. 58; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 6, nr. 1210 e.v.; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 158, nr. 354; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 245-256, nr. 456.

³⁰⁹ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 225, nr. 83.

³¹⁰ R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 69, nr. 17; J. VANANROYE, *TRV* 1998, 117, nr. 3.

³¹¹ Cf. *supra* randnummer 142.

³¹² R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 71, nr. 18 en de verwijzingen naar Franse auteurs aldaar.

³¹³ Cass. 20 januari 2000, *RW* 2001-02, 501, *TBH* 2000, 483, noot P.-A. FORIERS, *TBBR* 2001, 407.

³¹⁴ P.-A. FORIERS, *TBH* 2000, 485, nr. 1.

Wanneer de oplichting aan het licht kwam werd de bank aangesproken als (schijn-) lastgever om de terugbetaling van de sommen te vorderen. De bank voert o.a. aan dat ze niet gehouden kan zijn door misdrijven gepleegd door de agent. Het Hof van Cassatie beslist echter dat er sprake is van schijnlastgeving wanneer de schijn (mede-) toerekenbaar is aan de schijnlastgever en dat de kwade trouw van de schijnlasthebber de schijnlastgever niet bevrijdt³¹⁵.

Op die manier sluit het Hof zich aan bij de meerderheid van de rechtsleer. Er kan hier gesproken worden van een principiësarrest, omdat het Hof van Cassatie zich voor de eerste keer uitspreekt over de toepassingsvoorwaarde van de toerekenbaarheid. Het arrest beperkt zich evenwel tot het erkennen van het toerekenbaarheidsvereiste, zonder verdere uitleg.

148. Toch blijft STIJNS³¹⁶, ondanks de stellingname van het Hof van Cassatie in bovenvernoemd arrest, de mening toegedaan dat deze voorwaarde besloten ligt in een andere voorwaarde, met name in de rechtmatigheid van het vertrouwen van de derde. Deze opvatting sluit ook aan bij de stelling die vroeger ook al door VEROUGSTRAETE werd ingenomen (cf. *supra* randnummer 142).

149. In een arrest van 25 juni 2004 heeft het Hof van Cassatie zijn standpunt met betrekking tot de toerekenbaarheidsvereiste herhaald³¹⁷. Deze keer werd er echter, voor de eerste keer, aan toegevoegd wat er moet verstaan worden onder de vereiste van toerekenbaarheid:

“Attendu qu’une personne peut être engagée sur le fondement d’un mandat apparent si l’apparence lui est imputable, c’est-à-dire si elle a, librement, par son comportement, même non fautif, contribué à créer ou à laisser subsister cette apparence”.

Deze formulering werd duidelijk geïnspireerd op de definitie van de toerekenbaarheidsvereiste van FORIERS³¹⁸:

“pour qu’une situation soit imputable au pseudo-mandant, il faut que ce-lui-ci ait librement, par son fait, contribué à créer une apparence trompeuse de mandat ou ait librement laissé se développer celle-ci alors qu’il aurait pu la faire cesser. Librement, c’est-à-dire sans contrainte et en ayant eu conscience ou dû avoir conscience de la situation. Ce que l’on veut éviter, c’est en effet que le pseudo-mandant soit étranger à l’apparence ou que l’apparence se soit développée contre son gré, alors qu’il se trouvait dans l’impossibilité d’y remédier”.

150. Men kan zich nu afvragen of de visie van de tegenstanders van de toerekenbaarheid als autonome toepassingsvereiste, na dit overduidelijk arrest, nog steeds houdbaar is. Niet enkel kunnen zij geen gevolgen afleiden uit het *Cuivre et Zinc*-arrest, maar ook de stelling dat de

³¹⁵ In dezelfde zin: Rb. Luik 30 juni 2000, *T.Verz.* 2001, 164 (misdrijf belet toepassing schijnvertegenwoordiging niet).

³¹⁶ S. STIJNS en I. CLAEYS, “Het algemeen regime van de verbintenissen”, nr. 27.

³¹⁷ Cass. 25 juni 2004, *TBBR* 2004, 457, *Arr.Cass.* 2004, 1230, *Pas.* 2004, 1162, *RW* 2006-07, 959, noot.

³¹⁸ P.-A. FORIERS, “Aspects de la représentation en matière contractuelle”, 252. Zie ook S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 85-86, nr. 66.

toerekenbaarheidsvereiste geabsorbeerd wordt door de andere toepassingsvoorwaarden geeft blijk van onnauwkeurigheid³¹⁹. Verder kan ook vastgesteld worden dat de lagere rechtspraak deze cassatierechtspraak volgt³²⁰. M.i. kan er aldus nog weinig discussie zijn over het autonome bestaan van de toerekenbaarheidsvereiste. Uit een analyse van de typegevallen die deze vereiste vorm geven blijkt daarentegen dat de invulling ervan niet steeds evident is.

3.2.2 Typegevallen

151. In hun recent overzicht van rechtspraak onderscheiden TILLEMAN, DURSIN *et al.* vier verschillende reeksen van typegevallen met betrekking tot de toerekenbaarheidsvereiste, die zich voornamelijk bij het schijnmandaat voordoen. Een eerste reeks betreft de situatie waar de schijnlastgever de schijnlasthebber zelf de concrete middelen heeft ter beschikking gesteld waaruit een schijn van vertegenwoordiging is ontstaan³²¹. Dit delicaat probleem werd ook al door VAN GERVEN opgeworpen in zijn *Algemeen Deel*³²². Kan de vertrouwensleer ingeroepen worden tegen personen, die de schijn weliswaar niet door hun gedraging hebben verwekt, maar dan toch, door hun gedragingen, aan een derde de mogelijkheid hebben gegeven de schijnbare toestand in het leven te roepen³²³? Recente rechtspraak lijkt aan te nemen dat het ter beschikking stellen van documenten wel degelijk tot toerekenbaarheid kan leiden³²⁴.

152. Een tweede reeks typegevallen betreft situaties waar geen adequaat controlesysteem en/of openbaarmakingssysteem bestaat waardoor derden op de hoogte kunnen zijn van de beperkingen, duur en voorwaarden waaronder een mandaat werd verleend³²⁵.

Er is rechtspraak die op grond van een zeer algemene invulling van de toerekenbaarheidsvereiste stelt dat de banken sowieso gehouden zijn toezicht uit te oefenen op hun agenten, zodat de oplichting van zelfstandige bankagenten automatisch beschouwd wordt als een resultaat van onvoldoende controle, waardoor de schijn toerekenbaar is aan de bank³²⁶.

³¹⁹ Cf. *supra* randnummer 146.

³²⁰ Arbrb. Oudenaarde 2 september 2002, *RW* 2003-04, 594; Brussel 2 oktober 2001, *JT* 2002, 196; Brussel 10 mei 2004, www.cass.be; Kh. Brussel 1 februari 2008, *RW* 2009-10, 461; Luik 10 maart 2008, *De Verz.* 2010, 121; Gent 4 december 2008, www.cass.be.

³²¹ B. TILLEMAN, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 737, nr. 167.

³²² W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 227, nr. 85.

³²³ Zie het duidelijke voorbeeld in W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 227, nr. 85.

³²⁴ Rb. Huy 5 april 2000, *T.Vred.* 2001, 67; Brussel 7 december 2004, *RPS* 2004, 360; Cass. 25 juni 2004, www.cass.be (geen toerekenbaarheid bij diefstal van de documenten bij de schijnlastgever).

³²⁵ B. TILLEMAN, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 739, nr. 169.

³²⁶ Luik 26 mei 2003, *RRD* 2003, 414, *TBH* 2005, 195; Bergen 22 maart 2004, *JT* 2004, 658; Kh. Hoei 7 december 2005, *TBH* 2007, 80.

Andere rechtspraak vereist daarentegen dat men de afwezigheid van een adequaat controlesysteem of specifieke gebreken in dit systeem moet aantonen om van toerekenbaarheid te kunnen spreken³²⁷. Deze opvatting verdient de voorkeur omdat bovenstaande opvatting een te ruime invulling geeft aan de toerekenbaarheidsvereiste, waardoor men deze zelfstandige vereiste dreigt uit te hollen³²⁸.

PARREIN wijst er in dit kader op dat door het controlevraagstuk te betrekken in de omschrijving van de foutloze toerekenbaarheid, het foutloze karakter ervan dreigt verloren te gaan. Het uitoefenen van voldoende toezicht over de wijze waarop de lasthebber zijn taak uitoefent wordt van oudsher immers beschouwd als een fout in de zin van de artikelen 1382 en 1383 BW³²⁹.

153. Een derde reeks gevallen betreft situaties die de schijnlastgever door zijn inactiviteit heeft laten voortduren, waardoor een schijn werd gewekt die van aard was om derden te misleiden³³⁰. In dit verband kunnen een aantal uitspraken worden vermeld waar handelaars door niet te protesteren tegen facturen, aanmaningen en/of dagvaardingen die aan hen werden gericht voor bestellingen die valselijk door een ander op hun naam waren verricht, de schijn hebben gewekt of minstens in het leven hebben gelaten dat de persoon die de bestellingen plaatste wel degelijk hun lasthebber was³³¹.

Deze opvatting wordt wel bekritiseerd door sommige auteurs in de rechtsleer omdat de voorwaarden van het schijnmandaat moeten vervuld zijn vóór of minstens op het moment waarop de schijnlasthebber optreedt en de derde op diens bevoegdheid mag vertrouwen³³². In dergelijke gevallen lijkt het hen beter een beroep te doen op de bekrachtiging.

154. Ten slotte kan er nog een vierde reeks typegevallen onderscheiden worden waarbij de toerekenbaarheid moeilijk te bewijzen valt. Het betreft vervalsingen van officiële documenten, zonder dat de schijnlastgever hier op enigerlei wijze bij betrokken is³³³. Een mooi voorbeeld daarvan is een arrest van het Hof van Beroep te Brussel op 5 maart 2005, waar een bank een

³²⁷ Kh. Dinant 17 november 2000, *RRD* 2001, 27; Luik 5 januari 2007, *JT* 2007, 263.

³²⁸ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 740, nr. 169.

³²⁹ F. PARREIN, *TRV* 2007, 397, nr. 12.

³³⁰ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 741, nr. 170.

³³¹ Antwerpen 26 januari 1998, *AJT* 1998-99, 241; Kh. Gent 20 april 2001, *TBH* 2002, 636; Vred. Westerloo 15 februari 2002, *RW* 2004-05, 677.

³³² F. Parrein, "De tweehandtekeningsclausule in een nv: de stilzwijgende aanvaarding van een factur en de schijnvertegenwoordiging" (noot onder Gent 10 maart 2008), *DAOR* 2008, 230; B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 742, nr. 170.

³³³ Cass. 11 oktober 2000, *RW* 2002-03, 292, *VKJ* 2001, 78, *De Verz.* 2001, 718; Brussel 16 oktober 2001, *JLMB* 2002, 844, *RRD* 2003, 160.

rekening debiteerde op basis van een vervalst overschrijvingsorder van een cliënt³³⁴. De bank beriep zich op een schijnmandaat gelet op het feit dat het overschrijvingsorder volledig correct en regelmatig was en geen merkwaardigheden bevatte die haar bijzondere aandacht hadden moeten trekken – er was aldus een rechtmatig vertrouwen. Het Hof verwierp evenwel het beroep op het schijnmandaat omdat er geen toerekenbaarheid kon vastgesteld worden t.a.v. de rekeninghouder.

Toch is de rechtspraak niet steeds consequent op dit vlak³³⁵. Zo lijkt het Hof van Beroep van Brussel op 5 september 2006 het tegenovergestelde te beslissen in een zeer gelijkaardige zaak³³⁶. Het Hof oordeelt namelijk dat de bank, die te goeder trouw uitvoering geeft aan een vervalste overschrijvingsopdracht, niet verplicht is om over te gaan tot creditering van de rekening van de gedupeerde rekeninghouder, zelfs indien deze schijn op geen enkele manier valt toe te schrijven aan de gedraging van de rekeninghouder.

Afdeling 3.3 De goede trouw

3.3.1 Algemeen

155. In de derde plaats is vereist dat degene die zich op de schijn beroept, te goeder trouw is. Daarover is men het in de rechtspraak en rechtsleer unaniem over eens³³⁷. In het *Cuivre et Zinc*-arrest wordt de voorwaarde van het rechtmatig vertrouwen in hoofde van de *fidens* met zoveel woorden tot uitdrukking gebracht in de termen “[...] *als het geloof van de derde in de omvang van de machten van de lasthebber terecht is*”³³⁸. Men is te goeder trouw wanneer men niet wist en niet behoorde te weten dat de schijnbare toestand niet beantwoordde aan de werkelijke toestand³³⁹. Deze vereiste wordt ook als ‘rechtmatig vertrouwen’ (*croyance légitime*) aangeduid. Alleen het

³³⁴ Brussel 5 maart 2005, *Bank. Fin. R.* 2006, 82, noot R. STEENNOT.

³³⁵ E. VANDEKERCKHOVE, *RABG* 2007, 494.

³³⁶ Brussel 5 september 2006, *RABG* 2007, 487, noot VANDEKERCKHOVE.

³³⁷ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, 726; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 229, nr. 85; A. VAN OEVELEN, *RIW* 1989-90, 1430, nr. 8; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543; R. KRUIHOF, *RCJB* 1991, 71-73, nr. 20; I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1191, nr. 31; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, 247, nr. 457; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 7, nr. 1214; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 18, nr. 59; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 84, nr. 64; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 156-157; R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 38; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 159-160, nr. 358; J. VANANROYE, *TRV* 1998, 115, nr. 3.

³³⁸ A. VAN OEVELEN, *RIW* 1989-90, 1430.

³³⁹ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 229, nr. 85.

rechtmatig vertrouwen van derden wordt beschermd. Alleen dan is het verantwoord om het belang van de derde te laten primeren op dat van de schijnverwekker³⁴⁰.

156. De *fidens* dient zowel subjectief als objectief te goeder trouw te zijn³⁴¹. VAN OEVELEN noemt het “een door de omstandigheden geobjectiveerde subjectieve goede trouw”³⁴². De vereiste van subjectieve goede trouw impliceert dat de vertrouwende partij de schijn effectief voor werkelijkheid hield³⁴³. Hij mag dus de werkelijkheid niet kennen³⁴⁴.

157. De vereiste van objectieve goede trouw impliceert dat een goed huisvader, geplaatst in dezelfde omstandigheden, de schijntoestand eveneens voor werkelijkheid zou hebben genomen³⁴⁵. De *fidens* mag zodoende niet tekortgeschoten zijn in zijn redelijke onderzoeksplicht, waarvan de omvang en de grondigheid verschillen naargelang van de concrete omstandigheden en het belang van de zaak³⁴⁶. Er dient dus nagegaan te worden of de *fidens* niet te lichtzinnig in de schijn heeft geloofd³⁴⁷. Zoals de derde redelijkerwijze mag vertrouwen op een in het leven geroepen schijn, zo mag de schijnverwekker er evenzeer op rekenen dat de derde de nodige zorg aan de dag zal leggen bij het interpreteren van de schijnbare situatie³⁴⁸. Eerst nadat de *fidens* alle door de omstandigheden redelijkerwijs vereiste onderzoeken heeft gedaan en inlichtingen heeft ingewonnen, kan hij, indien de werkelijkheid desondanks verborgen bleef achter een schijn, de vertrouwensleer inroepen³⁴⁹.

158. Het is evenwel niet vereist dat de dwaling van de *fidens* onoverwinnelijk was³⁵⁰. Dit wil zeggen dat niet elke persoon, zelfs de meest voorzichtige en vooruitziende huisvader, de schijn voor werkelijkheid moest nemen, maar enkel een redelijk omzichtig persoon in dezelfde situatie³⁵¹. De *fidens* kan dus, in het belang van de rechtszekerheid in het maatschappelijk verkeer, ontslagen worden van een, rekening houdend met het belang van de zaak, al te kostbaar of tijdrovend onderzoek, zonder daarbij de normale en redelijke onderzoeksplicht te

³⁴⁰ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 19, nr. 59; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 7, nr. 1215; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430; W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 229, nr. 85.

³⁴¹ Zie o.m. R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 226, nr. 38; C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 7, nr. 1216; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 18, nr. 59 en de verwijzingen aldaar.

³⁴² A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430.

³⁴³ Zie o.m. C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 18, nr. 59.

³⁴⁴ Zie bv. Kh. Hasselt 9 december 1992, *TRV* 1993, 28.

³⁴⁵ Zie o.m. C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 18, nr. 59.

³⁴⁶ Kh. Hasselt 17 januari 2000, *RW* 2003-04, 189; Zie o.m. ook S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime et droit des obligations”, 84, nr. 64.

³⁴⁷ Brussel 8 september 1982, *RW* 1984-85, 2281; Kh. Brussel 10 november 1987, *JT* 1988, 391. Zie ook A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 247, nr. 457.

³⁴⁸ W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 229, nr. 85.

³⁴⁹ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 161, nr. 363.

³⁵⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime et droit des obligations”, 84, nr. 64.

³⁵¹ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 71, nr. 21.

mogen verwaarlozen³⁵². Omgekeerd kunnen de omstandigheden ook vragen om een zwaardere onderzoeksplicht, met name wanneer het gaat om professionelen³⁵³.

159. DE BOECK merkt in deze context op dat de vereiste van de rechtmatigheid van het vertrouwen enerzijds een “last” voor de *fidens* inhoudt om zichzelf, op een redelijke wijze, te informeren, maar dat anderzijds ook degene die de gevolgen van de vertrouwensleer moet ondergaan de plicht kan hebben om het misverstand te vermijden door voldoende informatie te geven³⁵⁴. Op die manier vervult de vertrouwensleer een functie van sanctie t.a.v. de meest deskundige partij in de rechtsverhouding, die dus het best geplaatst is om het risico te dragen³⁵⁵.

160. Inzake de bewijslast verdedigde BOONEN, één van de eerste auteurs die zich in België met de schijnleer inliet, de opvatting dat de goede trouw wordt vermoed en dat degene die de gevolgen van de vertrouwensleer moet ondergaan de kwade trouw moet bewijzen³⁵⁶. Recentere rechtspraak spreekt dit echter tegen en eist dat de persoon die zich op de schijn beroept, het bewijs levert van de omstandigheden die zijn goede trouw en rechtmatige dwaling aantonen³⁵⁷. Deze laatste opvatting lijkt in overeenstemming met de algemene regel volgens welke de bewijslast rust op de eiser³⁵⁸, maar het belang van de kwestie wie de bewijslast draagt is grotendeels theoretisch. In de praktijk laat de rechter zich immers de feiten en omstandigheden van het geval uiteenzetten en is dan in het bezit van de elementen waaruit de goede of kwade trouw van de vertrouwende blijkt³⁵⁹. Het bewijs van de goede of kwade trouw kan moeilijk op een andere manier worden geleverd³⁶⁰.

3.3.2 Beoordelingscriteria

161. In de rechtspraak werden een aantal criteria gecreëerd die de omvang van de onderzoeksplicht te bepalen, om zo de rechtmatigheid van het vertrouwen te kunnen beoordelen³⁶¹.

³⁵² W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 229, nr. 85.

³⁵³ Cf. *infra* randnummer 170 e.v.

³⁵⁴ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 161, nr. 363.

³⁵⁵ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 161, nr. 363 en de aldaar aangehaalde rechtspraak in nrs. 364-369.

³⁵⁶ H. BOONEN, *RIW* 1950-51, 294.

³⁵⁷ Brussel 24 januari 1991, *TBH* 1991, 838; Bergen 18 januari 1994, *Rev. prat. soc.* 1994, 125; Bergen 25 oktober 2001, *JT* 2002, 861. Zie ook C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 20, nr. 59 en de verwijzingen aldaar.

³⁵⁸ Art. 870 Ger. W.: *actori incumbit probatio*.

³⁵⁹ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 20, nr. 59.

³⁶⁰ N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, 251, nr. 196.

³⁶¹ Zie B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYIN, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 721 e.v.

§1. DE AARD VAN DE HANDELING

162. De aard van de rechtshandeling heeft invloed op de onderzoeksplicht. Zo kan het financieel belang en de urgentie van transacties de omvang van de onderzoeksplicht bepalen. Een grotere waakzaamheid wordt op dat vlak verwacht bij belangrijke transacties dan bij courante transacties, waarvan de financiële impact veel geringer is³⁶².

163. Een rechtshandeling waaruit bijzonder nadelige verbintenissen voortkomen in hoofde van de medecontractant kan een zwaardere onderzoeksplicht met zich meebrengen. Voorbeelden uit de rechtspraak op dat vlak betreffen beleggingen gedaan met zelfstandige agenten van respectabele bankinstellingen die interesten voorstellen die ver boven de marktrente liggen³⁶³.

164. Ook het onwettig karakter van de rechtshandeling heeft gevolgen voor de rechtmatigheid van het vertrouwen. Zo komt bv. de belofte om interesten in het zwart uit te betalen, zodat hierop geen roerende voorheffing dient betaald te worden, niet in aanmerking voor bescherming door de vertrouwensleer³⁶⁴.

§2. DE HOEDANIGHEID VAN DE SCHIJNVERWEKKER

165. Het gezag dat verbonden is aan een bepaalde functie kan in sommige omstandigheden een minder uitgebreid onderzoek van de *fidens* rechtvaardigen³⁶⁵. Zo aanvaardt men vaak in het kader van dagvaardingen van feitelijke verenigingen, waar in principe alle leden moeten gedagvaard worden, dat de voorzitter de lasthebber is van deze leden zodat alleen hij gedagvaard kan worden³⁶⁶. Ook de functie van notaris³⁶⁷, de *general manager*³⁶⁸, etc. kunnen ervoor zorgen dat de onderzoeksplicht minder zwaar is.

166. Een familieband tussen de schijnlasthebber en de schijnlastgever kan ertoe leiden dat in hoofde van de *fidens* een verminderde waakzaamheid toegelaten wordt³⁶⁹. Maar tussen echtgenoten wordt het schijnmandaat nagenoeg niet aanvaard³⁷⁰.

³⁶² B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYNS, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 721, nr. 142; Vred. Westerloo 15 februari 2002, *RW* 2004-05, 678; Kh. Brussel 15 december 2006, *TBBR* 2007, 641; Bergen 25 oktober 2001, *JT* 2002, 861.

³⁶³ Brussel 29 september 2004, *Bank Fin. R.* 2005, 340; Bergen 22 maart 2004, *JT* 2004, 658; Luik 15 februari 2007, *JLMB* 2008, 1787, *TBH* 2007, 887.

³⁶⁴ Gent 27 maart 1992, *T.Not* 1993, 198; Brussel 29 september 2004, *Bank Fin. R.* 2005, 340.

³⁶⁵ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYNS, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 724, nr. 147.

³⁶⁶ Arbh. Gent 14 mei 2001, *RW* 2001-02, 638, *TGR* 2002, 52; Arbh. Luik, 7 mei 2002, *JT* 2002, 467.

³⁶⁷ Gent 4 december 2008, www.cass.be.

³⁶⁸ Brussel 19 november 1999, *RPS* 2001, 394.

³⁶⁹ Luik 26 mei 2003, *RRD* 2003, 414, *TBH* 2005, 195; Kh. Brussel 6 januari 1969, *BRH* 1969, 19; P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 74, nr. 15.

§3. DE OMSTANDIGHEDEN WAARIN DE HANDELING WORDT GESTELD

167. De duur van de schijnbare toestand kan de beoordeling beïnvloeden. De goede trouw van de *fidens* zal makkelijker worden aangenomen wanneer de schijnbare toestand reeds sinds geruime tijd bestaat³⁷¹.

168. Documenten die *prima facie* vormelijk regelmatig zijn kan bij derden de terechte indruk doen ontstaan van een schijnbaar geldige vertegenwoordiging³⁷². Het kan bv. gaan om officieel briefpapier, adreskaartjes, kwijtingen met hoofding van de vertegenwoordigde, etc.

169. In het bijzonder kan ook de aanwezigheid in de lokalen van de schijnvertegenwoordigde, in combinatie met bijkomende omstandigheden, leiden tot een rechtmatig vertrouwen van de *fidens*³⁷³.

§4. DE HOEDANIGHEID VAN DE FIDENS

170. In de rechtspraak blijkt vooral de hoedanigheid van de contracterende partijen van doorslaggevend belang te zijn om het criterium van rechtmatigheid te concretiseren³⁷⁴. Naarmate degene die zich op de schijn beroept meer vertrouwd is met de schijntoestand, neemt de rechter minder snel aan dat hij rechtmatig heeft vertrouwd. Zodoende zijn professionelen gehouden door een strengere onderzoeksplicht dan gewone particulieren³⁷⁵. Zo zou een doctor in de rechten bv. moeten weten dat een opdracht van de eigenaars aan een notarisklerk om een koper te zoeken waarbij zij zich de vrijheid behielden om zelf kopers te zoeken geen mandaat inhield om namens de eigenaars te verkopen, temeer de opdracht geen enkele indicatie bevatte over de prijs waaraan moest worden verkocht³⁷⁶. Van een professionele leningsmaatschappij mag evengoed geëist worden dat ze nagaat of de ondertekenaars van de lening wel de organieke vertegenwoordigingsbevoegdheid bezitten om de lenende vennootschap te verbinden³⁷⁷. Of meer algemeen mag verwacht worden van een handelsvennootschap die een belangrijk contract sluit dat ze naar de precieze vertegenwoordigingsbevoegdheden van haar contractpartner informeren³⁷⁸.

³⁷⁰ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 730, nr. 157.

³⁷¹ Arbh. Luik 22 juni 2004, *Rev.not.b.* 2004, 412; Luik 20 april 2006, *JLMB* 2006, 1645.

³⁷² B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 733, nr. 160; Brussel 19 november 1999, *RPS* 2001, 394; Pol. Brugge 29 januari 2001, *RW* 2003-04, 310.

³⁷³ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 734, nr. 163; Luik 26 mei 2003, *TBH* 2005, 195; Kh. Dinant 17 november 2000, *RRD* 2001, 27; Luik 15 februari 2007, *TBH* 2007, 877.

³⁷⁴ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 164, nr. 370.

³⁷⁵ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, "Overzicht", 734-735, nr. 164.

³⁷⁶ Brussel 23 oktober 2003, *Rev.not.b.* 2004, 260.

³⁷⁷ Brussel 10 mei 1989, *Pas.* 1990, 7.

³⁷⁸ Brussel 28 juni 1989, *RRD* 1991, 137.

171. Bij professionelen in het bijzonder nemen de gebruiken in de sector een belangrijke plaats in. Zij bepalen wat van een goede huisvader in die sector al dan niet mag verwacht worden. Zo kan, volgens DE BOECK, het vertrouwen toch rechtmatig zijn wanneer vrij eenvoudig onderzoek de werkelijkheid aan het licht kan brengen, maar wanneer die onderzoeksmaatregelen niet gebruikelijk zijn³⁷⁹.

Afdeling 3.4 Het nadeel

172. Over deze toepassingsvereiste heerst er nog steeds discussie in de rechtsleer. Toen men, overeenkomstig het klassieke standpunt, de leer van de buitencontractuele aansprakelijkheid als grondslag van de vertrouwensleer beschouwde, was er geen twijfel mogelijk. Om een beroep te doen op art. 1382 BW is immers vereist dat men cumulatief een fout, schade en een oorzakelijk verband tussen de eerste twee voorwaarden kan aantonen. Na het *Cuivre et Zinc*-arrest werd daarentegen algemeen aangenomen dat de vertrouwensleer los van de leer van de buitencontractuele aansprakelijkheid kan toegepast worden. Nu stelt zich evenwel de vraag of de moderne toepassing van de vertrouwensleer het bewijs van (risico op) schade vereist.

173. Volgens een bepaalde strekking in de rechtsleer vormt de vereiste van schade een onwenselijke erfenis uit de tijd waarin het vertrouwen werd beschermd via de leer van de buitencontractuele aansprakelijkheid³⁸⁰. De foutvereiste zou immers onverzoenbaar zijn met de erkenning van de vertrouwensleer als autonome bron van verbintenissen. Deze strekking verwerpt dan ook de schadevereiste en stelt dat het aantonen van een belang volstaat³⁸¹.

174. Volgens een andere strekking is vereist dat de derde schade lijdt indien de schijntoestand niet de juridische gevolgen krijgt die aan de werkelijke toestand zijn verbonden³⁸². Deze stelling lijkt het meest billijk te zijn. Afwijken van de normale gang van zaken in naam van de rechtszekerheid is alleen verantwoord indien er ook te beschermen individuele (economische) belangen op het spel staan³⁸³. De vertrouwensbescherming beoogt dan ook een schade te

³⁷⁹ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 164, nr. 370.

³⁸⁰ C. VANACKERE, "De vertrouwensleer", 7, nr. 1217; R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 227, nr. 38; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 68, voetnoot 88. W. VAN GERVEN vermeldt deze voorwaarde niet in zijn *Algemeen Deel*. Hieruit kan m.i. besloten worden dat ook hij de schade niet als voorwaarde beschouwt.

³⁸¹ R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 68, voetnoot 88; P. WÉRY, *Le mandat*, 249.

³⁸² P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543-544; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430, nr. 8; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 247, nr. 457; I. VEROUGSTRATE, "Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten", 1192, nr. 31; G. VERBRUGGEN, "La théorie de l'apparence: quelques acquis et beaucoup d'incertitudes", 318-319, nrs. 19-20; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 158, nr. 353.

³⁸³ I. VEROUGSTRATE, "Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten", 1192, nr. 31; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543-544; A. VAN OEVELEN, *RW* 1989-90, 1430.

voorkomen of te herstellen en niet het toekennen van een voordeel ten nadele van de werkelijke houder van een recht³⁸⁴. Er is bovendien ook rechtspraak die dit standpunt ondersteunt³⁸⁵.

Zo is er bv. het arrest van het Hof van Beroep te Bergen op 18 januari 1994³⁸⁶. Het betrof een aannemer die een contract had afgesloten met een VZW, vertegenwoordigd door diens voorzitter, voor het bouwen van een renbaan. Hij stelde een vordering in tegen de individuele leden op grond van de nietigheid van de VZW wegens gebreken in de openbaarmakingsverplichtingen. Het Hof overwoog dat de leden van de nietige VZW in dit geval echter enkel aansprakelijk konden worden gesteld voor een breukdeel (afhankelijk van het aantal leden). Bovendien vereist dit het bewijs dat de leden van de VZW een (schijn-)mandaat hebben verleend aan de voorzitter om dit contract af te sluiten. Het Hof stelt *in casu* dat er inderdaad een schijn van vertegenwoordiging is en een goede trouw, doch wijst de vordering af wegens het feit dat die schijn aan de betrokkene geen schade heeft berokkend. Eiser had immers gecontracteerd met een schijnbare regelmatige VZW en had bijgevolg sowieso geen recht kunnen claimen op het privévermogen van de individuele vennoten om schade te claimen.

175. CAUFFMAN beweert dat de meerderheidsstrekking in de Belgische rechtsleer de schade niet als toepassingsvoorwaarde beschouwt³⁸⁷. Na onderzoek kom ik echter tot de conclusie dat de meerderheid meer naar een aanvaarding van schade als toepassingsvoorwaarde neigt³⁸⁸. Toch dient opgemerkt te worden dat de rechters in de praktijk niet wakker liggen van deze vereiste³⁸⁹.

Afdeling 3.5 Subsidiariteit?

176. Tot slot vermeldt VEROUGSTRAETE nog de vereiste van subsidiariteit: de wet mag niet zelf impliciet of expliciet de toepassing van het rechtmatige vertrouwen hebben uitgesloten of beperkt³⁹⁰. Specifieke regels hebben dus voorrang op de toepassing van de leer van het rechtmatig vertrouwen. De subsidiariteitsvereiste wordt in verband gebracht met het (betwiste)

³⁸⁴ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 543; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 158, nr. 353.

³⁸⁵ Rb. Hasselt 25 juni 1990, *TBBR* 1991, 83; Bergen 18 januari 1994, *RPS* 1994, 158.

³⁸⁶ Bergen 18 januari 1994, *RPS* 1994, 158. Zie ook B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 247-248, nr. 457.

³⁸⁷ C. CAUFFMAN, "De vertrouwensleer", 20-21, nr. 60.

³⁸⁸ Vergelijk *pro* (voetnoot 380) met *contra* (voetnoot 382)

³⁸⁹ F. PARREIN, *TRV* 2007, 394, nr. 8 en de verwijzingen aldaar.

³⁹⁰ I. VEROUGSTRAETE, "Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten", 1192-1193, nr. 31.

karakter van algemeen rechtsbeginsel van de vertrouwensleer³⁹¹. Een algemeen rechtsbeginsel zou steeds slechts een aanvullend karakter hebben, waardoor het enkel zou kunnen aangewend worden buiten de door de wet geregelde gevallen.

177. STIJNS en SAMOY delen deze opvatting³⁹². Volgens hen is art. 848 Ger. W.³⁹³ een voorbeeld van een specifieke regel die de toepassing van de vertrouwensleer uitsluit, wanneer er procedurele handelingen gesteld werden door de mandataris *ad litem* die vatbaar zijn voor herroeping. Een ander voorbeeld kan gevonden worden in het huwelijksvermogensrecht, meer bepaald in art. 215 *jo.* 224 BW. Overeenkomstig deze artikelen mag één van de echtgenoten niet onder bezwarende titel of om niet onder levenden beschikken over de gezinswoning en de huisraad zonder de toestemming van de andere echtgenoot. Indien dit toch zou gebeurd zijn kan de andere echtgenoot de nietigheid van deze rechtshandeling vorderen, zelfs indien de derde te goeder trouw is³⁹⁴. Er kan aldus geen vertrouwensbescherming gebeuren op grond van de vertrouwensleer.

178. Er zijn weinig auteurs die deze vereiste expliciet vermelden. Toch bestaat er rechtspraak die deze vereiste stelt³⁹⁵. M.i. is deze vereiste evenwel overbodig, aangezien de problematiek van subsidiariteit kan opgelost worden door de hiërarchie van (materiële) wetten of door het adagium *lex specialis derogat legi generali*.

Hoofdstuk 4. De gevolgen

Afdeling 4.1 Algemeen

179. In het Belgisch recht heerst er in het algemeen, in tegenstelling tot andere aspecten, een consensus over de gevolgen van de vertrouwensleer. Zowel de aanhangers van de theorie van *'l'apparence-faute'* als de aanhangers van de 'relatieve autonomie' of autonomie van de vertrouwensleer kennen dezelfde gevolgen toe, namelijk dat de schijn als werkelijkheid geldt³⁹⁶.

³⁹¹ G. VERBRUGGEN, "La théorie de l'apparence: quelques acquis et beaucoup d'incertitudes", 310, nr. 10.

³⁹² S. STIJNS en I. SAMOY, "La confiance légitime en droit des obligations", 87, nr. 68.

³⁹³ Art. 848 Ger. W.: (lid 1) *Ingeval een proceshandeling wordt verricht namens een persoon, buiten iedere wettelijke vertegenwoordiging, zonder dat deze die handeling, zelfs stilzwijgend, heeft gelast, toegelaten of bekrachtigd, kan hij de rechter verzoeken die handeling van onwaarde te verklaren. (lid 2) Dit geldt eveneens voor de reeds gedane onderzoeksverrichtingen en voor de beslissingen gewezen ingevolge de van onwaarde verklaarde handeling. [...]*

³⁹⁴ M.E. STORME, "Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht", 1880, nr. 26.

³⁹⁵ Kh. Brussel 1 februari 2008, *RW* 2009-10, 461.

³⁹⁶ R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 227, nr. 39.

180. Op die manier wordt de schijn, of beter het rechtmatig vertrouwen, een bron van rechten en wordt “het slachtoffer” van de schijntoestand effectief titularis van de rechten die hij schijnbaar had³⁹⁷. Er worden dus subjectieve rechten gecreëerd door de toepassing van de vertrouwensleer.

Afdeling 4.2 Verplichting om de schijn voor werkelijkheid te nemen?

181. Er bestaat evenwel geen eensgezindheid omtrent het antwoord op de vraag of de *fidens*, eens dat hij zijn toestemming heeft gegeven, de schijn ook voor werkelijkheid moet blijven nemen dan wel of hij op zijn eigen toestemming mag terugkomen door zich niet op de schijnleer te beroepen indien hij kennis krijgt van de discrepantie tussen schijn en werkelijkheid³⁹⁸.

182. Volgens een deel van de rechtsleer is de derde niet verplicht de schijn voor werkelijkheid te nemen³⁹⁹. Deze opvatting kan ook teruggevonden worden in de rechtspraak. Zo is er bv. het arrest van het Hof van Beroep van Brussel op 17 februari 1982⁴⁰⁰, waarin aan de *fidens* de bevoegdheid toegekend werd om zich na de kennisname van de discrepantie tussen de schijn en werkelijkheid bevrijd te achten. Het ging om een handelshuurovereenkomst die een tussenpersoon als lasthebber van de eigenaar van het pand met het echtpaar had gesloten. Het vertrouwen van het echtpaar in de vertegenwoordigingsbevoegdheid van de tussenpersoon was ongetwijfeld rechtmatig, hoewel later bleek dat de eigenaar het mandaat had ingetrokken vóór het huurcontract werd ondertekend. Kort na de ondertekening van het huurcontract droegen de vroegere huurders van het pand hun handelszaak over aan de nieuwe huurders. Toen de ware toedracht aan het licht kwam besloot het echtpaar om geen beroep te doen op de vertrouwensleer. Naar hun oordeel was er geen geldig huurcontract gesloten en verviel daardoor de overdracht van de handelszaak. Het Hof van Beroep te Brussel gaf het echtpaar gelijk. Indien de derde, *in casu* het echtpaar, het recht heeft de schijnrechtshandeling als werkelijke rechtshandeling te doen erkennen, dan is dat, volgens het Hof, voor hen maar een mogelijkheid en is het hen, daarentegen, ook toegestaan om zich als verlost te beschouwen van de verbintenissen die ze aangegaan zijn.

³⁹⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 51-52, nr. 11.

³⁹⁸ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 24, nr. 64.

³⁹⁹ B. TILLEMANN, *Lastgeving*, 248, nr. 458; R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, *TPR* 1994, 227, nr. 39; I. CORBISIER, *Rev. prat. soc.* 1994, 158; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 148, nr. 326; Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 548; N.J. BRICOUT, *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, 233, nr. 180; J. VANANROYE, *TRV* 1998, 115, nr. 3; B. TILLEMANN, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 743, nr. 173.

⁴⁰⁰ Brussel 17 februari 1982, *Res Jur. Imm.* 1982, 141.

183. Een ander deel van de rechtsleer, waaronder STORME, is van oordeel dat de erkenning van een keuzerecht van de vertrouwende om de door tussenkomst van een onbevoegde tussenpersoon te aanvaarden of te verwerpen, in strijd is met de gebondenheid van die wederpartij aan haar eigen woord⁴⁰¹. Indien de vertegenwoordigde gebonden is op grond van een schijnmandaat, zo oordeelt STORME, dan mag de wederpartij geen kosteloze optie hebben om zich al dan niet van de overeenkomst af te maken⁴⁰². Een keuzerecht zou verder ook onjuist zijn, omdat de onbevoegd vertegenwoordigde de handeling kan bekrachtigen (althans wanneer dit tijdig geschiedt), zonder dat de wederpartij dit kan beletten⁴⁰³.

Afdeling 4.3 Door wie kan de vertrouwensleer ingeroepen worden?

184. De theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen biedt een bescherming aan personen die hun rechtmatige verwachtingen baseerden op een schijnbare situatie. De schijn kan zodoende niet worden ingeroepen door een andere dan degene ten aanzien van wie de schijn is verwekt⁴⁰⁴. Indien de derde ervoor heeft geopteerd zich bevrijd te achten, dan kan een ander – bv. diegene aan wie de schijn werd toegerekend – zich dus evenmin op de schijn beroepen⁴⁰⁵. Degene die de schijn opgewekt heeft zou zich op die manier immers niet mogen verrijken op grond van de vertrouwensleer⁴⁰⁶.

185. Zo kan een schijnlasthebber die het schijnmandaat zelf gecreëerd heeft zich niet beroepen op de vertrouwensleer⁴⁰⁷. Een illustratie van deze opvatting is een vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg van Verviers op 17 januari 2007⁴⁰⁸. Het betrof een professor van de Faculteit Dierengeneeskunde aan de ULG. Hij beweerde in een dagvaarding op te treden als lasthebber van de feitelijke vereniging “Société belge francophone de buiatrie”. Een feitelijke vereniging kan echter pas in rechte optreden door (een vertegenwoordiger van) al haar leden. Daarom beriep hij zich op het schijnmandaat dat hij zelf had gecreëerd om de ontvankelijkheid van zijn rechtsvordering aan te tonen. De rechtbank van Verviers verwierp deze redenering⁴⁰⁹.

⁴⁰¹ M.E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, 1879, nr. 24; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 25, nr. 64.

⁴⁰² M.-E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, 1879, nr. 24.

⁴⁰³ M.-E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, 1879, nr. 24.

⁴⁰⁴ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYNS, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 744, nr. 176.

⁴⁰⁵ C. VANACKERE, “De vertrouwensleer”, 8, nr. 1220.

⁴⁰⁶ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 546; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, *JT* 1996, nr. 14.

⁴⁰⁷ Brussel 10 februari 1997, *JLMB* 1997, 300; Rb. Verviers 17 januari 2007, *P&B* 2008, 168; Rb. Dendermonde 19 september 2002, *T.App* 2004, 23. Zie ook P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, 728, nr. 3; B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYNS, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 744-745, nr. 176.

⁴⁰⁸ Rb. Verviers 17 januari 2007, *P&B* 2008, 168.

⁴⁰⁹ Zie B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYNS, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 744-745, nr. 176.

186. Ook de schijnlastgever kan de schijn niet inroepen⁴¹⁰. Dit geldt zelfs wanneer de schijnbare titularis van de rechten – zoals de schijnlastgever- te goeder trouw is en werkelijk maar ten onrechte meent houder van de betreffende rechten te zijn⁴¹¹.

Afdeling 4.4 De tegenwerpelijke van de gevolgen

187. De gevolgen van de vertrouwensleer zijn tegenwerpelijk aan degenen die zich normalerwijze op de werkelijke situatie kunnen beroepen (bv: de schijnvertegenwoordigde)⁴¹². Dit werd beslist door o.a. het Hof van Beroep te Gent op 17 december 1993⁴¹³. Deze personen dienen alle gevolgen te dragen die voortvloeien uit de verwerving van rechten door de persoon die zich rechtmatig op de schijn kon beroepen (bv.: de contractpartij van de schijnvertegenwoordiger). De schijnleer kan er derhalve toe leiden dat bepaalde personen, ter wille van de door de eis van rechtszekerheid ingegeven derdenbescherming, worden beroofd van hun rechten of van de voordelen die voortvloeien uit de uitoefening van hun rechten⁴¹⁴.

Afdeling 4.5 Toepassing tussen contractpartijen?

188. Voor de gevolgen tussen contractpartijen kan verwezen worden naar het stuk over de draagwijdte van de vertrouwensleer (cf. *supra* randnummer 119 e.v.).

Afdeling 4.6 Wordt de schijnbare situatie zelf geldig?

189. De vraag kan gesteld worden of de schijnbare situatie (bv. een schijnbare overeenkomst) zélf geldig wordt, dan wel of de gevolgen van de schijnleer beperkt zijn tot het koppelen van de gevolgen van de werkelijke situatie aan een schijnbare situatie die echter door een defect blijft aangetast⁴¹⁵. In de rechtspraak en rechtsleer vindt men formuleringen terug die in beide richtingen wijzen, zonder dat er een duidelijke meerderheidsopvatting aan te duiden valt.

⁴¹⁰ P. WÉRY, *Le mandat*, 250, nr. 11; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, 248, nr. 458; I. CORBISIER, *Rev. prat. soc.* 1994, 158; P.A. FORTIERS, *JT* 1989, 546; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 159-160.

⁴¹¹ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 159.

⁴¹² R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 75-76, nr. 24; P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 158; C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 25, nr. 65.

⁴¹³ Gent 17 december 1993, *RW* 1994-95, 1370.

⁴¹⁴ P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 158-159.

⁴¹⁵ C. CAUFFMAN, “De vertrouwensleer”, 25, nr. 64.

190. Een bepaalde strekking in de rechtsleer, waaronder VANANROYE, is van mening dat de schijnbare situatie zelf geldig wordt. In het kader van een lastgeving resulteert de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen volgens deze auteur in een werkelijk geldig mandaat⁴¹⁶. Er is rechtspraak die deze opvatting ondersteunt⁴¹⁷.

191. Anderen stellen dat slechts de gevolgen van de werkelijke situatie gekoppeld worden aan de schijnbare situatie zonder dat deze zelf geldig wordt⁴¹⁸. Volgens deze strekking wordt de ongeldige rechtshandeling niet geldig gemaakt door de toepassing van de vertrouwensleer. De subjectieve rechten ontstaan rechtstreeks in hoofde van de *fidens* en ze vinden niet hun ontstaan in de schijnbare rechtshandeling, waarvan de rol beperkt wordt tot een rechtsfeit⁴¹⁹. Er is ook rechtspraak die deze opvatting steunt⁴²⁰.

Hoofdstuk 5. Enkele toepassingsgevallen

192. Hierboven werd de vertrouwensleer min of meer als een abstracte figuur voorgesteld. In dit hoofdstuk worden enkele specifieke toepassingsgevallen van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen besproken. Deze worden in drie categorieën onderverdeeld. De eerste twee categorieën, namelijk het schijnmandaat en de toepassing in de precontractuele fase, komen het meeste voor. Daarnaast wordt ook nog kort een derde categorie besproken met gevallen waarin men de toepassing minder vanzelfsprekend zou verwachten.

Afdeling 5.1 Het schijnmandaat

5.1.1 Algemeen

193. Het schijnmandaat of de schijnvertegenwoordiging is het toepassingsgeval van de vertrouwensleer dat veruit het meest voor komt, zowel in de praktijk als in de doctrine. Deze theorie maakt een uitzondering op de regel in art. 1998, lid 2 BW, volgens dewelke de lastgever

⁴¹⁶ J. VANANROYE, *TRV* 1998, 114, nr. 2; B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRY, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 743-744, nr. 173-174; M.E. STORME, “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, 1875, nr. 20.

⁴¹⁷ Zie bv. Gent 17 december 1993, *RW* 1994-95, 1370.

⁴¹⁸ L. CORNELIS, “Aansprakelijkheid in de ban van de goede trouw?”, 27, nr. 20; C. VERBRUGGEN, “La théorie de l'apparence”, 305, nr. 5; R. KRUIJTHOF, *RCJB* 1991, 75, nr. 24.

⁴¹⁹ R. KRUIJTHOF, *RCJB* 1991, 75, nr. 24 en de verwijzingen naar Franse rechtsleer aldaar.

⁴²⁰ Brugge 10 december 1992, *TBBR* 1993, 28; Arbh. Brussel 23 augustus 1987, *JT* 1978, 72; Rb. Brussel 23 september 1993, *TBBR* 1994, 259.

niet gebonden is door verbintenissen die aangegaan zijn door de lasthebber buiten zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid. Niet alleen wanneer buiten een (bestaande) vertegenwoordigingsbevoegdheid wordt gehandeld, maar ook wanneer er geen sprake is van enige vertegenwoordigingsbevoegdheid kan het schijnmandaat toegepast worden.

194. Voorbeelden van schijnvertegenwoordiging strekken zich uit over zeer verschillende materies en het zou een onbegonnen werk zijn om alle situaties op te sommen. Voor concrete voorbeelden kan verwezen worden naar overzichten van rechtspraak⁴²¹. Zo werd bv. al één en ander geschreven over het schijnmandaat in het kader van de feitelijke vereniging⁴²². Deze afdeling zal dan ook beperkt worden tot één voorbeeld van een bijzondere toepassing van de schijnvertegenwoordiging, namelijk de (schijnbare) vertegenwoordigingsbevoegdheid van de advocaat⁴²³.

5.1.2 Bijzonder geval: de advocaat

195. In principe geldt dat de advocaat die namens een partij verschijnt in het kader van een geding een vertegenwoordigingsmacht heeft voor zover het handelingen ‘*ad litem*’ betreft⁴²⁴. Op grond van art. 440, lid 2 Ger. W. moet de advocaat daarvoor zelfs geen mandaat voorleggen, ook niet wanneer de tegenpartij hierom verzoekt. Er geldt aldus een weerlegbaar vermoeden dat de advocaat die voor een rechtscollege verschijnt de lasthebber is van zijn cliënt. Naast zijn opdracht van vertegenwoordiging in rechte kan de advocaat ook los van enige procedure voor een rechtscollege, optreden als lasthebber van zijn cliënt⁴²⁵. Dit mandaat wordt beheerst door de regels van het gemene recht inzake lastgeving.

196. Zo kan de advocaat bv. optreden voor zijn cliënt in een administratieve procedure. De Raad van State stelt zich ter zake vrij soepel op m.b.t. van het bewijs van het mandaat om namens zijn cliënt geldig kennis te krijgen van het resultaat van de procedure. Zo werd geoordeeld dat een advocaat, die moest worden vermoed gemachtigd te zijn om een administratief beroep in te stellen, ook moet worden vermoed gemachtigd te zijn om namens

⁴²¹ B. TILLEMEN, E. DURSIN, E. TERRYEN, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 719-745; B. TILLEMEN, *Lastgeving*, 225-237; S. STIJNS, P. WÉRY en D. VAN GERVEN, “Chronique”, 428 e.v.; R. KRUTHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, TPR 1994, 226 e.v.

⁴²² Zie bv. P. CALLENS en S. STIJNS, “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, 68-76; I. CORBISIER, *Rev. prat. soc.* 1994, 133-167; B. TILLEMEN, E. DURSIN, E. TERRYEN, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 724, nr. 148.

⁴²³ Gelijkaardig is de (schijnbare) vertegenwoordigingsbevoegdheid van de notaris. Zie hiervoor: B. TILLEMEN, I. CLAEYS (et al.), *Dading*, 477, nr. 998; J.H. HERBOTS, C. PAUWELS en E. DEGROOTE, “Overzicht van rechtspraak”, 1257, nr. 938; Rb. Brugge 10 december 1992, TBR 1993, 28.

⁴²⁴ A. VAN OEVELEN, *RW* 2009-10, 1586, nr. 1.

⁴²⁵ A. VAN OEVELEN, *RW* 2009-10, 1586, nr. 1.

zijn cliënt kennis te krijgen van het resultaat van deze procedure⁴²⁶. Volgens VAN OEVELEN maakt de Raad van State voor deze beslissing duidelijk toepassing van de vertrouwensleer⁴²⁷.

197. Verder kan de advocaat ook namens zijn cliënt een aanbod tot dading richten tot de wederpartij. Volgens een bepaalde strekking in de rechtsleer hoeft de wederpartij de bevoegdheid van de advocaat tot het sluiten van een dading niet na te gaan, op grond van de vertrouwensleer⁴²⁸. Ook in de rechtspraak wordt deze visie gevolgd⁴²⁹. Dit is een mooie illustratie van hoe de hoedanigheid van de schijnverwekker ertoe kan leiden dat er een minder zware onderzoeksplicht rust op de *fidens*⁴³⁰. FORIERS wijst er echter – terecht – op dat de hoedanigheid van de schijnverwekker slechts één element is, zodat het gerechtvaardigd vertrouwen van de wederpartij afhangt van de concrete omstandigheden en de gebruiken die van balie tot balie kunnen verschillen⁴³¹.

198. Indien de advocaat rechtshandelingen gesteld heeft buiten de perken van zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid, dan binden deze de cliënt in principe niet. Dit vloeit voort uit de gemeenrechtelijke regels m.b.t. de lastgeving. Zoals bij elke lastgeving bestaan hierop twee uitzonderingen. In de eerste plaats kan de cliënt deze rechtshandelingen bekrachtigen, waardoor hij alsnog gebonden wordt door deze handelingen. In de tweede plaats kan beroep gedaan worden op het schijnmandaat, indien de voorwaarden vervuld zijn⁴³².

199. Ten slotte kan nog opgemerkt worden dat volgens bepaalde rechtsleer de toepassing van het schijnmandaat onmogelijk is voor proceshandelingen gesteld door een advocaat waarvoor een procedure van ontkenenis van proceshandelingen mogelijk is. Art. 848 Ger. W. Zou een wettelijke uitzondering uitmaken op de vertrouwensleer vermits het schijnmandaat hier niet vermeld wordt⁴³³. Een cliënt die niet tijdig de procedure van ontkenning van proceshandelingen instelt, kan wel geacht worden om de proceshandelingen te hebben

⁴²⁶ RvS 19 september 1989, nr. 33.027, De Crom; RvS 24 oktober 2002, nr. 111.878.

⁴²⁷ A. VAN OEVELEN, *RW* 2009-10, 1592, nr. 11.

⁴²⁸ B. TILLEMANS, I. CLAEYS (et al.), *Dading*, 477, nr. 998.

⁴²⁹ Rb. Luik 19 december 1980, *Jur. Liège* 1980, 171; Arbrb. Brussel 18 november 1991, *JTT* 1992, 53, *Cab. Dr. Jud.* 1993, 90, noot. P. CORVILAIN en F. GLANSDORFF; Arbh. Antwerpen 20 januari 1986, *Soc. Kron.* 1986, 159.

⁴³⁰ Cf. *supra* randnummer 165 e.v.

⁴³¹ P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 37-39, nr. 22; P. CORVILAIN en F. GLANSDORFF, "Mandat de l'avocat et apparence", *Cab. Dr. Jud.* 1993, 83-88

⁴³² A. VAN OEVELEN, *RW* 2009-10, 1597, nr. 19; M.E. STORME, "Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht", 1876, nr. 22.

⁴³³ Cf. *supra* randnummer 177.

bekrachtigd, wat uitdrukkelijk bepaald is in art. 848 Ger. W⁴³⁴. Er is ook rechtspraak die deze opvatting steunt⁴³⁵.

Afdeling 5.2 Toepassingen in de precontractuele fase

5.2.1 Het aanbod

200. In ons systeem van consensualisme komt een overeenkomst tot stand wanneer er wilsovereenstemming is door minstens 2 partijen. Voordat er sprake kan zijn van wilsovereenstemming zijn er in de meeste gevallen evenwel bepaalde stappen vereist, die men globaal kan aanduiden met ‘onderhandelingen’. De ene partij zal een aanbod doen die de andere partij ofwel kan aanvaarden of afwijzen. Bij het aanvaarden van het aanbod komt de overeenkomst tot stand. Indien het aanbod afgewezen wordt kan er een tegenaanbod ingesteld worden, die op zijn beurt kan aanvaard of afgewezen worden, etc.

201. Het Hof van Cassatie, daarin gevolgd door de doctrine en de lagere rechtspraak, omschrijft het aanbod als een vast en precies voorstel tot contracteren waarin alle voor de totstandkoming van de overeenkomst onontbeerlijke elementen voorhanden zijn, zodat de andere partij enkel nog hoeft te aanvaarden opdat de overeenkomst ontstaat⁴³⁶.

202. Het aanbod wordt gekenmerkt door twee constitutieve bestanddelen die gelijktijdig aanwezig moeten zijn, namelijk het materieel-inhoudelijk element enerzijds en een psychologisch-intentioneel element anderzijds.

Een materieel-inhoudelijk element dient enerzijds de essentiële bestanddelen te bevatten en anderzijds de substantiële bestanddelen⁴³⁷. Belangrijk bij dit laatste punt is dat de substantiële bestanddelen daadwerkelijk moeten ‘in de contractuele sfeer treden’, d.w.z. dat uit het aanbod of de onderhandelingen ook moet blijken dat de partijen, of een van hen, hieraan een doorslaggevend belang hechten⁴³⁸. Bij gebrek aan nakoming van die informatieplicht wordt dat element niet in de contractuele sfeer opgenomen. Men kan dus stellen dat de vertrouwensleer

⁴³⁴ B. TILLEMANS, E. DURSIN, E. TERRYNS, C. HEEF en P. NAEYAERT, “Overzicht”, 719, nr. 136; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 87, nr. 68.

⁴³⁵ Brussel 10 juni 2002, *P&B* 2002, 304; Bergen 6 december 2004, *P&B* 2005, 155.

⁴³⁶ Cass. 23 september 1969, *Pas.* 1970, 73, *RCJB* 1971, 216. Zie A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 7, nr. 5.

⁴³⁷ Essentieel zijn die bestanddelen die het aanbod noodzakelijk moet bevatten opdat de te sluiten overeenkomst de door de wetgever of rechtspraak vereiste kenmerken vertoont om als een overeenkomst van een bepaald type te worden beschouwd. Substantiële bestanddelen zijn deze die objectief gezien niet als essentieel kunnen worden aangemerkt, maar waaraan de partijen of minstens één van hen een essentieel (in de zin van doorslaggevend voor de toestemming) karakter hebben willen geven (A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 8, nr. 10).

⁴³⁸ A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 10, nr. 16.

de wilsleer corrigeert, want door het niet ‘in de contractuele sfeer brengen’ van de substantiële bestanddelen wordt het vertrouwen gewekt dat deze niet belangrijk zijn, waardoor een partij er zich later ook niet op kan beroepen dat deze vervuld zijn⁴³⁹.

Het psychologisch-intentioneel element slaat op de definitieve bedoeling van de aanbieder om in geval van aanvaarding een afdwingbare rechtstoestand te creëren. Indien bijvoorbeeld het materieel element aanwezig is maar niet het intentioneel element, dan is er geen sprake van een aanbod, maar eventueel wel van een *gentlemen’s agreement* of een *letter of intent*. De beoordeling van het bestaan en de draagwijdte van dit subjectieve element geschiedt *in concreto* aan de hand van de feitelijke omstandigheden⁴⁴⁰.

Hier kan de vertrouwensleer eveneens de wilsleer corrigeren wanneer blijkt dat bij de wederpartij, in acht genomen alle concrete omstandigheden (bv. de inhoudelijke precisie en duidelijkheid), een gerechtvaardigd vertrouwen bestond dat de wil om zich te binden wél aanwezig was bij degene die het voorstel deed⁴⁴¹.

In de economische sfeer mag zelfs worden vermoed dat diegene die een voorstel formuleert waarvan het materiële aspect aan het aanbodvereiste beantwoordt, ook daadwerkelijk de bedoeling had zich juridisch te willen binden, zodat men in de economische sfeer kan spreken van een toepassing van de verklaringsleer⁴⁴².

203. Ten slotte kan nog gewezen worden op de discussie over de grondslag van de bindende kracht van het aanbod. In het algemeen wordt aangenomen dat de eenzijdige belofte als grondslag geldt voor de bindende kracht van het aanbod⁴⁴³.

Volgens WYLLEMAN kan de bindende kracht van het aanbod echter enkel en alleen op de vertrouwensleer worden gebaseerd⁴⁴⁴. DE BOECK verwerpt deze visie, aangezien zij het wezenlijk verschil tussen een (nog) niet op rechtsgevolgen gericht onverbindend voorstel en het bindende aanbod, dit laatste met de intentie juridische gevolgen te creëren, veronachtzaamt⁴⁴⁵. CAUFFMAN ondersteunt dit verschil en wijst erop dat de vertrouwensleer

⁴³⁹ A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 10-11, nr. 16.

⁴⁴⁰ A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 12, nr. 20 en de voorbeelden van rechtspraak aldaar.

⁴⁴¹ A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 12, nr. 21.

⁴⁴² A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 12, nr. 21.

⁴⁴³ Zie o.m. A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 17, nr. 37.

⁴⁴⁴ B. WYLLEMAN, *TBBR* 1994, 465, nr. 6.

⁴⁴⁵ A. DE BOECK, “Aanbod en aanvaarding”, 17, nr. 37.

ook eerder ter aanvulling of ondersteuning van de op wilsautonomie rustend theorie van de verbindende kracht van de eenzijdige belofte fungeert⁴⁴⁶.

5.2.2 De aanvaarding

204. Opdat van een wilsovereenstemming en dus van een overeenkomst sprake zou zijn, moet het aanbod aanvaard worden. Er kan voor het grootste deel naar analogie verwezen worden naar de bespreking van het aanbod hierboven.

205. Een bijzonderheid in het kader van de aanvaarding is evenwel de situatie waarbij partijen van elkaar verwijderd zijn. Het Hof van Cassatie hanteert als regel dat tussen partijen die van elkaar verwijderd zijn de overeenkomst tot stand komt wanneer de aanbieder van de aanvaarding kennis heeft genomen of er redelijkerwijze kennis kon van nemen⁴⁴⁷. Men spreekt in dit geval van de ‘gecorrigeerde vernemingsleer’⁴⁴⁸. De wil dient aanwezig te zijn dat het aanbod is aanvaard en die aanvaarding moet ter kennis worden gebracht van de aanbieder.

206. De correctie houdt in dat een effectieve kennisname niet is vereist. Het is voldoende dat de aanbieder er kennis kon van nemen⁴⁴⁹. Zo zal een brief (met de vermelding dat het aanbod is aanvaard) maar die al een week in de brievenbus van de aanbieder ligt met een effectieve kennisname worden gelijkgesteld. Ook hier kan men weer een opkomst zien van de vertrouwensleer als een correctie op de wilsleer⁴⁵⁰.

5.2.3 Culpa in contrahendo

207. Onder *culpa in contrahendo* wordt verstaan het foutief optreden tijdens het sluiten van een overeenkomst. Over de precieze invulling van dit begrip zal hier niet verder worden ingegaan⁴⁵¹. Dit begrip betreft evenwel de aansprakelijkheid voor het afbreken van onderhandelingen.

208. In principe geldt de contractvrijheid en partijen zijn tijdens de onderhandelingen vrij deze onderhandelingen stop te zetten, tenzij men zich d.m.v. een voorovereenkomst verbonden zou

⁴⁴⁶ C. CAUFFMAN, *De verbindende eenzijdige belofte*, 285, nr. 452.

⁴⁴⁷ Cass. 19 juni 1990, *RW* 1990-91, 750; Cass. 25 mei 1990, *Arr. Cass.* 1990-91, 1218; Rb. Mechelen 16 november 1993, *Pas.* 1993, 43.

⁴⁴⁸ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 100.

⁴⁴⁹ W. VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 120-121; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, 118.

⁴⁵⁰ A. DE BOECK, Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten, 157-158.

⁴⁵¹ Zie hiervoor o.m. A. DE BOECK, “De precontractuele aansprakelijkheid”, 3-4.

hebben of reeds een bindend aanbod zou hebben geformuleerd⁴⁵². Toch kunnen de omstandigheden die met het afbreken gepaard gaan het afbreken van de onderhandelingen een foutief karakter verlenen⁴⁵³.

209. De juridische grondslag voor de beteugeling van het afbreken van onderhandelingen wordt in de regel op de artikelen 1382 en 1383 BW gegrond en soms zelfs op de leer van het rechtsmisbruik⁴⁵⁴. De onderhandelende partijen mogen van hun principieel recht om de onderhandelingen stop te zetten immers geen misbruik maken. De onderzoeks- en beslissingsvrijheid moet m.a.w. te goeder trouw worden uitgeoefend⁴⁵⁵.

210. Een derde mogelijke grondslag die recentelijk meer en meer opduikt is de vertrouwensleer. In heel wat gevallen is immers niet zozeer het afbreken van de onderhandelingen zelf als een fout te bestempelen, maar wel het gedrag dat erin bestaat de wederpartij in de waan te laten dat de overeenkomst zou worden gesloten en het aldus met het afbreken van de onderhandelingen gepaard gaande schenden van het gewekte vertrouwen⁴⁵⁶.

211. DE BOECK wijst erop dat de vertrouwensleer vaak niet openlijk wordt toegepast inzake de totstandkoming van overeenkomsten, maar onder het mom van een herstel *in natura*, van het positief belang, gegrond op een *culpa in contrahendo*⁴⁵⁷ (cf. *supra* randnummer 130 e.v.). De basisregel bij het herstel van de schade is immers dat het slachtoffer moet worden geplaatst in de toestand waarin het zich zou hebben bevonden indien de precontractuele fout niet zou zijn begaan. Hoewel het herstel *in natura* de voorkeur geniet, gebeurt het herstel van de schade bij afgebroken onderhandelingen in de regel via de toekenning van een schadevergoeding. In de rechtsleer werpt men op dat de fase van de onderhandelingen beheerst blijft door de vrijheid, wat impliceert dat de partijen geen aanspraak kunnen maken op het positief belang, i.e. het daadwerkelijk sluiten van de onderhandelde overeenkomst. Hoogstens zou dan sprake kunnen zijn van het verlies van een kans om die overeenkomst te sluiten⁴⁵⁸. Zoals DE BOECK aantoont met de geciteerde arresten, is men in de rechtspraak recentelijk soms toch geneigd om herstel van het positief belang toe te kennen. Daaruit wordt de vermoede toepassing van de vertrouwensleer afgeleid.

⁴⁵² L. CORNELIS, *TBH* 1983, 6-47.

⁴⁵³ A. DE BOECK, "De precontractuele aansprakelijkheid", 6, nr. 13.

⁴⁵⁴ L. CORNELIS, *TBBR* 1990, 396-398

⁴⁵⁵ L. CORNELIS, *TBBR* 1990, 396-398.

⁴⁵⁶ A. DE BOECK, "De precontractuele aansprakelijkheid", 14, nr. 34.

⁴⁵⁷ A. DE BOECK, "De precontractuele aansprakelijkheid anno 2010", 11, nr. 16; A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, 150, nr. 333.

⁴⁵⁸ A. DE BOECK, "De precontractuele aansprakelijkheid anno 2010", 12, nr. 19.

Afdeling 5.3 Andere toepassingsgevallen

5.3.1 Toepassing in het octrooirecht

212. Om aan te tonen dat de vertrouwensleer soms onverwachte toepassingsgevallen kent, wordt hier kort een voorbeeld uit het octrooirecht gegeven⁴⁵⁹.

213. Het bepalen van de beschermingsomvang van een octrooi is één van de belangrijkste en moeilijkste twistpunten in het octrooirecht. Hierbij neemt een octrooihouder soms een dubbelzinnige houding aan. Het gebeurt dat een octrooihouder in de verleningsprocedure een eerder beperkte lezing aan de octrooiconclusies geeft om nieuwheids- en/of inventiviteitsbezwaren te vermijden, terwijl in een inbreukprocedure een ruimere interpretatie wordt gehanteerd om bepaalde handelingen onder de octrooiconclusies te krijgen⁴⁶⁰. Deze werkwijze zorgt, samen met de ‘equivalentietheorie in het octrooirecht’⁴⁶¹, vanuit het oogpunt van de rechtszekerheid evenwel voor problemen. Derden zullen immers niet op de letter van het octrooischrift kunnen afgaan om de precieze beschermingsomvang van het octrooi te kunnen vaststellen.

214. In het Amerikaans recht wordt dit probleem opgelost door middel van het principe van het ‘*prosecution history estoppel*’ (PHE), dat erop neerkomt dat de octrooihouder, die eerder een enge interpretatie aan zijn conclusies gaf, verhinderd wordt om later dezelfde conclusies ruimer te interpreteren om de bescherming van zijn octrooi te vergroten⁴⁶².

215. In België kent men de PHE echter niet. DE PRETER en ROOX stellen evenwel dat in deze situatie een beroep kan gedaan worden op de vertrouwensleer om, op dezelfde wijze als een PHE, te zorgen voor rechtszekerheid voor derden⁴⁶³. Deze mochten er immers rechtmatig op vertrouwen dat de verwachtingen die de octrooihouder creëerde – door een bepaalde interpretatie aan zijn conclusies te geven – ten tijde van de verleningsprocedure ook nadien gehandhaafd zouden blijven.

⁴⁵⁹ C. DE PRETER en K. ROOX, *IRDI* 2008, 134-148.

⁴⁶⁰ C. DE PRETER en K. ROOX, *IRDI* 2008, 134, nr. 1.

⁴⁶¹ Voor uitleg van dit begrip zie C. DE PRETER en K. ROOX, *IRDI* 2008, 135, nr. 4 en de verwijzingen aldaar.

⁴⁶² Voor uitleg van dit begrip zie C. DE PRETER en K. ROOX, *IRDI* 2008, 135, nr. 6 en de verwijzingen aldaar.

⁴⁶³ C. DE PRETER en K. ROOX, *IRDI* 2008, 145, nr. 37.

5.3.2 Toepassing op de fusie door opslorping

216. Op het eerste zicht lijkt dit stuk niet thuis te horen in het kader van deze masterproef, aangezien de fusie een in essentie vennootschapsrechtelijk probleem is, maar hieronder zal blijken dat het in wezen gaat om de toepassing van een aantal klassieke figuren uit het verbintenissenrecht.

217. De toepassing van de vertrouwensleer in een casus van fusie door opslorping werd door LIEFSOENS belicht in een noot bij een arrest van het Hof van Beroep te Brussel op 5 oktober 1988⁴⁶⁴. Het Hof moest zich uitspreken over het volgend probleem: een autofabrikant (Fiat) had een overeenkomst *intuitu personae* (van bepaalde duur) lopen met een publiciteitsagentschap (A). A stelde Fiat in kennis dat zij door een ander publiciteitsagentschap (B) zou opgeslorpt worden. A laat echter na om Fiat te informeren dat, d.m.v. een juridische constructie, het A was die B zou opsorpen, omwille van fiscale overwegingen. Nu is het zo dat een vennootschap die een andere vennootschap opsorpt juridisch ongewijzigd blijft bestaan (waardoor het *intuitu personae* karakter behouden blijft), maar een vennootschap die opgeslorpt wordt houdt daarentegen op met bestaan. Fiat, die zich baseerde op de ‘economische werkelijkheid’, beschouwde vervolgens de overeenkomst als beëindigd en eiste een schadevergoeding. Het Hof gaf Fiat gelijk en stelde: “dat [A] de schijn heeft gewekt dat [B] haar zou opsorpen, wat overigens ook de economische bedoeling was [...]”.

218. Het lijkt hier paradoxaal dat *in casu* de ‘economische werkelijkheid’ als schijntoestand wordt gekwalificeerd, terwijl de juridische constructie als realiteit wordt beschouwd. Toch kunnen de rechtszekerheid, en de billijkheid, hiermee het meest gediend zijn⁴⁶⁵. De fuserende partijen roepen immers door hun gedraging⁴⁶⁶ een schijnbare toestand in het leven die niet in overeenstemming is met de juridische werkelijkheid, terwijl derden te goeder trouw, vertrouwend op de aldus gecreëerde schijn, handelingen verrichten die zij niet zouden gesteld hebben, indien hen de ware toedracht bekend geweest zijn. Het kan niet ontkend worden dat de derde te goeder trouw in deze casus het meest gebaat is door de schijn voor werkelijkheid te nemen⁴⁶⁷. Rekening houdend met het *intuitu personae* karakter is het immers veel belangrijker voor Fiat wat er in de economische realiteit gebeurt, dan in een, slechts uit fiscale overwegingen, gecreëerde juridische constructie.

⁴⁶⁴ L. LIEFSOENS, *TBH* 1989, 887-903.

⁴⁶⁵ L. LIEFSOENS, *TBH* 1989, 895.

⁴⁶⁶ Het verschaffen van informatie waaruit duidelijk (en uitsluitend) blijkt dat economisch gezien B A zou opsorpen.

⁴⁶⁷ L. LIEFSOENS, *TBH* 1989, 895.

219. Fiat, de derde te goeder trouw, kon dus door de toepassing van de vertrouwensleer de rechten genieten die zij zou verworven hebben indien de schijntoestand daadwerkelijk met de realiteit zou overeenstemmen, namelijk een schadevergoeding voor de onregelmatige beëindiging van de publiciteitsovereenkomst.

Hoofdstuk 6. Vergelijking met andere rechtsfiguren

Afdeling 6.1 De rechtsverwerking

220. Het begrip dat waarschijnlijk het dichtst bij de vertrouwensleer aanleunt is rechtsverwerking, een figuur die verbonden wordt met het principe van uitvoering te goeder trouw, maar die in dezelfde mate beroep doet op het rechtmatig opgewekt vertrouwen om de titularis van een vorderingsrecht in bepaalde omstandigheden dit recht te ontnemen⁴⁶⁸.

221. Rechtsverwerking kan worden omschreven als het uitdoven van een subjectief recht omwille van de feitelijke vaststelling dat de titularis zich zou hebben gedragen op een met het behoud van dit recht onverenigbare wijze, terwijl bij de wederpartij een rechtmatig vertrouwen in de niet-uitoefening van het recht was gewekt door betreffende houding van de titularis⁴⁶⁹.

De titularis van het recht heeft dus niet noodzakelijk de intentie om af te zien van zijn recht (niet expliciet, noch impliciet), maar de goede trouw verhindert de uitoefening van dit recht omdat zijn gedragingen onverenigbaar zijn met de uitoefening van zijn recht⁴⁷⁰. Dikwijls, maar niet altijd, gaat het om het stilzitten van de schuldeiser dat door de figuur van rechtsverwerking getroffen wordt, hoewel het louter stilzitten van de schuldeiser niet aanvaard wordt⁴⁷¹.

222. Het Hof van Cassatie besliste echter in 17 mei 1990 dat er geen algemeen rechtsbeginsel van rechtsverwerking bestaat⁴⁷². Deze opvatting werd ook bevestigd in een aantal latere arresten⁴⁷³. Dit heeft als gevolg dat een schending van het juridisch concept van rechtsverwerking niet rechtstreeks kan ingeroepen worden als middel in cassatie.

⁴⁶⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 54, nr. 15; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 90, nr. 37.

⁴⁶⁹ G. VAN MALDEREN, “Rechtsverwerking”, 2, nr. 4429; S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 54, nr. 15.

⁴⁷⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 54, nr. 15.

⁴⁷¹ G. VAN MALDEREN, “Rechtsverwerking”, 2, nr. 4429.

⁴⁷² Cass. 17 mei 1990, *Arr. Cass.* 1989-90, 1188, *Bull.* 1990, 1061; *JT* 1990, 442; *Pas.* 1990, I, 1061; *RCJB* 1990, 595, noot J. HEENEN.; *RW* 1990-91, 1085; *Res Jur.Imm.* 1991, 121; *T.Not.* 1990, 402, noot; *TBH* 1991, 207, noot S. CNUDDÉ.

⁴⁷³ Zie bv. Cass. 20 februari 1992, *Pas.* 1992, 549, *Arr. Cass.* 1991-92, 583, *JT* 1992, 454, noot, *JLMB* 1992, 530; Cass. 6 november 1997, *Pas.* 1997, 1144, *Arr. Cass.* 1997, 1092, *RGDC* 1998, 250.

Daarmee is de kous weliswaar nog niet af, want het Hof zou volgens de meerderheidsstrekking in de rechtsleer ‘een poortje opengelaten’ hebben om de theorie van de rechtsverwerking toe te passen via de omweg van het algemeen principe van het verbod op rechtsmisbruik⁴⁷⁴. De rechter zal dan moeten vaststellen dat de titularis van een recht, die een houding aanneemt die objectief onverenigbaar is met dat recht en zo bij de andere partij een rechtmatig vertrouwen wekt dat hij zijn recht niet zal uitoefenen, manifest de grenzen van de uitoefening van zijn recht als normaal en omzichtig persoon overschrijdt⁴⁷⁵. Ook de lagere rechtspraak blijft de rechtsverwerking op deze wijze toepassen⁴⁷⁶.

223. De gelijkenis tussen de figuur van rechtsverwerking en de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen ligt voor de hand en werd al door verschillende auteurs belicht⁴⁷⁷. In het geval van rechtsverwerking creëert het rechtssubject, zoals bij de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen, een schijntoestand waarbij hij hetzij afziet van de uitoefening van zijn recht dat door de andere partij gekend is, hetzij zijn recht op een bepaalde manier uitoefent. Deze schijntoestand doet een rechtmatig vertrouwen ontstaan in hoofde van de wederpartij⁴⁷⁸. De sanctie zal zijn dat deze laatste zich mag gedragen volgens deze schijntoestand alsof het de werkelijke toestand is: de titularis van het recht wordt de mogelijkheid ontnomen om zijn recht uit te oefenen omdat deze niet strookt met de gewekte schijn.

224. Het verschil tussen beide theorieën is evenwel dat door toepassing van de vertrouwensleer voor de derde te goeder trouw een subjectief recht gecreëerd wordt, terwijl door toepassing van de theorie van rechtsverwerking geen nieuw subjectief gecreëerd wordt ten voordele van de schuldenaar te goeder trouw, maar de titularis van een subjectief recht dit recht uitgedoofd ziet. Bij toepassing van de vertrouwensleer ontstaat er m.a.w. een verbintenis in hoofde van de schijnverwekker, terwijl bij toepassing van rechtsverwerking de *fidens* verlost wordt van zijn verbintenis.

225. Daarnaast kan ook opgemerkt worden dat de rechtsverwerking expliciet door het Hof van Cassatie verworpen werd als een autonome rechtsfiguur. Zij kan, met wat goede wil, enkel blijven bestaan door zich vast te klampen aan de theorie van het rechtsmisbruik. De

⁴⁷⁴ S. CNUDE, “De rechtsverwerking verwerkt?”, 210; S. STIJNS, “La ‘rechtsverwerking’: fin d’une attente...”, nr. 19; M.-E. STORME, *RW* 1990-91, 1073; G. VAN MALDEREN, “Rechtsverwerking”, 1-2, nr. 4428; A. VAN OEVELEN, *RW* 2000-01, 1434.

⁴⁷⁵ *Idem*.

⁴⁷⁶ Rb. Antwerpen 22 december 2009, *RW* 2010-11, 290

⁴⁷⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 54, nr. 16; E. DIRIX en A. VAN OEVELEN, “Kroniek”, 1209, nr. 1; X. DIEUX, *Le respect dû aux anticipations légitimes d’autrui*, nr. 88; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 545-546; R. KRUTHOF, *RCJB* 1991, 88-90, nr. 37; P.-A. FORIERS, “Aspects de la représentation en matière contractuelle”, 253-254, nr. 27.

⁴⁷⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, “La confiance légitime en droit des obligations”, 54, nr. 16; P.-A. FORIERS, *JT* 1989, 546.

vertrouwensleer daarentegen, werd niet expliciet door het Hof van Cassatie alle autonomie ontnomen. Integendeel, de meerderheid van de rechtsleer en rechtspraak kent aan de vertrouwensleer een autonoom karakter toe⁴⁷⁹.

Afdeling 6.2 Dwaling

226. Dwaling is een wilsgebrek waarbij een partij een verkeerde voorstelling heeft aangaande een bestanddeel van de overeenkomst, op het ogenblik dat de overeenkomst gesloten wordt⁴⁸⁰. Deze figuur is nauw verwant met de vertrouwensleer. In beide gevallen kan immers geen volledige wilsovereenstemming tot stand komen en in beide gevallen is er sprake van een schijnstoestand in het kader van het sluiten van een overeenkomst⁴⁸¹.

227. Zoals in de meeste landen van het Europese vasteland maakt vooral de rechtsleer ook in ons land traditioneel een scherp onderscheid tussen enerzijds dwaling en anderzijds de discrepantie tussen wil en verklaring – het laatste wordt ook ‘verhinderende dwaling’ (*erreur-obstacle*) genoemd⁴⁸². Het onderscheid stamt meer bepaald van VON SAVIGNY⁴⁸³. Waar de dwaling echter uitdrukkelijk geregeld werd in de artikelen 1109 en 1110 BW, werd de problematiek van de discrepantie tussen werkelijke en uitgedrukte wil door de wetgever niet opgemerkt en bijgevolg niet opgenomen in het Burgerlijk Wetboek⁴⁸⁴.

228. Bij de vertrouwensleer ontstaat er een schijnsituatie doordat de werkelijke wil en de verklaarde wil niet dezelfde zijn. Bij dwaling daarentegen, stemmen de werkelijke en de verklaarde wil wel degelijk met elkaar overeen, maar werd de werkelijke wil gevormd – en de daarmee overeenstemmende verklaring werd dientengevolge afgegeven – onder invloed van een verkeerde voorstelling van zaken⁴⁸⁵. Bij dwaling is er m.a.w. veeleer een discrepantie tussen de werkelijke wil en de werkelijkheid⁴⁸⁶.

229. DABIN heeft er bij ons reeds op gewezen dat de discrepantie tussen de werkelijke en uitgedrukte wil behandeld wordt zoals dwaling, wat de verschoonbaarheid ervan betreft⁴⁸⁷; en

⁴⁷⁹ Cf. *supra* randnummer 93 e.v.

⁴⁸⁰ A. DE BOECK en C. CAUFFMAN, “Wilsgebreken”, 5, nr. 4.

⁴⁸¹ Men kan immers stellen dat de verkeerde voorstelling die één van de contractanten heeft resulteert in een schijnsituatie, waarin zijn wil, die aangetast is door een wilsgebrek, niet overeenstemt met de werkelijkheid. Zie ook *infra* randnummer 228.

⁴⁸² M.E. STORME, *TBBR* 1993, 337.

⁴⁸³ F.C. VON SAVIGNY, *System des heutigen römischen Rechts*, Berlijn, 1840, 34.

⁴⁸⁴ A. DE BOECK en C. CAUFFMAN, “Wilsgebreken”, 5, nr. 3.

⁴⁸⁵ A. DE BOECK en C. CAUFFMAN, “Wilsgebreken”, 5, nr. 3.

⁴⁸⁶ A. DE BOECK en C. CAUFFMAN, “Wilsgebreken”, 5, nr. 3.

⁴⁸⁷ J. DABIN, “Erreur inexcusable et nullité des conventions”, in *Études de droit civil*, Brussel, Larcier, 1947, 52-54.

inderdaad komen bij de beoordeling van de discrepantie tussen wil en verklaring uiteindelijk precies dezelfde criteria naar boven als bij de beoordeling van de dwaling⁴⁸⁸. De vereiste van ‘rechtmatigheid’ van het vertrouwen van de *fidens* speelt precies dezelfde rol als de vereiste van ‘verschoonbaarheid’ van de dwaling van de dwalende partij. Het lijkt, volgens STORME, dan ook niet meer dan logisch dat ook omgekeerd de traditionele wilsleer niet alleen gecorrigeerd wordt inzake dwaling door de verschoonbaarheidsvereiste, maar ook inzake de discrepantie tussen de werkelijke en uitgedrukte wil, door de bescherming van het rechtmatig vertrouwen van de *fidens* te goeder trouw⁴⁸⁹.

230. Hoewel bij beide figuren een probleem bij de wilsovereenstemming aan de grond ligt, voorzien zij echter verschillende gevolgen. Een correcte toepassing van de vertrouwensleer zal ertoe leiden dat de schijn voor werkelijkheid aanzien wordt, waardoor m.a.w. de uitgedrukte wil, die schijnbaar als werkelijke wil aanzien was, gelijkgesteld wordt met de werkelijke wil. Door de toepassing van de vertrouwensleer wordt er dus een fictieve wilsovereenstemming gecreëerd. De toepassing van dwaling als wilsgebrek geeft evenwel het tegenovergestelde resultaat, namelijk de nietigheid van de overeenkomst⁴⁹⁰.

Afdeling 6.3 Veinzing of simulatie

231. Net zoals bij de vertrouwensleer ligt bij de veinzing een discrepantie tussen de werkelijke wil en de uitgedrukte wil ten gronde. Het grootste verschil is echter dat in het eerste geval deze discrepantie ongewild is, terwijl in het tweede geval de discrepantie noodzakelijkerwijze gewild moet zijn. Het gaat immers om een tussen partijen verzonden manoeuvre om derden in de waan te brengen⁴⁹¹.

232. Er is hierboven al meermaals op gewezen dat er in het Burgerlijk Wetboek geen spoor te vinden is van een algemene theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen. Ook de veinzing werd niet expliciet opgenomen, maar er is wel een spoor van te vinden in art. 1321 BW, waar - heel beperkt en op onvolledige wijze - enkele rechtsgevolgen van de veinzing worden aangehaald⁴⁹². In tegenstelling tot de vertrouwensleer heeft de wetgever dus wel gedacht aan de

⁴⁸⁸ M.E. STORME, *TBBR* 1993, 337.

⁴⁸⁹ M.E. STORME, *TBBR* 1993, 337.

⁴⁹⁰ Art. 1110 BW.

⁴⁹¹ R. DEKKERS en A. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk Recht*, 93, nr. 176.

⁴⁹² Art. 1321 BW: “Tegenbrieven kunnen enkel tussen de contracterende partijen gevolg hebben; zij werken niet tegen derden”.

veinzing bij het opstellen van het Burgerlijk Wetboek. Art. 1321 BW is dan ook de kapstok waaraan de leer van de veinzing wordt opgehangen⁴⁹³.

233. Daar waar de opstellers van het Burgerlijk Wetboek zich hebben beperkt tot dit ene artikel, zijn er in de rechtspraak en rechtsleer echter talloze definities terug te vinden. Zo stelt DE PAGE bijvoorbeeld dat veinzing voorhanden is wanneer “*les parties font un acte apparent dont elles conviennent de modifier ou de détruire les effets par une autre convention, demeurée secrète*”⁴⁹⁴. VEROUGSTRAETE stelt dat veinzing voorhanden is indien de contractanten willens en wetens de schijn wekken een bepaalde rechtshandeling te hebben verricht, terwijl ze in werkelijkheid hun rechtsverhouding anders hebben geregeld of willen regelen⁴⁹⁵. Volgens SAMOY doet veinzing zich voor wanneer partijen voor de buitenwereld samen en bewust de schijn creëren een bepaalde overeenkomst te sluiten, terwijl ze tegelijkertijd en in het geheim op een andere wijze overeenkomen over het bestaan, de aard of de gevolgen ervan⁴⁹⁶.

234. Hoewel men zou kunnen stellen dat veinzing in principe een vorm van liegen voorstelt, is deze figuur principieel geldig. Art. 1321 BW is daar expliciet het bewijs van⁴⁹⁷. Toch mag het niet de bedoeling zijn om bepalingen van openbare orde of dwingend recht te omzeilen, of nog om de rechten van derden te benadelen⁴⁹⁸. Zo kan verwezen worden naar de uitgebreide rechtspraak in het kader van belastingontwijking.

235. Veinzing impliceert het naast elkaar bestaan van twee overeenkomsten: een openlijke overeenkomst die publiek gemaakt wordt maar geheel of gedeeltelijk schijn is (‘de geveinsde overeenkomst’) en een geheime overeenkomst die beantwoordt aan de werkelijke wil van de partijen (‘de tegenbrief’)⁴⁹⁹.

Naast het verborgen element (het geheim houden van de werkelijke bedoeling van de partijen) kenmerkt veinzing zich dus ook door een wils-element. Het creëren van de schijn is bewust gewild door de contracterende partijen. Precies daardoor onderscheidt veinzing zich als rechtsbegrip van de vertrouwensleer⁵⁰⁰. In dit laatste geval kan het creëren van schijn ook ongewild zijn, want het volstaat dat de schijn toerekenbaar is aan degene die ze verwekt.

⁴⁹³ I. SAMOY, *TPR* 2007, 877, nr. 2.

⁴⁹⁴ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 585, nr. 618.

⁴⁹⁵ I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1189, nr. 29.

⁴⁹⁶ I. SAMOY, *TPR* 2007, 879, nr. 5.

⁴⁹⁷ N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 275 en de verwijzingen aldaar.

⁴⁹⁸ N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 275.

⁴⁹⁹ I. SAMOY, *TPR* 2007, 880; N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 275.

⁵⁰⁰ I. VEROUGSTRAETE, “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, 1189; N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 275.

236. Verschillende auteurs stellen dat de veinzing haar grondslag vindt in de theorie van de wilsautonomie en van de vertrouwensleer⁵⁰¹. Afgezien van enkele gelijkenissen in de grondslag, vormt de theorie van de simulatie, volgens VAN OMMESLAGHE, echter geen specifieke toepassing van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen. De simulatie impliceert geen bestaan van een feitelijke situatie die verschilt van de werkelijke juridische situatie, maar integendeel de vrijwillige en conventionele superpositie van twee contracten waarvan de gevolgen en het toepassingsgebied door de wet geregeld zijn, om aan derden een zekere bescherming te bieden⁵⁰². Dit op een autonome manier, die verschilt van de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen.

237. Tussen de veinzende partijen bindt de geheime overeenkomst hen; niet de geveinsde overeenkomst. Dit vloeit voort uit de wilsautonomie van partijen, die beheerst wordt door de artikelen 1134 en 1156 BW⁵⁰³. T.a.v. derden kenmerkt de figuur van veinzing zich door het keuzerecht dat aan hen wordt gegeven m.b.t. de gevolgen. Zo kan de derde ervoor kiezen om zich te beroepen op de openlijke overeenkomst. In dat geval kan hij ervoor kiezen om zich te beroepen op art. 1321 BW, zodat de tegenbrief aan hem niet tegenwerpelijk is. Hetzelfde resultaat kan bekomen worden door zich te beroepen op de openlijke overeenkomst, indien hij aantoont dat hij er rechtmatig op vertrouwd heeft dat de openlijke overeenkomst beantwoordde aan de werkelijkheid en aldus gebruik maakt van de vertrouwensleer⁵⁰⁴. De derde kan daarnaast ook verkiezen om de geheime overeenkomst in te roepen via een vordering tot geveinsdverklaring, die steunt op de artikelen 7 en 8 van de Hypotheekwet⁵⁰⁵.

⁵⁰¹ N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 276; I. SAMOY, *TPR* 2007, 882-884.

⁵⁰² P. VAN OMMESLAGHE, *Rev. dr. Int. Comp.* 1983, 146-147. Zie ook: L. VINCENT, "La théorie d'apparence", nr. 24 e.v.

⁵⁰³ N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 276.

⁵⁰⁴ N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 276.

⁵⁰⁵ N. VAN DE SYPE en P. VAN DE SYPE, *T. Verz.* 2010, 277.

DEEL 3

DE VERTROUWENSLEER IN HET NEDERLANDS RECHT

238. Hoewel het in België gebruikelijk lijkt om bij juridische problemen over de grens te kijken hoe men deze in Frankrijk oplost, zal in dit deel een rechtsvergelijkend onderzoek gedaan worden m.b.t. het Nederlands recht.

239. Het overgrote deel van de auteurs die hierboven geciteerd werden deed beroep op Franse rechtspraak en rechtsleer om vorm te geven aan de theorie van het rechtmatig opgewekt vertrouwen in België. Ook de Belgische rechtspraak deinsde hier niet voor terug. Kijk bijvoorbeeld maar naar de opmerkelijke gelijkenissen in de formulering van de principesarresten van het Belgische Hof van Cassatie van 20 juni 1988 en dat van het Franse Hof van Cassatie van 13 december 1962⁵⁰⁶. STOX noemt de aandacht die men in België aan het Franse principesarrest schenkt “minstens disproportioneel”⁵⁰⁷. De rechtsleer die de leer van *l'apparence-faute* afwijst inspireert zich immers in belangrijke mate op de kritiek die VAN GERVEN reeds in 1969 formuleerde. VAN GERVEN inspireert zich op zijn beurt op de analyse van HOUWING⁵⁰⁸, een Nederlandse rechtsgeleerde, die op zijn beurt refereert naar de principesarresten van de Nederlandse Hoge Raad in 1926⁵⁰⁹. Het kan dus niet slecht zijn om de blik eens naar het Noorden te richten⁵¹⁰.

Hoofdstuk 1. De evolutie van de vertrouwensleer in Nederland

Afdeling 1.1 In de rechtsleer

240. Ook in Nederland kan een onderscheid gemaakt worden tussen de drie klassieke theorieën die de gebondenheid van rechtshandelingen verklaren, namelijk de wilsleer, de verklaringsleer en de vertrouwensleer. Meer nog dan in België werd over deze theorieën een hevige discussie

⁵⁰⁶ Cf. *supra* randnummer 69.

⁵⁰⁷ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 533.

⁵⁰⁸ J.F. HOUWING, *WPNR* 1943, 245-249.

⁵⁰⁹ H.R. 6 mei 1926, *NJ* 1926, 721 en H.R. 18 juni 1926, *NJ* 1926, 1021.

⁵¹⁰ Zie ook Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 533-534.

gevoerd in de rechtsleer. Voor de bespreking van deze theorieën wordt verwezen naar Deel 1, Hoofdstuk 2. De weergave van de verschillende theorieën wordt hier dan ook beperkt tot de basis, met enkele aanvullingen uit het Nederlands recht.

241. De discussie over de gevallen waarin wil en verklaring niet met elkaar overeenstemmen is in de tweede helft van de negentiende eeuw op gang gekomen, vooral in Duitsland en Nederland. Een directe aanleiding hiertoe was een zaak in 1856 in Keulen, die bekend staat als de zaak *Oppenheim/Weiller*⁵¹¹. Oppenheim gaf de commissionair Weiller per telegram de opdracht om een groot pakket aandelen te *kopen*. De telegrafist vergiste zich echter en Weiller ontving een opdracht om te *verkopen*. Deze zaak, die in bijna alle handboeken (in Nederland⁵¹²) wordt beschreven, wakkerde de discussie aan over wat nu in dergelijke gevallen voorrang moet krijgen: de wil of de verklaring? Of moet gekeken worden naar het vertrouwen?

1.1.1 De wilsleer

242. In het begin van de negentiende eeuw kwam onder invloed van het Kantiaans denken de wilsleer op de proppen⁵¹³. Zoals in Deel 1 werd uiteengezet is volgens de aanhangers van de wilsleer de interne wil van de handelende persoon van doorslaggevend belang. Opmerkelijk is wel dat men in de Nederlandse rechtsleer een realistischer beeld van de wilsleer op nahoudt. In de Belgische rechtsleer wordt in uiteenzettingen meestal gesproken over de ‘zuivere’ wilsleer⁵¹⁴, terwijl de meeste Nederlandse auteurs er vaker aan toevoegen dat de wil eerst moet uitgedrukt worden alvorens gevolgen te kunnen bewerkstelligen. Men noemt soms dit ‘de theorie van de wilsverklaring’⁵¹⁵.

1.1.2 De verklaringsleer

243. Eind negentiende eeuw kwam er kritiek op de wilsleer. Verschillende auteurs probeerden het ontstaan van rechtshandelingen vanuit een andere hoek te bekijken en stelden de verklaringsleer voor. De rechtshandeling komt tot stand conform hetgeen de handelende persoon heeft verklaard, of de verklaring nu overeenstemde met de interne wil of niet. Deze

⁵¹¹ Zie o.m. A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 34, nr. 32; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Algemeen overeenkomstenrecht*, 99, nr. 121.

⁵¹² In de Belgische rechtsleer is hier zeer weinig over te vinden.

⁵¹³ J. SMITS, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, 190.

⁵¹⁴ Enkele Belgische auteurs wijzen hier wel op. Cf. *supra* randnummer 16.

⁵¹⁵ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 34, nr. 32; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Algemeen overeenkomstenrecht*, 102, nr. 125. Zie ook J. SMITS, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, 191 e.v. en de aldaar geciteerde auteurs.

leer werd evenwel nooit in haar zuivere vorm voorgestaan, maar wel in een meer genuanceerde vorm, die bepaalde auteurs (ongelukkig) ‘de vertrouwensleer’ noemen⁵¹⁶. Volgens deze ‘gecorrigeerde’ verklaringsleer wordt door de verklaring slechts een gebondenheid in het leven geroepen indien er sprake is van een rechtmatig vertrouwen. Het gaat hier echter om vertrouwen op een bepaald gedrag van de wederpartij. De wil werd volgens deze opvatting minder belangrijk geacht⁵¹⁷.

1.1.3 De wilsvertrouwensleer

244. Een derde stap in het denken is geweest dat men vanuit deze vertrouwensleer is gekomen tot een synthese van de wilsleer en de vertrouwensleer. Deze zogenaamde wilsvertrouwensleer was in de twintigste eeuw (en ook in de eenentwintigste⁵¹⁸) de heersende geworden⁵¹⁹. Ze was gebaseerd op de specifieke visie die MEIJERS in 1921⁵²⁰ aanhing⁵²¹. Bekend is MEIJERS' opmerking, waarin hij de ‘echte’ vertrouwensleer bekritiseert:

*"Wanneer men een rechtsgevolg laat intreden, omdat een goed vertrouwen is opgewekt, dan moet toch wel het feit, waaromtrent het vertrouwen is opgewekt in de eerste plaats dit rechtsgevolg in het leven kunnen roepen. anders rust dit goed vertrouwen op geen redelijke basis"*⁵²².

245. Volgens de aanhangers van de wilsvertrouwensleer wordt de contractuele gebondenheid geacht te berusten op een dubbele grondslag. Er is in de eerste plaats gebondenheid wanneer er een op rechtsgevolg gerichte wil is geweest, maar ook wanneer de wederpartij op de aanwezigheid van die wil mocht vertrouwen⁵²³. Daarbij is de wil primair: is deze aanwezig, dan komt de rechtshandeling op die grondslag tot stand. Wanneer de wil ontbreekt, dan komt het vertrouwen er aan te pas en ontstaat gebondenheid zodra de wederpartij mag vertrouwen dat de gedane verklaring met de wil overeenstemt⁵²⁴.

⁵¹⁶ J. SMITS, “Vertrouwensbescherming bij totstandkoming en dwaling naar Nederlands recht”, 64 en de geciteerde auteurs uit de negentiende eeuw aldaar.

⁵¹⁷ J. SMITS, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, 196-197.

⁵¹⁸ Deze is immers opgenomen in het huidige NBW.

⁵¹⁹ J. SMITS, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, 198; M. VOULON, *Automatisch contracteren*, 51.

⁵²⁰ E.M. MEIJERS, “De grondslag der aansprakelijkheid bij contractuele verplichtingen”, 81 e.v.

⁵²¹ J. SMITS, “Vertrouwensbescherming bij totstandkoming en dwaling naar Nederlands recht”, 61.

⁵²² E.M. MEIJERS, “De grondslag der aansprakelijkheid bij contractuele verplichtingen”, 83.

⁵²³ J. SMITS, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, 198.

⁵²⁴ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 33-34, nr. 31.

246. De wilsvertrouwensleer is aanvaard door een meerderheid van de Nederlandse auteurs⁵²⁵, maar kent ook een behoorlijk aantal critici⁵²⁶. Overigens zal verder blijken dat deze opvatting ook de wetgever niet is ontgaan⁵²⁷.

Afdeling 1.2 In de rechtspraak

247. De dubbele grondslag wordt reeds lang door de rechtspraak erkend⁵²⁸. In de parlementaire geschiedenis wordt zelfs uitdrukkelijk naar deze rechtspraak verwezen om tot de conclusie te komen dat zowel de wil als het vertrouwen als grondslag voor gebondenheid gelden⁵²⁹.

248. Wanneer men het in Nederland over het rechtmatig opgewekt vertrouwen heeft, dan komen ongetwijfeld de twee principiële arresten van de Hoge Raad van 6 mei 1926 en 18 juni 1926 aan bod⁵³⁰. In deze arresten werd beslist dat er sprake kan zijn van een schijnmandaat, zonder dat daarvoor een aquiliaanse fout moet aangetoond worden. En dit 62 jaar vóór het *Cuivre et Zinc*-arrest in België. Reeds in 1926 stelde de Hoge Raad:

*“dat men, ook door een vertegenwoordiger, alleen dan door overeenkomst kan worden verbonden, indien men zijn wil daartoe heeft geopenbaard, hetzij rechtstreeks, hetzij doordat zulks uit de gedragingen van den verbonden persoon in verband met de eischen van het maatschappelijk verkeer en het daardoor bij de wederpartij opgewekte vertrouwen kan worden afgeleid”*⁵³¹.

Datzelfde jaar velde de Hoge Raad een tweede, vergelijkbaar arrest en besliste:

*“dat een lastgever door zijn lasthebber wordt verbonden, indien zijn wil daartoe moet worden afgeleid uit zijn gedragingen in verband met de eischen van het maatschappelijk verkeer, en het daardoor bij de derde opgewekte vertrouwen”*⁵³².

249. Uit deze arresten werd dan ook als hoofdregel afgeleid dat indien iemand in naam van een ander handelt, de derde-wederpartij zich ten aanzien van het bestaan en de omvang van de volmacht mag houden aan wat hij op grond van verklaringen en gedragingen van de schijnvertegenwoordigde heeft aangenomen en redelijkerwijze mocht aannemen⁵³³.

⁵²⁵ E.M. MEIJERS, "De grondslag der aansprakelijkheid bij contractuele verplichtingen", 81 e.v.; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Algemeen overeenkomstenrecht*, 100 e.v.; J.B.M. VRANKEN, "Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht", 12 e.v., nr. 13; A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 33-35.

⁵²⁶ Zie bv. J.M. VAN DUNNÉ, *Normatieve uitleg van rechtsbandelingen*, 305 e.v.; H.C.F. SCHOORDIJK, *Vermogensrecht in het algemeen naar Boek 3 van het nieuwe BW*, Deventer, Kluwer, 1986, 92 e.v.; J. HIJMA, *Nietigheid en vernietigbaarheid van rechtsbandelingen*, 37 e.v.

⁵²⁷ cf. *infra* randnummer 255 e.v.

⁵²⁸ H.R. 12 januari 1912, W. 9302; H.R. 26 juni 1925, NJ 1925, 977.

⁵²⁹ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 164.

⁵³⁰ H.R. 6 mei 1926, NJ 1926, 721 en H.R. 18 juni 1926, NJ 1926, 1021.

⁵³¹ H.R. 6 mei 1926, NJ 1926, 721.

⁵³² H.R. 18 juni 1926, NJ 1926, 1021.

⁵³³ A.R. BLOEMBERGEN, *Vertegenwoordiging*, Groningen, Tjeenk Willink, 1976, 28.

250. Aanvankelijk maakte de rechtspraak nog een verschil tussen overeenkomsten onder bezwarende titel en overeenkomsten om niet⁵³⁴. In de eerste categorie volstond het om een rechtmatig vertrouwen en toerekenbaarheid aan te tonen om beroep te kunnen doen op de wilsvertrouwensleer⁵³⁵, terwijl in de tweede categorie daar bovenop ook aangetoond moest worden dat de *fidens* in een ongunstiger positie zou terechtkomen indien de rechtshandeling niet tot stand zou komen⁵³⁶.

251. De Hoge Raad besliste in een arrest van 15 april 1983 voor het eerst ondubbelzinnig dat het gerechtvaardigd vertrouwen kan ingeroepen worden voor alle rechtshandelingen zonder dat er een ongunstigere situatie moet aangetoond worden⁵³⁷. Hiermee worden overeenkomsten onder bezwarende titel en overeenkomsten om niet in principe gelijkgeschakeld op dit vlak. Toch moeten hierop nuanceringen aangebracht worden. In de eerste plaats zal de *fidens* bij rechtshandelingen om niet er veelal minder snel op mogen vertrouwen dat de verklaring welgemeend was dan bij rechtshandelingen onder bezwarende titel. Voor de eerste categorie geldt immers dat zij voor degene die ze verricht, doorgaans nadelig zijn, en dat zal veelal een reden zijn om aan te nemen dat op de *fidens* een grotere onderzoeksplicht rustte⁵³⁸. Bovendien heeft de Hoge Raad in een arrest van 12 september 1986 aangenomen dat indien de verklaring “ingrijpende gevolgen” heeft voor hij die haar aflegde, de redelijkheid en billijkheid kunnen meebrengen dat een beroep op art. 3:35 NBW terzijde moet worden gesteld⁵³⁹. Voor een dergelijke uitzondering is volgens het arrest met name plaats wanneer de *fidens* niet iets heeft gedaan of nagelaten waardoor hij bij het niet tot stand komen van de rechtshandeling in een ongunstiger toestand zou komen te verkeren. Toch dient opgemerkt te worden dat het hier slechts om een uitzondering gaat en dat er geen algemene regel bestaat dat een ongunstiger positie vereist is.

252. In het *Haviltex*-arrest heeft de Hoge Raad aangenomen dat de wilsvertrouwensleer ook toegepast moet worden op de uitleg van overeenkomsten door te beslissen “dat het aankomt op de zin die partijen over en weer redelijkerwijs aan elkaars verklaringen en gedragingen mochten toekennen en op hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten”⁵⁴⁰.

⁵³⁴ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbandeling en overeenkomst*, 45, nr. 43.

⁵³⁵ H.R. 11 december 1959, *NJ* 1960, 230; H.R. 22 juni 1962, *NJ* 1963, 3; H.R. 12 juni 1981, *NJ* 1982m 238; H.R. 24 mei 1985, *NJ* 1986, 699.

⁵³⁶ H.R. 10 februari 1967, *NJ* 1967, 212; H.R. 12 mei 1972, *NJ* 1973, 53; H.R. 29 november 1974, *NJ* 1975, 211; H.R. 27 juni 1975, *NJ* 1976, 128; H.R. 5 december 1975, *NJ* 1976, 223.

⁵³⁷ H.R. 15 april 1983, *NJ* 1983, 458.

⁵³⁸ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbandeling en overeenkomst*, 46, nr. 44.

⁵³⁹ H.R. 12 september 1986, *NJ* 1987, 267.

⁵⁴⁰ H.R. 13 maart 1981, *NJ* 1981, 635. Zie A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbandeling en overeenkomst*, 47-48, nr. 45.

253. Doorheen de jaren bouwde de Hoge Raad verder aan de wilsvertrouwensleer, vooral door de toedoenvereiste verder vorm te geven⁵⁴¹.

Afdeling 1.3 In de wet

254. In deze afdeling wordt een onderscheid gemaakt tussen de wilsvertrouwensleer tussen contractpartijen en de wilsvertrouwensleer t.a.v. derden, want ook in de wet wordt een dergelijk onderscheid gemaakt. Dit onderscheid komt overigens mooi tot uiting in een artikel van SCHOLTEN⁵⁴².

1.3.1 De vertrouwensleer tussen contractpartijen

255. Het is onmiskenbaar dat de wetgever rekening gehouden heeft met de tendensen in de rechtspraak en rechtsleer op het vlak van de grondslag voor gebondenheid. Eveneens duidelijk op dit gebied, is de invloed van de visie van MEIJERS⁵⁴³, die bij KB in 1947 de opdracht kreeg om het nieuwe Burgerlijk Wetboek te ontwerpen⁵⁴⁴.

256. Sinds 9 mei 1980⁵⁴⁵ is de wilsvertrouwensleer opgenomen in het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Algemeen wordt aangenomen dat de dubbele grondslag tot uiting komt in de artikelen 3:33 en 3:35 NBW⁵⁴⁶. Vooreerst stelt art. 3:33 NBW⁵⁴⁷ de wil voorop:

“Een rechtsbehandeling vereist een op een rechtsgevolg gerichte wil die zich door een verklaring heeft geopenbaard”

Wanneer de wil en de verklaring echter afwijken kan er toch gebondenheid zijn op grond van art. 3:35 NBW⁵⁴⁸:

“Tegen hem die eens anders verklaring of gedraging, overeenkomstig de zin die hij daaraan in de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht toekennen, heeft opgevat als een door die ander tot hem gerichte verklaring van een bepaalde strekking, kan geen beroep worden gedaan op het ontbreken van een met deze verklaring overeenstemmende wil”.

257. In art. 6:232 *jo.* 6:233, b NBW werd art. 3:35 NBW enigszins versoepeld⁵⁴⁹. Volgens deze artikelen kan de wederpartij ook aan algemene voorwaarden gebonden zijn indien de gebruiker,

⁵⁴¹ cf. *infra* randnummer 279 e.v.

⁵⁴² G. J. SCHOLTEN, “Opgewekt vertrouwen in het privaatrecht”, *RMT* 1984, 501.

⁵⁴³ Cf. *supra* randnummer 244.

⁵⁴⁴ Hoewel boek 3 pas 45 jaar na zijn overlijden in werking trad.

⁵⁴⁵ Boek 3 is vastgesteld bij de wet van 9 mei 1980 en in werking getreden op 1 januari 1992.

⁵⁴⁶ J. SMITS, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, 2.

⁵⁴⁷ Oorspronkelijk art. 3.2.2 NBW.

⁵⁴⁸ Oorspronkelijk art. 3.2.3 NBW.

i.e. de opsteller van de algemene voorwaarden, er niet op mocht vertrouwen dat zij de inhoud ervan kende. Deze versoepeling wordt verantwoord door de rechtszekerheid, die vereist dat er zo weinig mogelijk discussie ontstaat over de vraag of men aan de algemene voorwaarden gebonden is⁵⁵⁰.

258. Eveneens kan de vraag gesteld worden of de wilsvertrouwensleer naast de totstandkoming van de rechtshandeling ook geldt voor de uitleg daarvan. Art. 3:35 NBW handelt niet om een wilsverklaring met een willekeurige inhoud, maar om een ‘verklaring van een bepaalde strekking’. Welke die strekking is, hangt enerzijds af van de verklaarde wil van de ene partij en anderzijds van hetgeen de *fidens* in de gegeven omstandigheden redelijkerwijs uit zijn verklaring heeft kunnen afleiden⁵⁵¹. Er wordt dus aangenomen dat de wilsvertrouwensleer eveneens geldt m.b.t. de uitleg van de rechtshandeling.

1.3.2 De vertrouwensleer t.a.v. derden

259. In boek 3 zijn verder nog andere bepalingen opgenomen in verband met de wilsvertrouwensleer, namelijk de artikelen die betrekking hebben op derden. Enerzijds is er de algemene bepaling die de wilsvertrouwensleer toepast op derden en anderzijds is er het specifiek artikel m.b.t. de schijnvertegenwoordiging.

§1. DE ALGEMENE BEPALING T.A.V. DERDEN

260. De meest algemene bepaling die het rechtmatig opgewekt vertrouwen van derden beschermt is art. 3:36 NBW⁵⁵²:

“Tegen hem die als derde op grond van een verklaring of gedraging, overeenkomstig de zin die hij daaraan onder de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht toekennen, het ontstaan, bestaan of tenietgaan van een bepaalde rechtsbetrekking heeft aangenomen en in redelijk vertrouwen op de juistheid van die veronderstelling heeft gehandeld, kan door degene om wiens verklaring of gedraging het gaat, met betrekking tot deze handeling op de onjuistheid van die veronderstelling geen beroep worden gedaan”.

261. Deze bepaling doet zeer sterk denken aan art. 3:35 NBW. Beide artikelen berusten immers op hetzelfde beginsel, namelijk de bescherming van het rechtmatig opgewekt vertrouwen. Om

⁵⁴⁹ J.B.M. VRANKEN, “Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht”, 14, nr. 13.

⁵⁵⁰ J.B.M. VRANKEN, “Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht”, 14, nr. 13.

⁵⁵¹ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 47, nr. 45.

⁵⁵² Oorspronkelijk art. 3.2.3a NBW.

die reden waren beide in het oorspronkelijk ontwerp zelfs ineengeschoven in art. 3.2.3 NBW⁵⁵³. Later werden ze gesplitst omdat de voorwaarden voor het kunnen inroepen van de bescherming toch niet geheel dezelfde bleken te zijn. De belangrijkste verschillen zijn dat de derde moet hebben vertrouwd op het ontstaan, bestaan of tenietgaan van een bepaalde rechtsbetrekking waarbij hij geen partij is en dat hij op basis daarvan moet hebben gehandeld⁵⁵⁴. Toch zijn beide artikelen zeer gelijkaardig, waardoor ze ook vaak in één adem worden genoemd.

262. Tegenover het algemeen karakter van deze bepaling staat dat de toepassingsvereisten weliswaar strenger zijn⁵⁵⁵. Meer hierover volgt in hoofdstuk 2.

§2. DE SCHIJNVERTEGENWOORDIGING

263. Ook de theorie van de schijnvertegenwoordiging werd opgenomen in Boek 3 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek van Nederland⁵⁵⁶. Oorspronkelijk maakte het huidige lid 2 deel uit van het ontwerp van art. 3:61 als lid 3 en luidde deze bepaling als volgt:

“Bij de vaststelling of een volmacht is verleend en waartoe deze zich uitstrekt, kunnen derden zich houden aan hetgeen zij redelijkerwijs op grond van verklaringen of gedragingen van hem, in wiens naam gehandeld wordt, als diens bedoeling mocht aannemen.”

264. Men wou echter elke twijfel uitsluiten en daarom heeft men uitdrukkelijk de bescherming van het bij derden door de schijnvertegenwoordigde opgewekte vertrouwen vastgelegd. Hierbij verwees men uitdrukkelijk naar de rechtspraak van de Hoge Raad⁵⁵⁷. Uiteindelijk wordt art. 3:61, lid 2 in zijn huidige vorm vastgesteld:

“Is een rechtshandeling in naam van een ander verricht, dan kan tegen de wederpartij, indien zij op grond van een verklaring of gedraging van die ander heeft aangenomen en onder de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht aannemen dat een toereikende volmacht was verleend, op de onjuistheid van deze veronderstelling geen beroep worden gedaan.”

265. De wetgever heeft deze bepaling overigens uitdrukkelijk aangemerkt als een toepassing van de artikelen 3:35 en 3:36 NBW⁵⁵⁸.

⁵⁵³ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 178; J.B.M. VRANKEN, “Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht”, 14, nr. 13.

⁵⁵⁴ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 178-179; J.B.M. VRANKEN, “Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht”, 14, nr. 13.

⁵⁵⁵ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 54, nr. 50.

⁵⁵⁶ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 526.

⁵⁵⁷ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 262-265.

⁵⁵⁸ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 265.

Hoofdstuk 2. De toepassingsvereisten van de vertrouwensleer

266. Aangezien in de wet het rechtmatig vertrouwen geregeld wordt in verschillende artikelen zal ook bij het bepalen van de toepassingsvereisten een onderscheid gemaakt worden tussen de vertrouwensleer tussen contractpartijen en de vertrouwensleer t.a.v. derden.

Afdeling 2.1 De vertrouwensleer tussen contractpartijen

267. Om beroep te kunnen doen op art. 3:35 NBW moet voldaan zijn aan 3 vereisten⁵⁵⁹. Ten eerste moet er sprake zijn van een schijnsituatie. Ten tweede is er een verklaring of gedraging vereist van de persoon aan wie de wederpartij het vertrouwen tegenwerpt (het *'toedoenbeginsel'*). Ten derde moet de *fidens* er rechtmatig op vertrouwd hebben dat deze verklaring of gedraging een tot haar gerichte verklaring van een bepaalde strekking was. Opmerkelijk is dat er geen schade of nadeel vereist is. Hiermee lijkt de wetgever in te gaan tegen de rechtspraak van de Hoge Raad, die slechts in 1983 - na het opstellen van het nieuw Burgerlijk Wetboek - de vereiste van een 'ongunstigere positie' voor overeenkomsten om niet liet vallen⁵⁶⁰.

2.1.1 Een schijnbare situatie

268. Deze vereiste spreekt voor zich. De verklaarde wil van de schijnverwekker mag niet overeenstemmen met de werkelijke wil. Indien deze wel met elkaar zouden overeenstemmen zou een beroep het gerechtmatig vertrouwen evenwel overbodig zijn. Het invoeren van art. 3:33 NBW zou in dat geval volstaan.

2.1.2 Het rechtmatig vertrouwen

269. Zoals in het Belgisch recht moet de *fidens* er rechtmatig op vertrouwd hebben dat de schijn werkelijkheid was. Ook in Nederland gaat het om een objectieve en een subjectieve goede trouw, waarbij de *fidens* niet alleen moet gedacht hebben dat de schijn werkelijkheid was, maar hij moest er, gegeven de omstandigheden, ook redelijkerwijs op mogen vertrouwen. Er rust dus

⁵⁵⁹ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 42-43, nr. 40.

⁵⁶⁰ Cf. *supra* randnummer 251.

ook hier een onderzoeksplicht op de *fidens* naar de ware bedoelingen van de andere partij⁵⁶¹. In Nederland lijkt het rechtmatig vertrouwen op dezelfde wijze ingevuld te worden als in België⁵⁶².

2.1.3 Het toedoenbeginsel

270. Een bescherming van het rechtmatig vertrouwen is alleen dan op zijn plaats wanneer het vertrouwen op enigerlei wijze valt terug te voeren op het gedrag van degene aan wie het wordt tegengeworpen⁵⁶³. Voor een meer uitgebreide bespreking van deze vereiste wordt verwezen naar randnummer 279 m.b.t. de schijnvertegenwoordiging, waarover één en ander geschreven werd⁵⁶⁴.

Afdeling 2.2 De vertrouwensleer t.a.v. derden

2.2.1 De algemene bepaling t.a.v. derden

271. De toepassing van art. 3:36 NBW vereist (§1) een gerechtvaardigd vertrouwen, (§2) een door een ander verwekte schijn (§3) dat een bepaalde rechtsbetrekking was ontstaan, bestond of was tenietgegaan, (§4) mits hij voortbouwend op zijn vertrouwen heeft gehandeld.

§1. HET RECHTMATIG VERTROUWEN

272. Opnieuw moet de *fidens* zowel subjectief als objectief te goeder trouw zijn. Hetgeen onder art. 3:35 NBW werd uiteengezet, geldt *mutatis mutandis* ook voor de bescherming van het vertrouwen van derden⁵⁶⁵.

§2. DE DOOR EEN ANDER VERWEKTE SCHIJN (TOEDOEN)

273. Ook hier moet de schijn, waartegen de derde in bescherming wordt genomen, kunnen herleid worden tot een verklaring of gedraging van degene ten koste van wie de bescherming gaat⁵⁶⁶.

⁵⁶¹ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 43-44, nr. 40-41.

⁵⁶² Cf. *supra* randnummer 155 e.v.

⁵⁶³ J.H. NIEUWHUIS, *WPNR* 1988, 491.

⁵⁶⁴ Cf. *infra* randnummer 279 e.v.

⁵⁶⁵ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 51, nr. 49.

⁵⁶⁶ Cf. *infra* randnummer 279 e.v.

§3. SCHIJN M.B.T. HET ONTSTAAN, HET BESTAAN OF HET TENIETGAAN VAN EEN BEPAALDE RECHTSBETREKKING

274. Hieruit blijkt dat het bereik van art. 3:36 NBW eigenlijk ruimer is dan de problematiek van de totstandkoming van rechtshandelingen⁵⁶⁷. Anders dan bij art. 3:35 NBW gaat het hier niet alleen om verklaringen die leiden tot de totstandkoming van een rechtshandeling, maar ook om die waaruit om andere redenen van het ontstaan, bestaan of tenietgaan van een rechtsbetrekking blijkt. In de parlementaire geschiedenis noemt men bv. verklaringen die achteraf zijn opgemaakt als bewijs van een reeds eerder verrichte rechtshandeling of van het bestaan of het tenietgaan van een bepaalde schuld⁵⁶⁸.

§4. VOORTBOUWEND OP HET VERTROUWEN HEBBEN GEHANDELD

275. In de eerste plaats heeft deze vereiste betrekking op rechtshandelingen. Toch kan uit de parlementaire geschiedenis afgeleid worden dat de term ‘gehandeld’ een ruimere invulling moet krijgen⁵⁶⁹. Te denken valt bv. aan het geval dat de derde een duurovereenkomst niet beëindigt, wat hij wel zou hebben gedaan wanneer hij van de ware stand van zaken op de hoogte was geweest⁵⁷⁰. De derde heeft dan juist geen rechtshandeling verricht, niettemin heeft hij op grond van zijn vertrouwen gehandeld.

276. Deze vereiste duidt ook op een verschil met art. 3:35 NBW, waarin het voldoende is dat de ingeroepen veronderstelling aan de daar gestelde eisen voldoet, terwijl op art. 3:36 NBW alleen een beroep kan worden gedaan wanneer de derde heeft gehandeld⁵⁷¹.

2.2.2 De schijnvertegenwoordiging

277. Artikel 3:61, lid 2 NBW bevat een drietal vereisten waaraan moet voldaan zijn. Vooreerst moet het gaan om vertegenwoordiging (“in naam van een ander”). Vervolgens moet de *fidens* aangenomen hebben en mocht hij redelijkerwijze aannemen dat de schijnlasthebber handelde binnen zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid. Ten slotte moet dit vertrouwen van de *fidens* gebaseerd zijn op een gedraging of een verklaring van de schijnlastgever, i.e. het zogenaamde

⁵⁶⁷ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 52, nr. 49.

⁵⁶⁸ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 178-179.

⁵⁶⁹ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 179.

⁵⁷⁰ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtshandeling en overeenkomst*, 53, nr. 49.

⁵⁷¹ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis*, 179.

toedoenbeginsel⁵⁷². De eerste vereiste spreekt voor zich, maar over de andere twee vereisten kan één en ander gezegd worden.

§1. HET RECHTMATIG VERTROUWEN

278. De *fidens* moet er rechtmatig op vertrouwd hebben dat de schijnlasthebber binnen zijn bevoegdheid handelde. Het rechtmatig vertrouwen bestaat hier evenzeer uit zowel een subjectief element als een objectief element⁵⁷³. Het eerste gaat over de vraag of de *fidens* er daadwerkelijk op vertrouwd heeft dat er een volmacht was. Het tweede gaat over de vraag of de *fidens* wel mocht aannemen dat er een volmacht was in de gegeven omstandigheden⁵⁷⁴.

§2. HET TOEDOENBEGINSEL

279. Het toedoenbeginsel impliceert dat het vertrouwen moet gegrond zijn op een verklaring of gedraging van de schijnlasthebber⁵⁷⁵. Dit is te vergelijken met de toerekenbaarheidsvereiste in België, die om dezelfde redenen – o.a. de billijkheid – wordt vereist⁵⁷⁶.

280. In de arresten van 1926 werd de gebondenheid nog gefundeerd op de geopenbaarde wil, die afgeleid wordt uit de gedragingen van de schijnvertegenwoordigde in verband met de eisen van het maatschappelijk verkeer en het daardoor bij de *fidens* opgewekte vertrouwen⁵⁷⁷.

281. In de latere rechtspraak blijft de Hoge Raad een toedoen van de schijnvertegenwoordigde vereisen, maar komt toch tegemoet aan de eisen van de praktijk⁵⁷⁸. Zo is het sinds een arrest van 1968 vaste rechtspraak dat “de schijn van de vertegenwoordiging waarop derden mogen afgaan niet slechts door een doen, doch onder omstandigheden ook door een niet-doen kan worden gewekt”⁵⁷⁹. Het niet reageren door een schijnlastgever op een orderbevestiging van een koopovereenkomst die gesloten werd door een schijnlasthebber kan zodoende hieronder vallen⁵⁸⁰. Opmerkelijk in dit laatste geval is dat de schijn ook kan gewekt worden door omstandigheden na het sluiten van de overeenkomst, *in casu* het niet reageren op de orderbevestiging⁵⁸¹.

⁵⁷² M.A.J.G. JANSSEN en A.F. EEKEN, "Het toedoenbeginsel uitgehold", 49.

⁵⁷³ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 112, nr. 102.

⁵⁷⁴ Dat de gegeven omstandigheden bepalend zijn komt bv. ten uiting in H.R. 24 april 1992, NJ 1993, 190.

⁵⁷⁵ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 114, nr. 103.

⁵⁷⁶ Cf. *Supra* randnummer 0 e.v.

⁵⁷⁷ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 536.

⁵⁷⁸ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 536.

⁵⁷⁹ H.R. 1 maart 1968, NJ 1968, 246.

⁵⁸⁰ H.R. 12 januari 2001, NJ 2001, 157.

⁵⁸¹ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 115, nr. 103.

282. In de rechtsleer werd het toedoenbeginsel bekritiseerd. Onder invloed van SCHOORDIJK heeft de meerderheid van de doctrine het accent willen verschuiven van het toedoen van de schijnverwekker naar het vertrouwen van de *fidens*: diens vertrouwen verdient bescherming wanneer het is gebaseerd op het toedoen van de schijnvertegenwoordigde, maar ook indien het gebaseerd is op factoren die ‘in zijn risicosfeer’ liggen⁵⁸². Dit kan het geval zijn wanneer de schijnvertegenwoordigde de schijnvertegenwoordiger in een positie heeft gebracht waarin deze normaliter bevoegd is de handeling te verrichten. Hiertoe wordt vooral verwezen naar het *Aruba*-arrest van de Hoge Raad in 1992⁵⁸³. Hoewel het *in casu* om overheidsfunctionarissen ging, kan ze echter veralgemeend worden tot de schijnvertegenwoordiging⁵⁸⁴. In dit arrest is vooral deze overweging van belang:

“Daarbij valt niet alleen te denken aan het geval dat de onjuiste vooronderstelling is gewekt door een gedraging van het wel bevoegde overheidsorgaan, maar ook aan factoren als de positie die de handelende functionaris binnen de organisatie van de overheid inneemt en diens gedragingen, de omstandigheid dat die organisatie en/of de verdeling van de bevoegdheden over de verschillende organen van de overheid als gevolg van onduidelijkheid, onoverzichtelijkheid of ontoegankelijkheid van de desbetreffende regelingen, voor buitenstaanders ondoorzichtig zijn, alsmede eventuele nalatigheid aan de zijde van de overheid om de derde tijdig op de onbevoegdheid van de functionaris opmerkzaam te maken”.

Volgens deze strekking zou het criterium van toedoen dus moeten vervangen worden door het criterium van - het ietwat ongelukkig geformuleerde - ‘toerekening’⁵⁸⁵. Dit criterium bevat risicofactoren in de sfeer van de schijnvertegenwoordigde⁵⁸⁶.

283. Ook recente rechtspraak aanvaardt naast het toedoenbeginsel, dat in art. 3:61 wordt neergelegd, ook het toerekeningsbeginsel, “op grond waarvan de achterman onder omstandigheden gebonden wordt op grond van feiten en omstandigheden die hem niet verweten kunnen worden maar waarvoor hij het risico dient te dragen”⁵⁸⁷.

284. Door te aanvaarden dat de schijnlastgever kan gebonden worden door de vertrouwensleer zonder zijn toedoen, wordt evenwel tekortgedaan aan het autonomiebeginsel. Toch stelt de

⁵⁸² Zie bv. H.G.F. SCHOORDIJK, “Het leerstuk van de opgewekte schijn van volmacht en de Engels-Amerikaanse leer van de ‘apparent authority’”, in H.G.F. SCHOORDIJK (ed.), *Verspreid werk van prof. mr. H.G.F. Schoordijk*, Deventer, Kluwer, 1991, 204-211; J.M. VAN DUNNÉ, “To do or not to do, that is the question”, 43-47; A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 117, nr. 104. *Contra*: J.M. BARENDRECHT, *WPNR* 1996, 355.

⁵⁸³ H.R. 27 november 1992, *NJ* 1993, 287. Zie ook voordien H.R. 4 juni 1976, *NJ* 1977, 336; H.R. 27 januari 1984, *NJ* 1984, 545.

⁵⁸⁴ Y. STOX, *Jura Falc.* 2002-03, 539.

⁵⁸⁵ Niet te verwarren met het gebruik van het begrip ‘toerekening’ in het Belgisch recht. In de Belgische rechtspraak en rechtsleer gebruikt men ‘toerekening’, waar men in Nederland ‘toedoen’ gebruikt.

⁵⁸⁶ J.M. VAN DUNNÉ, “To do or not to do, that is the question”, 44.

⁵⁸⁷ H.R. 19 februari 2010, *NJ* 2010, 115; Rb. Zutphen 3 november 2010, www.rechtspraak.nl; Rb. Zwolle 29 april 2009, *JOR* 2009, 244, www.rechtspraak.nl.

rechtsleer “dat het niet onredelijk voor komt om het vertrouwensbeginsel het zwaarste te laten wegen, zelfs wanneer er geen toedoen aan de kant van de schijnvertegenwoordiger is, maar ook als er andere omstandigheden zijn, die voor zijn rekening behoren te komen”⁵⁸⁸. Deze ‘andere omstandigheden’ lijken wel een vaag criterium te zijn.

Opmerkelijk is dat men het in België anders ziet. De meerderheidsopvatting in de Belgische rechtsleer beschouwt het immers billijker dat de schijn enigszins teruggaat op een gedraging van de schijnlastgever⁵⁸⁹. Recent wordt zelfs kritiek geuit op de zeer ruime toepassing van de toerekenbaarheidsvereiste in de Belgische rechtspraak⁵⁹⁰.

Hoofdstuk 3. De gevolgen van de vertrouwensleer

Afdeling 3.1 Algemeen

285. Tegenover de *fidens* die aan de vereisten daarvoor voldoet, kan volgens art. 3:35 NBW op het uiteenlopen van wil en verklaring geen beroep worden gedaan: de rechtshandeling komt tot stand als was van een wilsdefect geen sprake⁵⁹¹. De schijn geldt als werkelijkheid.

286. Een geslaagd beroep op art. 3:36 NBW leidt ertoe dat degene door wiens toedoen de derde vertrouwd, in zijn verhouding tot de derde, met betrekking tot de door de derde verrichte handeling, op de ware stand van zaken geen beroep kan doen⁵⁹².

287. Als aan de vereisten van art. 3:61, lid 2 NBW is voldaan, kan de schijnlastgever aan de *fidens* niet tegenwerpen dat er geen toereikende volmacht was. De *fidens* komt aldus in zijn verhouding tot de schijnlastgever in de positie alsof er inderdaad een toereikende volmacht was.

Afdeling 3.2 Een keuzerecht?

288. Art. 3:35 NBW geeft aan de *fidens* slechts een bevoegdheid om degene om wiens verklaring of gedraging het gaat, aan de gewekte schijn te houden. Wanneer de wederpartij van een

⁵⁸⁸ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 118, nr. 104.

⁵⁸⁹ Cf. *supra* randnummer 145.

⁵⁹⁰ F. PARREIN, *TRV* 2007, 398, nr. 13.

⁵⁹¹ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 45, nr. 42.

⁵⁹² A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 53, nr. 49.

beroep op de bepaling afziet, komt de rechtshandeling derhalve niet tot stand⁵⁹³. Art. 3:36 NBW geeft met het woord ‘kan’ eveneens aan dat de *fidens* slechts de mogelijkheid heeft om de schijn voor werkelijkheid te nemen, maar dat hij daartoe niet verplicht is.

289. Ten slotte kan de *fidens*, in het geval van schijnvertegenwoordiging op grond van art. 3:61, lid 2 NBW, ervoor kiezen om zich niet gebonden te achten nadat hij de overschrijding van bevoegdheid ontdekt heeft. Weliswaar stelt men in de rechtsleer dat dit niet meer kan nadat de schijnlastgever intussen heeft bekrachtigd. Daarmee zou het vertrouwen irrelevant gemaakt worden⁵⁹⁴. Hoewel er tijdens de totstandkoming van het artikel over dit punt is gedebatteerd, mag aangenomen worden dat ook de wetgever deze opvatting deelt⁵⁹⁵.

Hoofdstuk 4. Enkele bijzondere gevallen

Afdeling 4.1 Culpa in contrahendo

290. In Afdeling 5.2 van het vorige Deel werd uiteengezet hoe de vertrouwensleer in België vermomd wordt toegepast door de toekenning van een schadevergoeding voor het positief contractbelang⁵⁹⁶. Ook in Nederland kan gelijkaardige rechtspraak gevonden worden.

291. De *leading case* betreft het *Plas/Valburg*-arrest van 18 juni 1982, waarin de Hoge Raad een principiële uitspraak deed over de schadevergoeding bij afgebroken onderhandelingen⁵⁹⁷. Een bouwondernemer had een offerte ingediend voor de bouw van een zwembad. Nadat hij werd verzocht zijn plannen aan te passen krijgt hij van de burgemeester te horen dat hij de laagste inschrijver is en dat zijn plan wordt aanvaard, maar dat de gemeenteraad er nog over diende te beslissen. Later wordt echter een andere aannemer aanvaard. De bouwondernemer stelt een vordering in tot nakoming van de beweerdelijk gesloten aannemingsovereenkomst en in subsidiaire orde tot ontbinding met schadevergoeding. De kern van de uitspraak betreft de vraag of ook het positief contractbelang voor vergoeding in aanmerking kan komen. Hierbij is vooral de volgende overweging van de Hoge Raad van belang:

“Het is niet uitgesloten dat onderhandelingen over een overeenkomst in een zodanig stadium zijn gekomen dat het afbreken zelf van die onderhandelingen onder de gegeven omstandigheden als in

⁵⁹³ C.J. Van Zeben en J.W. Du Pon, *Parlementaire geschiedenis*, 176; A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 45, nr. 42.

⁵⁹⁴ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 113, nr. 102.

⁵⁹⁵ C.J. Van Zeben en J.W. Du Pon, *Parlementaire geschiedenis*, 264 e.v.

⁵⁹⁶ Cf. *supra* randnummer 207 e.v.

⁵⁹⁷ H.R. 18 juni 1982, NJ 1983, 723.

strijd met de goede trouw moet worden geacht, omdat partijen over en weer mochten vertrouwen dat enigerlei contract in ieder geval uit de onderhandelingen zou resulteren. In zo'n situatie kan er ook plaats zijn voor een verplichting tot vergoeding van gederfde winst".

292. Het feit dat er een vergoeding toegestaan wordt voor het positief belang wijst erop dat het geschonden vertrouwen bij afgebroken onderhandelingen als grondslag voor schadeloosstelling wordt aangeduid⁵⁹⁸. Dit lijkt gelijk te lopen met art. 3:35 NBW⁵⁹⁹.

293. Latere rechtspraak bevestigt het *Plas/Valburg*-arrest en scherpt de maatstaf nog wat aan dat het niet gaat om "het vertrouwen over en weer", maar om het vertrouwen van de wederpartij van degene die afbreekt⁶⁰⁰.

Afdeling 4.2 De vervalste handtekening

294. Een geval dat nauw verwant is met de schijnvertegenwoordiging in Nederland is de situatie waarin iemand door valselijk de handtekening van een ander te plaatsen het doet voorkomen dat die ander een verklaring aflegt. De *fidens* kan zich hier niet beroepen op art. 3:61, lid 2 NBW om de schijn voor werkelijkheid te houden, want de eerste toepassingsvereiste is niet vervuld. Het gaat namelijk niet om vertegenwoordiging want er wordt geen verklaring in naam van een ander afgelegd⁶⁰¹. In principe kan degene wiens handtekening vervalst werd zich tegenover de wederpartij erop beroepen dat de verklaring niet van hem afkomstig is, zelfs wanneer de wederpartij heeft aangenomen en redelijkerwijze mocht aannemen dat de handtekening echt was⁶⁰².

295. In 1992 moest de Hoge Raad uitspraak doen over een dergelijk geval. Het vertrouwen van de wederpartij kon volgens de Hoge Raad toch beschermd worden door een beroep te doen op het beginsel dat ten grondslag ligt aan de artikelen 3:35, 3:36 en 3:61, lid 2 NBW. Daaruit vloeit voort dat het vertrouwen van de wederpartij beschermd wordt indien aan degene wiens handtekening is vervalst, valt toe te rekenen dat de wederpartij de handtekening voor echt heeft gehouden en redelijkerwijze mocht houden⁶⁰³. Maar wat dient in deze context onder toerekening te worden verstaan? De Hoge Raad stelt hier vrij strenge eisen in vergelijking met

⁵⁹⁸ A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij het totstandkomen van overeenkomsten*, 169, nr. 384.

⁵⁹⁹ J.B.M. VRANKEN, "Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht", 18, nr. 13.

⁶⁰⁰ H.R. 23 oktober 1987, *NJ* 1987, 1016; H.R. 31 mei 1991, *NJ* 1991, 647; H.R. 14 juni 1996, *RvdW* 1996, 140. Zie ook J.B.M. VRANKEN, "Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht", 18-19, nr. 13.

⁶⁰¹ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 119, nr. 104.

⁶⁰² A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 119, nr. 104.

⁶⁰³ H.R. 7 februari 1992, *NJ* 1992, 809.

de schijnvertegenwoordiging⁶⁰⁴. *In casu* volstond het niet dat het ‘slachtoffer’ van de vervalsing de mogelijkheid gegeven had tot het plaatsen van een valse handtekening. Van toerekening zou volgens de Hoge Raad met name sprake kunnen zijn “*wanneer zij, hoewel zij de onbetrouwbaarheid van [de vervalser] kende of behoorde te kennen, eraan heeft meegewerkt of zonder voorzorgsmaatregelen heeft toegelaten dat deze de mogelijkheid tot vervalsing kreeg*”⁶⁰⁵.

296. Dit arrest is in de eerste plaats opmerkelijk omdat het aantoont dat de rechtspraak in Nederland naast de wilsvertrouwensleer, zoals deze is gecodificeerd in het nieuw Burgerlijk Wetboek, ook beroep doet op de wilsvertrouwensleer als algemeen beginsel. In de tweede plaats is het opmerkelijk dat de Hoge Raad lijkt te beslissen dat een misdrijf de schijnlasthebber de toepassing van de vertrouwensleer niet belet.

297. In België kan evenzeer een schijnmandaat tot stand komen door een misdrijf van de schijnlasthebber⁶⁰⁶. Principieel kan dus ook in België de vertrouwensleer toegepast worden op de problematiek van de vervalste handtekening. Er moet evenwel op gewezen worden dat men enerzijds de toerekenbaarheid van de schijnverwekker zal beoordeeld aan de hand van de mate waarin de schijnverwekker beschikt over een controlesysteem⁶⁰⁷. Deze overweging zal vooral van belang zijn voor rechtspersonen die het slachtoffer worden van vervalsingen van hun documenten. Anderzijds moet gewezen worden op de rechtspraak die betrekking heeft op vervalsingen, waar de toerekenbaarheid moeilijk te bewijzen valt en een beroep op de vertrouwensleer dus vaak afgewezen wordt⁶⁰⁸.

⁶⁰⁴ A.R. BLOEMBERGEN, C.C. VAN DAM, J. HIJMA en W.L. VALK, *Rechtsbehandeling en overeenkomst*, 120, nr. 104.

⁶⁰⁵ H.R. 7 februari 1992, NJ 1992, 811.

⁶⁰⁶ Cass. 20 januari 2000, RW 2001-02, 501, noot, TBH 2000, 483, noot P.-A. FORIERS, TBBR 2001, 407.

⁶⁰⁷ Cf. *supra* randnummer 152.

⁶⁰⁸ Cf. *supra* randnummer 154.

DEEL 4

CONCLUSIE

298. Met deze masterproef heb ik in de eerste plaats getracht een antwoord te zoeken op de vraag ‘Tussen schijn en werkelijkheid; wie is verbonden?’ De oplossing is echter niet vrij van complicaties en onzekerheden. Vooreerst moet de vraag opgesplitst worden in enkele deelvragen.

Een eerste belangrijke deelvraag zou dan kunnen zijn: “Wenst men beroep te doen op het schijnmandaat of wenst men een andere toepassing van de vertrouwensleer in te roepen?”. Indien men voor het eerste zou kiezen staat men er beter voor dan indien men voor het tweede zou kiezen. Over de erkenning van het schijnmandaat bestaat immers, na de duidelijke arresten van het Hof van Cassatie, nog weinig discussie in de rechtspraak en rechtsleer. De erkenning van de vertrouwensleer daarbuiten - bv. *inter partes* - kent daarentegen minder zekerheid. Temeer omdat het Hof van Cassatie zich in de 23 jaar na zijn principiële arrest nog niet uitgesproken heeft over een mogelijke aanvaarding. Men zal het in dat geval moeten stellen met het feit dat het overgrote deel van de rechtsleer de verruimde vertrouwensleer steunt en dat men er in de lagere rechtspraak ook niet afkerig tegen staat.

De deelvraag “Op welke grondslag wordt de vertrouwensleer dan gesteund?” zou beter niet gesteld worden. Het antwoord zou immers een eindeloze opsomming zijn van eigen vondsten van individuele rechtsgeleerden. Daarom zou beter meteen overgegaan worden naar de volgende deelvraag.

De volgende deelvraag zal dan ongetwijfeld peilen naar de omstandigheden waarin de vertrouwensleer wordt ingeroepen. Deze zijn niet alleen cruciaal in het kader van de (toepassingsvereisten van de) vertrouwensleer, maar leiden ook naar een volgende onzekerheid, namelijk: “Is de schijn toerekenbaar aan de schijnverwekker of is dit niet van belang?”. Deze onzekerheid bestaat er niet alleen in of de toerekenbaarheid al dan niet vereist is, maar eveneens hoe deze vereiste moet ingevuld worden. Na het Cuivre et Zinc-arrest bestond er immers verdeeldheid op dat vlak. Recent kan men evenwel 2 cassatiearresten aanwijzen die uitdrukkelijk de toerekenbaarheidsvereiste vernoemen, met als gevolg de tendens in de rechtspraak om deze vereiste te erkennen. Men kan dus stellen dat de onzekerheid m.b.t. het

autonome bestaan van deze vereiste vervaagt, terwijl een neveneffect lijkt te zijn dat de rechtspraak, qua invulling, er een zeer soepele interpretatie van toerekenbaarheid op nahoudt. De schijn zal dus al vlug toerekenbaar geacht worden.

299. In de tweede plaats heb ik een rechtsvergelijkend onderzoek gedaan tussen het Belgisch en het Nederlands recht m.b.t. het rechtmatig opgewekt vertrouwen. Daarbij viel in de eerste plaats de evolutie op waarin Nederlandse rechtsgeleerden vorm trachtten te geven aan de wilsvertrouwensleer. Men kan stellen dat de discussie m.b.t. het rechtmatig vertrouwen vroeger, heviger, gevuld met meer originele standpunten⁶⁰⁹ en doeltreffender gevoerd werd dan in België. Met dit laatste punt wordt verwezen naar wellicht het grootste verschil tussen beiden: de codificatie van de vertrouwensleer in het Nederlands nieuw Burgerlijk Wetboek, wat bijgevolg de zekerheid omtrent de plaats van het rechtmatig vertrouwen in het Nederlands recht bevestigt. Dit verklaart meteen ook waarom men in de Nederlandse doctrine afgestapt is van de eindeloze discussie over de grondslag van de vertrouwensleer, in tegenstelling tot de Belgisch doctrine.

De verschilpunten daargelaten kan gesteld worden dat qua inhoud, de vertrouwensleer in beide landen zeer gelijkaardig is. Zelfs de vermomde toepassing in de *culpa in contrahendo* en toepassing op de vervalste handtekening lijken gelijk te lopen. Enkele inhoudelijke verschilpunten zijn bv. de nadeelvereiste, waar men het er in België niet over eens is, terwijl het in Nederland vast staat dat er geen nadeel moet aangetoond worden; de toerekenbaarheidsvereiste, die in de Belgische rechtsleer standvastig tot gedragingen wordt herleid, terwijl in Nederland een tendens merkbaar is voor een verruiming van het toedoenbeginsel naar het risicobeginsel; het keuzerecht m.b.t. de gevolgen van de vertrouwensleer, die in België nog ter discussie staat, terwijl in Nederland algemeen aangenomen wordt dat dit keuzerecht bestaat.

300. In mijn zoektocht naar het antwoord op de vraag wanneer men gebonden is door het rechtmatig vertrouwen, kwam ik enerzijds toepassingsgevallen tegen waar men de vertrouwensleer op het eerste zicht niet zou verwachten, zoals in het octrooirecht, de vennootschapsrechtelijke fusie en de *culpa in contrahendo*. Anderzijds werd duidelijk welke voordelen de vertrouwensleer kan bieden. Naast de voor de hand liggende bescherming van derden te goeder trouw, kan de vertrouwensleer ook nuttig zijn op het vlak van de interpretatie van clausules, wat tot effect zou hebben dat clausules duidelijker zouden opgesteld worden⁶¹⁰. Een ander positief gevolg zou bv. de verschuiving zijn van het risico op een misverstand van de *fidens* naar degene aan wie de schijn toerekenbaar is. Wie het risico draagt, zal uiteindelijk

⁶⁰⁹ Zo mag men immers niet vergeten dat een groot aantal ideeën rechtstreeks uit het Franse recht geleend werden.

⁶¹⁰ S. VERVERKEN, *DAOR* 2010, 388, nr. 31.

ook de grootste prikkel hebben om het te vermijden⁶¹¹. Niettemin ontstond ook de bedenking of de gevolgen van de vertrouwensleer wel altijd even wenselijk zijn. Het positieve aspect van de wilsautonomie en de wilsleer is immers dat personen zullen contracteren met de personen die zij verkiezen. Indien men via de vertrouwensleer twee partijen verplicht om met elkaar te contracteren en zo samen te werken zal dit niet altijd tot positieve resultaten leiden.

301. Ten slotte wil ik afsluiten met de volgende overweging. Gezien de talrijke voordelen waartoe de aanvaarding van een verruimde vertrouwensleer zou leiden lijkt het verwonderlijk waarom er geen titel ‘Rechtshandelingen’ bestaat in ons Burgerlijk Wetboek waarin, naar het voorbeeld van het Nederlands nieuw Burgerlijk Wetboek, een dubbele grondslag opgenomen wordt. Uiteraard is het zeer onwaarschijnlijk dat dergelijke structurele veranderingen aan het Burgerlijk Wetboek worden doorgevoerd, maar het vormt wel stof tot nadenken. Hiermee zouden meteen ook de obstruerende argumenten tegen de vertrouwensleer, namelijk het ontbreken van een grondslag, van tafel geveegd worden. Voor tegenstanders maakt het ontbreken van een wettelijke grondslag immers de fundering van hun betoog uit. Bij gebrek aan een wettelijke grondslag blijft het evenwel wachten op een arrest van het Hof van Cassatie waarin er duidelijkheid geschept wordt.

⁶¹¹ J. VANANROYE, *TRV* 1998, 115, nr. 3.

BIBLIOGRAFIE

1. Wetgeving

1.1 Belgische wetgeving

Wisselbriefwet

Gecoördineerde wetten van 31 december 1955 op de wisselbrieven en orderbriefjes, *BS* 19 januari 1956.

WLVO

Wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst, *BS* 20 augustus 1992.

W. Venn.

Wetboek van 7 mei 1999 van vennootschappen, *BS* 6 augustus 1999.

2. Rechtspraak

2.1 Belgische rechtspraak

Cass. 7 november 1940, *Pas.* 1940, 283.

Cass. 13 mei 1943, *Pas.* 1943, 175.

Cass. 7 juni 1963, *Pas.* 1963, I, 1065.

Cass. 28 mei 1964, *RW* 1964-65, 918, *RCJB* 1965, 373, noot HEENEN, J., *JT* 1964, 613.

Cass. 23 september 1969, *Pas.* 1970, 73, *RCJB* 1971, 216.

Cass. 21 oktober 1971, *RW* 1971-72, 1145 en *RCJB* 1972, 418, noot RIGAUX, F.

Cass. 13 januari 1972, *Arr. Cass.* 1972, 473, noot, *Pas.* 1972, 472.

Cass. 18 december 1974, *Arr. Cass.* 1975, 460.

Cass. 30 mei 1979, *Arr. Cass.* 1978-79, 1145, noot, *Pas.* 1979, 1123.

Cass. 26 maart 1980, *Arr. Cass.* 1979-80, 928.

Cass. 9 mei 1980, *Arr. Cass.* 1979-80, 1132 en 1139, *Pas.* 1980, 1120 en 1127, *RW* 1982-83, 319.

Cass. 24 september 1981, *Arr. Cass.* 1981-82, 149.

Cass. 19 februari 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 817, nr. 367, *Pas.* 1987, 738.

Cass. 20 juni 1988, *Pas.* 1988, I, 1258, *JT* 1989, 547, *RCJB* 1991, 45, noot KRUTHOF, R., *RW* 1989-90, 1425, noot VAN OEVELEN, A., *TRV* 1989, 540, noot CALLENS, P. en STIJNS, S. (= *Cuivre et Zinc-arrest*).

Cass. 17 mei 1990, *Arr. Cass.* 1989-90, 1188, *Bull.* 1990, 1061, *JT* 1990, 442, *Pas.* 1990, I, 1061, *RCJB* 1990, 595, noot HEENEN, J., *RW* 1990-91, 1085, *Res Jur.Imm.* 1991, 121, *T.Not.* 1990, 402, noot, *TBH* 1991, 207, noot CNUDDÉ, S.

Cass. 25 mei 1990, *Arr. Cass.* 1990-91, 1218.

- Cass. 19 juni 1990, *RW* 1990-91, 750.
 Cass. 20 februari 1992, *Pas.* 1992, 549, *Arr. Cass.* 1991-92, 583, *JT* 1992, 454, noot.
 Cass. 27 maart 1992, *Arr. Cass.* 1991-92, 727, noot, *Pas.* 1992, I, 680, noot, *RCJB* 1995, 53, noot
 N. GEELHAND, *Not. Fisc. M.* 1993, 70, noot K. LEUS.
 Cass. 6 november 1997, *Pas.* 1997, 1144, *Arr. Cass.* 1997, 1092, *RGDC* 1998, 250.
 Cass. 20 januari 2000, *RW* 2001-02, 501, noot, *TBH* 2000, 483, noot P.-A. FORIERS, *TBBR*
 2001, 407.
 Cass. 11 oktober 2000, *RW* 2002-03, 292, *VKJ* 2001, 78, *De Verz.* 2001, 718.
 Cass. 26 mei 2003, *RW* 2004-05, 19, noot V. SAGAERT.
 Cass. 25 juni 2004, *TBBR* 2004, 457, *Arr. Cass.* 2004, 1230, *Pas.* 2004, 1162, *RW* 2006-07, 959.
- Brussel 10 juni 1920, *Rev. prat. not.* 1920, 510.
 Brussel 17 februari 1982, *JT* 1982, 513, *Res Jur. Imm.* 1982, 141.
 Brussel 8 september 1982, *RW* 1984-85, 2281.
 Antwerpen 21 maart 1984, *RW* 1984-85, 1653.
 Antwerpen 13 juni 1984, *RW* 1985-86, 116.
 Gent 17 april 1986, *RW* 1986-87, 2100-2101.
 Luik 12 november 1986, *JLMB* 1986, 710.
 Brussel 30 mei 1988, *De Verz.* 1989, 183.
 Brussel 5 oktober 1988, *TBH* 1988, 887.
 Brussel 10 mei 1989, *Pas.* 1990, 7.
 Brussel 28 juni 1989, *RRD* 1991, 137.
 Brussel 24 januari 1991, *TBH* 1991, 838.
 Brussel 25 april 1991, *JLMB* 1992, 177.
 Gent 27 maart 1992, *T. Not.* 1993, 198.
 Gent 17 december 1993, *RW* 1994-95, 1370.
 Antwerpen 22 maart 1994, *RW* 1994-95, 296.
 Bergen 18 januari 1994, *Rev. prat. soc.* 1994, 125, *RPS* 1994, 158.
 Brussel 29 november 1994, *Pas.* 1994, 5.
 Brussel 10 februari 1997, *JLMB* 1997, 300.
 Brussel 19 november 1999, *RPS* 2001, 394.
 Antwerpen 19 maart 2001, *TBH* 2002, 120.
 Brussel 2 oktober 2001, *JT* 2002, 196.
 Brussel 16 oktober 2001, *JLMB* 2002, 844, *RRD* 2003, 160.
 Bergen 25 oktober 2001, *JT* 2002, 861.
 Brussel 10 juni 2002, *Pe&B* 2002, 304.
 Luik 26 mei 2003, *RRD* 2003, 414, *TBH* 2005, 195.
 Brussel 23 oktober 2003, *Rev. not. b.* 2004, 260.
 Bergen 22 maart 2004, *JT* 2004, 658.
 Brussel 10 mei 2004, www.cass.be.
 Brussel 29 september 2004, *Bank Fin. R.* 2005, 340.
 Bergen 6 december 2004, *Pe&B* 2005, 155.
 Brussel 7 december 2004, *RPS* 2004, 360.
 Brussel 5 maart 2005, *Bank. Fin. R.* 2006, 82, noot R. STEENNOT.
 Luik 5 januari 2007, *JT* 2007, 263.
 Luik 15 februari 2007, *JLMB* 2008, 1787, *TBH* 2007, 887.
 Luik 10 maart 2008, *De Verz.* 2010, 121.

Gent 4 december 2008, www.cass.be.

Gent 11 maart 2010, www.cass.be.

Arbh. Antwerpen 20 januari 1986, *Soc. Kron.* 1986, 159, *RW* 1986-87, 1277.

Arbh. Luik 3 november 1994, *RRD* 1995, 584.

Arbh. Brussel 21 maart 2001, *Soc. Kron.* 2003, 488, noot.

Arbh. Gent 14 mei 2001, *RW* 2001-02, 638, *TGR* 2002, 52.

Arbh. Luik, 7 mei 2002, *JT* 2002, 467.

Rb. Luik 19 december 1980, *Jur. Liège* 1980, 171.

Rb. Hasselt 25 juni 1990, *TBBR* 1991, 83.

Rb. Brugge 10 december 1992, *TBR* 1993, 28.

Rb. Mechelen 16 november 1993, *Pas.* 1993, 43.

Rb. Huy 5 april 2000, *T.Vred.* 2001, 67.

Rb. Luik 30 juni 2000, *T.Verz.* 2001, 164.

Rb. Dendermonde 19 september 2002, *T.App* 2004, 23.

Rb. Verviers 17 januari 2007, *P&B* 2008, 168.

Rb. Antwerpen 22 december 2009, *RW* 2010-11, 290.

Arbrb. Brussel 18 november 1991, *JIT* 1992, 53, *Cab. Dr. Jud.* 1993, 90, noot. CORVILAIN, P. en GLANSDORFF, F.

Arbrb. Oudenaarde 2 september 2002, *RW* 2003-04, 594.

Kh. Brussel 19 juni 1936, *Rev. prat. soc.* 1938, 281.

Kh. Kortrijk 6 februari 1960, *RW* 1960-61, 2207.

Kh. Brussel 24 juni 1985, *JT* 1986, 236.

Kh. Brussel 19 maart 1986, *TBH* 1987, 385.

Kh. Brussel 10 november 1987, *JT* 1988, 391.

Kh. Hasselt 9 december 1992, *TRV* 1993, 28.

Kh. Hasselt 17 januari 2000, *RW* 2003-04, 189.

Kh. Dinant 17 november 2000, *RRD* 2001, 27.

Kh. Hoei 7 december 2005, *TBH* 2007, 80.

Kh. Brussel 15 december 2006, *TBBR* 2007, 641.

Kh. 12 december 2007, *TBH* 2009, 909.

Kh. Brussel 1 februari 2008, *RW* 2009-10, 461.

Voorz. Rb. Luik, 29 oktober 1986, *JLMB* 1986, 610.

Vred. Westerloo 15 februari 2002, *RW* 2004-05, 678.

2.2 Nederlandse rechtspraak

H.R. 26 juni 1925, *NJ* 1925, 977.

H.R. 6 mei 1926, *NJ* 1926, 721.

H.R. 18 juni 1926, *NJ* 1926, 1021.

H.R. 11 december 1959, *NJ* 1960, 230.

H.R. 22 juni 1962, *NJ* 1963, 3.

- H.R. 10 februari 1967, *NJ* 1967, 212.
 H.R. 1 maart 1968, *NJ* 1968, 246.
 H.R. 12 mei 1972, *NJ* 1973, 53.
 H.R. 29 november 1974, *NJ* 1975, 211.
 H.R. 5 december 1975, *NJ* 1976, 223.
 H.R. 27 juni 1975, *NJ* 1976, 128.
 H.R. 4 juni 1976, *NJ* 1977, 336.
 H.R. 13 maart 1981, *NJ* 1981, 635.
 H.R. 12 juni 1981, *NJ* 1982m 238.
 H.R. 18 juni 1982, *NJ* 1983, 723.
 H.R. 15 april 1983, *NJ* 1983, 458.
 H.R. 27 januari 1984, *NJ* 1984, 545.
 H.R. 24 mei 1985, *NJ* 1986, 699.
 H.R. 12 september 1986, *NJ* 1987, 267.
 H.R. 23 oktober 1987, *NJ* 1987, 1016.
 H.R. 31 mei 1991, *NJ* 1991, 647.
 H.R. 7 februari 1992, *NJ* 1992, 809.
 H.R. 27 november 1992, *NJ* 1993, 287.
 H.R. 12 januari 2001, *NJ* 2001, 157.
 H.R. 19 februari 2010, *NJ* 2010, 115.

Rb. Zwolle 29 april 2009, *JOR* 2009, 244, www.rechtspraak.nl

Rb. Zutphen 3 november 2010, www.rechtspraak.nl.

2.3 Franse rechtspraak

Cass. fr. 20 mei 1935, *DP* 1935, 97.

Cass. fr. 13 december 1962, *Dall.* 1963, 227, noot CALAIS-AULOY, J., *JCP* 1963, nr. 13105, noot ESMEIN, P.

3. Rechtsleer

3.1 Boeken en verzamelwerken

3.1.1 Belgische boeken en verzamelwerken

BRICOUT, N.J., *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*

BRICOUT, N.J., *De theorie der schijnbaarheid inzake nietige rechtshandelingen*, Brugge, Die Keure, 1966, 321p.

CAUFFMAN, C., *De verbindende eenzijdige belofte*

CAUFFMAN, C., *De verbindende eenzijdige belofte*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 952p.

- CAUFFMAN, C., “De vertrouwensleer”
CAUFFMAN, C., “De vertrouwensleer”, in DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A., *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbl., 26p.
- CORNELIS, L., *Algemene theorie van de verbintenissen*
CORNELIS, L., *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 997p.
- CORNELIS, L., “Alles behalve kinderspel”
CORNELIS, L., “Alles behalve kinderspel”, in BOONE, I., CLAEYS, I. en LAVRYSEN, L. (eds.), *Liber amicorum Hubert Bocken. Dare la luce*, Brugge, Die Keure, 2009, 691p.
- CORNELIS, L., *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*
CORNELIS, L., *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, I, *De onrechtmatige daad*, Antwerpen, Maklu, 1989, 744p.
- CORNELIS, L., *Principes du droit belge de la responsabilité extra-contractuelle*
CORNELIS, L., *Principes du droit belge de la responsabilité extra-contractuelle*, Brussels, Bruylant, 1991, 733p.
- DAVID-CONSTANT, S., “Error communis facit ius: adage subversif?”
DAVID-CONSTANT, S., “Error communis facit ius: adage subversif?”, in *Liber amicorum Frédéric Dumon*, Antwerpen, Kluwer, 1983, 903p.
- DE BOECK, A., “Aanbod en aanvaarding”
DE BOECK, A., “Aanbod en aanvaarding”, in DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbl., 26p.
- DE BOECK, A., *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*
DE BOECK, A., *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 572p.
- DE BOECK, A., “De precontractuele aansprakelijkheid”
DE BOECK, A., “De precontractuele aansprakelijkheid”, in DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbl., 29p.
- DE BOECK, A., “De precontractuele aansprakelijkheid anno 2010”
DE BOECK, A., “De precontractuele aansprakelijkheid anno 2010”, in STIJNS, S., SAMOY, I. en DE BOECK, A. (eds.), *Themis 2 – Verbintenissenrecht*, Brugge, Die Keure, 2009, 128p.
- DE BOECK, A. en CAUFFMAN, C., “Wilsgebreken”
DE BOECK, A. en CAUFFMAN, C., “Wilsgebreken”, in DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbl., 30p.

- DE BOECK, A., “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”
 DE BOECK, A., “Wilsuiting: werkelijke wil – uitgedrukte wil – veinzing”, in DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbl., 17p.
- DEKKERS, R. en VERBEKE, A., *Handboek Burgerlijk Recht*
 Dekkers, R. en Verbeke, A., *Handboek Burgerlijk Recht*, III, *Verbintenissen, bewijsleer, gebruikelijke contracten*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 820p.
- DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*
 DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, Brussel, Bruylant, 1962, 1367p.
- DIEUX, X., “Le contrat: instrument et objet de dirigisme?”
 DIEUX, X., “Le contrat: instrument et objet de dirigisme?”, in DIEUX, X., *Les obligations contractuelles*, Brussel, Editions du Jeune Barreau, 1984, 374p.
- DIEUX, X., *Le respect dû aux anticipations légitimes d'autrui*
 DIEUX, X., *Le respect dû aux anticipations légitimes d'autrui. Essai sur la genèse d'un principe général de droit*, Brussel, Bruylant, 1995, 286p.
- DIRIX, E., *Obligatoire verbodding tussen contractanten en derden*
 DIRIX, E., *Obligatoire verbodding tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Maarten Kluwer's Internationale Uitgeversonderneming, 1984, 318p.
- FELTKAMP, R., *De overdracht van schuldvordering*
 FELTKAMP, R., *De overdracht van schuldvorderingen. Naar een meer eenvormige tegenwerpbaarheidsregeling voor overdrachten in de burgerrechtelijke en handelsrechtelijke sfeer?*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 1012p.
- FORIERS, P.-A., “Aspects de la représentation en matière contractuelle”
 FORIERS, P.-A., “Aspects de la représentation en matière contractuelle”, in DIEUX, X. (et al.), *Les obligations contractuelles*, Brussel, Editions du Jeune Barreau de Bruxelles, 2000, 636p.
- LIMPENS, J., “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”
 LIMPENS, J., “Rechtsvergelijkend aantekeningen over wil en wilsverklaring”, in *Liber Amicorum Baron Louis Fredericq*, II, Gent, Story-Scientia, 1966, 1198p.
- ROMAIN, J.-F., *Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé*
 ROMAIN, J.-F., *Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé. Des atteintes à la bonne foi, en général, et de la fraude, en particulier (fraus omnia corrumpit)*, in *Collection de la faculté de droit de l'Université Libre de Belgique*, Brussel, Bruylant, 2000, 1023p.
- RONSE, J., *Wisselbrief en orderbriefje*
 RONSE, J., *Wisselbrief en orderbriefje*, I, in *APR*, Gent, Story-Scientia, 1972, 784p.
- STIJNS, S. en CLAEYS, I., “Het algemeen regime van de verbintenis”
 STIJNS, S. en CLAEYS, I., “Het algemeen regime van de verbintenis”, in STIJNS, S. en VANDENBERGHE, H. (eds.), *Themis: Verbintenissenrecht*, Brugge, Die Keure, 2001, 37p.

- STIJNS, S., *Verbintenissenrecht*
 STIJNS, S., *Verbintenissenrecht*, I, Brugge, Die Keure, 2005, 268p.
- STIJNS, S. en SAMOY, I., “La confiance légitime en droit des obligations”
 STIJNS, S. en SAMOY, I., “La confiance légitime en droit des obligations”, in STIJNS, S. en WÉRY, P. (eds.), *De bronnen van niet-contractuele verbintenissen – Les sources d’obligations extracontractuelles*, Brugge, Die Keure, 2007, 258p.
- STORME, M.E., *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*
 STORME, M.E., *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldvorderingen*, Brussel, Story-Scientia, 1990, 544p.
- TILLEMANS, B., CLAEYS, I. (et al.), *Dading*
 TILLEMANS, B., CLAEYS, I., COUDRON, C. en LOONTJES, K., *Dading*, in *APR*, Antwerpen, Story-Scientia, 2000, 563p.
- TILLEMANS, B., *Lastgeving*
 TILLEMANS, B., *Lastgeving*, in *APR*, Deurne, Kluwer, 1997, 395p.
- VANACKERE, C., “De vertrouwensleer”
 VANACKERE, C., “De vertrouwensleer”, in ROODHOOFT, J., *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Mechelen, Kluwer, losbl., 8p.
- VAN GERVEN, W., *Algemeen Deel*
 VAN GERVEN, W., *Algemeen Deel*, in VAN GERVEN, W. en DILLEMANS, R. (eds.), *Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Brussel, Story-Scientia, 1987, 519p.
- VAN GERVEN, W. en LIERMAN, S., *Algemeen Deel – 40 jaar later*
 VAN GERVEN, W. en LIERMAN, S., *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, I, *Algemeen Deel – Veertig jaar later*, Mechelen, Kluwer, 2010, 606p.
- VAN GERVEN, W., *Verbintenissenrecht*
 VAN GERVEN, W., *Verbintenissenrecht*, I, Leuven, Acco, 1988, 210p.
- VAN MALDEREN, G., “Rechtsverwerking”
 VAN MALDEREN, G., “Rechtsverwerking”, in ROODHOOFT, J., *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Mechelen, Kluwer, losbl., 7p.
- VAN OEVELEN, A., “Algemene rechtsbeginselen in het verbintenissen- en contractenrecht”
 VAN OEVELEN, A., “Algemene rechtsbeginselen in het verbintenissen- en contractenrecht”, in VAN HOECKE, M. (ed.), *Algemene rechtsbeginselen. Referaten van de lezingencyclus georganiseerd door de Interuniversitaire Kontaktgroep Rechtstheorie november 1989*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 403p.

- VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations*
 VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations*, Brussel, Presses universitaires de Bruxelles, 1995, 240p.
- VERBRUGGEN, G., “La théorie de l'apparence”
 VERBRUGGEN, G., “La théorie de l'apparence: quelques acquis et beaucoup d'incertitudes”, in *Hommages offerts à Pierre van Ommeslaghe*, Brussel, Bruylant, 2000, 1128p.
- VINCENT, L., “La théorie d'apparence”
 VINCENT, L., “La théorie d'apparence”, in *Travaux et conférences de la Faculté de droit de l'U.L.B.*, V, *Études en Hommage à René Marcq*, Brussel, Larcier, 1957, 169-170.
- WÉRY, P., *Le mandat*
 WÉRY, P., *Droit des contrats, Le mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 341p.

3.1.2 Nederlandse boeken en verzamelwerken

- BLOEMBERGEN, A.R., VAN DAM, C.C., HIJMA, J. en VALK, W.L., *Rechtshandeling en overeenkomst*
 BLOEMBERGEN, A.R., VAN DAM, C.C., HIJMA, J. en VALK, W.L., *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer, Kluwer, 2001, 407p.
- HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *Algemeen overeenkomstenrecht*
 HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *Verbintenissenrecht deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, in *Mr. C. Asser's Handleiding tot beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 667p.
- HIJMA, J., *Nietigheid en vernietigbaarheid van rechtshandelingen*
 HIJMA, J., *Nietigheid en vernietigbaarheid van rechtshandelingen*, Deventer, Kluwer, 1988, 430p.
- JANSSEN, M.A.J.G. en EEKEN, A.F., "Het toedoenbeginsel uitgehold"
 JANSSEN, M.A.J.G. en EEKEN, A.F., "Het toedoenbeginsel uitgehold, ofwel van Vas Dias/Salters tot NACAO/Kurstjens", in KORTMANN, S.C.J.J., FABER, N.E.D. en STRENS-MEULEMEESTER, J.A.M. (eds.), *Vertegenwoordiging en tussenpersonen*, Deventer, Kluwer, 1999, 635p.
- MEIJERS, E.M., "De grondslag der aansprakelijkheid bij contractuele verplichtingen"
 MEIJERS, E.M., "De grondslag der aansprakelijkheid bij contractuele verplichtingen", in MEIJERS, E.M., *Verzamelde privaatrechtelijke opstellen*, Leiden, Universitaire Pers, 1955, 343p.
- MEMELINK, P., “Ti-ta-toerekening”
 MEMELINK, P., “Ti-ta-toerekening. Over toedoen, onwetendheid en vertrouwen bij de toerekening van gedragingen”, in CASTERMANS, A.G., HIJMA, J., JANSEN, K.J.O., MEMELINK, P., SNIJDERS, H.J. en STOLKER, C.J.J.M. (eds.), *Ex Libris Hans Nieuwenhuis*, Deventer, Kluwer, 2009, 678p.

- NIEUWHUIS, J.H., *Drie beginselen van contractenrecht*
 NIEUWHUIS, J.H., *Drie beginselen van contractenrecht*, Deventer, Kluwer, 1979, 164p.
- SMITS, J., *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*
 SMITS, J., *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1995, 363p.
- SMITS, J., “Vertrouwensbescherming bij totstandkoming en dwaling naar Nederlands recht”
 SMITS, J., “Vertrouwensbescherming bij totstandkoming en dwaling naar Nederlands recht”, in SMITS, J. en STIJNS, S., *Totstandkoming van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 291p.
- VAN DUNNÉ, J.M., *Normatieve uitleg van rechtsbandelingen*
 VAN DUNNÉ, J.M., *Normatieve uitleg van rechtsbandelingen*, Deventer, Kluwer, 1971, 478p.
- VAN DUNNÉ, J.M., “To do or not to do, that is the question”
 VAN DUNNÉ, J.M., “To do or not to do, that is the question. De overgang van toedoenbeginsel naar toerekeningsbeginsel bij vertegenwoordiging krachtens volmacht”, in KORTMANN, S.C.J.J., FABER, N.E.D. en STRENS-MEULEMEESTER, J.A.M. (eds.), *Vertegenwoordiging en tussenpersonen*, Deventer, Kluwer, 1999, 635p.
- VAN ZEBEN, C.J. en DU PON, J.W., *Parlementaire geschiedenis*
 VAN ZEBEN, C.J. en DU PON, J.W., *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek. Boek 3, Vermogensrecht in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 1981, 969p.
- VOULON, M., *Automatisch contracteren*
 VOULON, M., *Automatisch contracteren*, Leiden, Leiden University Press, 2010, 319p.
- VRANKEN, J.B.M., “Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht”
 VRANKEN, J.B.M., “Vertrouwen en rechtszekerheid in het overeenkomstenrecht”, in VRANKEN, J.B.M., VERHEIJ, N. en DE HULLU, J. (eds.), *Vertrouwensbeginsel en rechtszekerheid in Nederland*, Deventer, Tjeenk Willink, 1997, 134p.

3.2 Tijdschriften

3.2.1 Belgische tijdschriften

- BOONEN, H., *RW* 1950-51
 BOONEN, H., “De rechtsschijn”, *RW* 1950-51, 291-310.
- CALLENS, P. en STIJNS, S., “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”
 CALLENS, P. en STIJNS, S., “Over tijdelijke vennootschappen en (schijn-)vertegenwoordiging”, (noot onder Kh. Kortrijk 19 januari 1988), *TRV* 1989, 68-76.
- CALLENS, P. en STIJNS, S., “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”
 CALLENS, P. en STIJNS, S., “Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt”, (noot onder Cass. 20 juni 1988), *TRV* 1989, 542-544.

- CNUDDE, S., “De rechtsverwerking verwerkt?”
CNUDDE, S., “De rechtsverwerking verwerkt?”, *RDC* 1991, 210-211.
- CORBISIER, I., *Rev. prat. soc.* 1994
CORBISIER, I., “Les apparences dans le cadre d’une action intentée contre les membres d’une association de fait: de la manière de les sauver ou au contraire, de l’invitation à s’en méfier? Ou de l’incidence des mystères en droit”, (noot onder Bergen 18 januari 1994), *Rev. prat. soc.* 1994, 133-169.
- CORNELIS, L., *TBBR* 1990
CORNELIS, L., “La responsabilité précontractuelle, conséquence éventuelle du processus précontractuel”, *TBBR* 1990, 391-425.
- CORNELIS, L., *TBH* 1983
CORNELIS, L., “Het aanbod bij het tot stand komen van overeenkomsten”, *TBH* 1983, 6-47.
- VAN OEVELEN, A., *RW* 1989-90
VAN OEVELEN, A., “De juridische grondslag en de toepassingsvoorwaarden van de verbondenheid van de lastgever bij een schijnmandaat”, *RW* 1989-90, 1426-1430.
- DE HARVEN, P., *Rev. dr. belge* 1938
DE HARVEN, P., “Etude sur la notion de l’apparence en droit privé”, *Rev. dr. belge* 1938, 91-116.
- DE PRETER, C. en ROOX, K., *IRDI* 2008
DE PRETER, C. en ROOX, K., “De interpretatie van octrooien aan de hand van het verleningsdossier en andere extrinsieke elementen. Mag wie A heeft gezegd naderhand nog B zeggen?”, *IRDI* 2008, 144-145.
- DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A., “Kroniek”
DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A., “Kroniek van het verbintenissenrecht (1985-1992)”, *RW* 1992-93, 1209-1237
- FORIERS, P.-A., *JT* 1989
FORIERS, P.-A., “L’apparence, source autonome d’obligations, ou application du principe général de l’exécution de bonne foi. À propos de l’arrêt de la Cour de cassation du 20 juin 1988”, *JT* 1989, 541-546.
- FORIERS, P.-A., *TBH* 2000
FORIERS, P.-A., noot onder Cass. 20 januari 2000, *TBH* 2000, 485-492.
- GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., *JT* 1970
GANSHOF VAN DER MEERSCH, W.J., “Propos sur le texte de la loi et les principes généraux du droit”, *JT* 1970, 557-573.

- GEELHAND, N., *TPR* 1994
 GEELHAND, N., “Het vertrouwensbeginsel als instrument van belangenafweging in het huwelijksvermogensrecht”, *TPR* 1994, 963-997.
- GEELHAND, N., *RCJB* 1995
 GEELHAND, N., “Le principe de la croyance légitime en droit administratif et en droit fiscal”, (noot onder Cass. 27 maart 1992), *RCJB* 1995, 259-265.
- GIJSELS, J., *RW* 1988-89
 GIJSELS, J., “Algemene rechtsbeginselen zijn nog geen recht”, *RW* 1988-89, 1108-1134.
- HERBOTS, J.H., PAUWELS, C. en DEGROOTE, E., "Overzicht van rechtspraak"
 HERBOTS, J.H., PAUWELS, C. en DEGROOTE, E., "Overzicht van rechtspraak - Bijzondere Overeenkomsten (1988-1994)", *TPR* 1997, 647-953.
- KRUIHOF, R., *RCJB* 1991
 KRUIHOF, R., “La theorie de l'apparence dans une nouvelle phase”, *RCJB* 1991, 51-92.
- KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., *TPR* 1994
 KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., “Overzicht van rechtspraak (1981-1992) Verbintenissen”, *TPR* 1994, 171-721.
- LIEFSOENS, L., *TBH* 1989
 LIEFSOENS, L., “Een toepassing van de schijnleer op fusie door opslorping en het lot van overeenkomsten intuitu personae”, *TBH* 1989, 883-902.
- PARREIN, F., *TRV* 2007
 PARREIN, F., “Het schijnmandaat: de toerekenbaarheid van de schijn aan de schijnlastgever”, *TRV* 2007, 390-402.
- RONSE, J. en VAN HULLE, K., *TPR* 1978
 RONSE, J. en VAN HULLE, K., ‘Overzicht van rechtspraak (1968-1977). Vennootschappen’, *TPR* 1978, 743-745.
- SAGAERT, V., *RW* 2004-05
 SAGAERT, V., “Onverschuldigde betaling en het rechtmatig vertrouwen van de accipiens”, (noot onder Cass. 26 mei 2003), *RW* 2004-05, 19-21.
- SAMOY, I., *TPR* 2007
 SAMOY, I., “Veinzing ontmaskerd? Een zoektocht naar schijn en werkelijkheid in de leer van simulatie”, *TPR* 2007, 880-904.
- STIJNS, S., WÉRY, P. en VAN GERVEN, D., “Chronique”
 STIJNS, S., WÉRY, P. en VAN GERVEN, D., “Chronique de jurisprudence: les obligations (les sources) (1985-1995)”, *JT* 1996, 689-752.

- STIJNS, S., “La ‘rechtsverwerking’: fin d’une attente...”
 STIJNS, S., “La ‘rechtsverwerking’: fin d’une attente...”, *JT* 1990, 724-734.
- STORME, M.E., *TBBR* 1993
 STORME, M.E., “Het misverstand: de vertrouwensleer geldt ook tussen partijen”, (noot onder Brussel 26 mei 1992), *TBBR* 1993, 336-341.
- STORME, M.E., “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”
 STORME, M.E., “Rechtszekerheid en vertrouwensbeginsel in het Belgisch verbintenissenrecht”, *TPR* 1987, 1861-1935.
- STORME, M.E., *RW* 1990-91
 STORME, M.E., “Rechtsverwerking na de cassatiearresten van 17 mei 1990 en 16 november 1990: nog springlevend”, *RW* 1990-91, 1073-1086.
- STOX, Y., *Jura Falc.* 2002-03
 STOX, Y., “Niets is wat het lijkt. Over schijnvertegenwoordiging in het Belgische en in het Nederlandse recht”, *Jura Falc.* 2002-03, 525-549.
- TILLEMANS, B., DURSIN, E., TERRYN, E., HEEF, C. en NAEYAERT, P., “Overzicht”
 TILLEMANS, B., DURSIN, E., TERRYN, E., HEEF, C. en NAEYAERT, P., “Overzicht van rechtspraak. Bijzondere overeenkomsten: tussenpersonen (1999-2009)”, *TPR* 2010, 589-1154.
- VANANROYE, J., *TRV* 1998
 VANANROYE, J., “De vertegenwoordigingsmacht van een werknemer van een vennootschap”, *TRV* 1998, 113-119.
- VANDEKERCKHOVE, E., *RABG* 2007
 VANDEKERCKHOVE, E., “De aansprakelijkheid van de bank bij een vervalste overschrijving kent zijn grenzen”, *RABG* 2007, 493-495.
- VAN DE SYPE, N. en VAN DE SYPE, P., *T. Verz.* 2010
 VAN DE SYPE, N. en VAN DE SYPE, P., “Veinzing en tegenbrief: van rechtsgeldige rechtsfiguur tot fraudemechanisme”, *T. Verz.* 2010, 273-280.
- VAN OEVELEN, A., *RW* 1989-90
 VAN OEVELEN, A., “De juridische grondslag en de toepassingsvoorwaarden van de verbondenheid van de lastgever bij een schijnmandaat”, *RW* 1989-90, 1426-1430.
- VAN OEVELEN, A., “Kroniek”
 VAN OEVELEN, A., “Kroniek van het verbintenissenrecht (1993-2004)”, *RW* 2004-05, 1641-1670.
- VAN OEVELEN, A., *RW* 2009-10
 VAN OEVELEN, A., “Het mandaat van de advocaat wanneer hij niet in rechte optreedt”, *RW* 2009-10, 1586-1598.

VAN OEVELEN, A., *RW* 2000-01

VAN OEVELEN, A., “Recente ontwikkelingen inzake de bevrijdende verjaring in het burgerlijk recht”, *RW* 2000-01, 1433-1444.

VAN OMMESLAGHE, P., *Rev. dr. int. comp.* 1983

VAN OMMESLAGHE, P., “L'apparence comme source autonome d'obligations et le droit belge”, *Rev. dr. int. comp.* 1983, 144-160.

VEROUGSTRAETE, I., “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”

VEROUGSTRAETE, I., “Wil en vertrouwen bij het tot stand komen van overeenkomsten”, *TPR* 1990, 1163-1202.

VERVERKEN, S., *DAOR* 2010

VERVERKEN, S., “De begunstigde van contractuele garantieclausules bij de overdracht van aandelen”, *DAOR* 2010, 365-394.

WYLLEMAN, B., *TBBR* 1994

WYLLEMAN, B., “Kanttekeningen bij de leer van de bindende kracht van het aanbod”, *TBBR* 1994, 463-488.

3.2.2 Nederlandse tijdschriften

BARENDRECHT, J.M., *WPNR* 1996

BARENDRECHT, J.M., “Vertrouwen koppelen aan de feiten – Oneigenlijke toepassing van de vertrouwensleer bij vertegenwoordiging, uitleg en precontractuele aansprakelijkheid”, *WPNR* 1996, 353-359.

HOUWING, P.A.N., *WPNR* 1943

HOUWING, P.A.N., “De gebondenheid van rechtspersonen door onbevoegd verrichte vertegenwoordigingshandelingen”, *WPNR* 1943, 245-249.

NIEUWHUIS, J.H., *WPNR* 1988

NIEUWHUIS, J.H., “Toerekening van vertrouwen”, *WPNR* 1988, 590-598.

SCHOLTEN, G.J., *RMT* 1984

SCHOLTEN, G.J., “Opgewekt vertrouwen in het privaatrecht”, *RMT* 1984, 501-515.